

AKADEEMILINE ÕIGUSHARIDUS JA JURISTIDE TÄIENDUSKOOLITUS

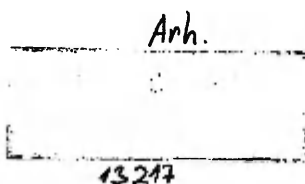
TARTU ÜLIKOOL

AKADEEMILINE
ÕIGUSHARIDUS
JA JURISTIDE
TÄIENDUSKOOLITUS

1996

Juristide Täienduskeskus
Ülikooli 18, Tartu EE2400
Tel/Faks: 27 432 072

REGISTER

Raamat ilmub Avatud Eesti Fondi
poolt väljakuulutatud õigusreformi
toetusprogrammi raames

Kirjastaja: Juristide Täienduskeskus
Kaane kujundus: Merike ja Tiit Kaunissaare
Korrektor: Maarja-Leena Jaanus
Tehniline toimetaja: Alo Raidaru

Trükk: AS Stilett, Tartu

ISBN 9985-870-03-4

© Avatud Eesti Fond, 1996

Eessõna

Eesti püüdlus üles ehitada demokraatlik tsiviilühiskond tuleb tagada kohase riikliku poliitikaga, mille üheks tunnuseks on ühiskondlike suhete reguleerimine õiguse kaudu ja legaalsuse põhimõtte järgimine. Selliselt käsitleb ühiskonnakorraldust Euroopa Nõukogu, millega Eesti on ühinenud ja Euroopa Liit, millega ühinemine on määratletud strateegilise eesmärgina, samuti teised demokraatlikud supranatsionaalsed riikidevahelised ühendused.

Õiguskorra realiseerumisel on märkimisväärne osa kvalifitseeritud juristkonnal. Ilma juristide teadmiste ja kogemusteta on Eesti kui õigusriigi ülesehitamine küsitav ning isiku õiguste ja vabaduste kaitse jääb piisava tagatiseta. On oluline, et juristid omandaksid küllaldased baasteadmised (kõrgtasemeline akadeemiline õigusharidus), millele rajada edasine erialaline kvalifikatsioon.

Kaasaegsele õigusharidusele on omased kiired arengutendentsid. See on eriti selgelt täheldatav viimaste aastate aktiivse õigusloome kontekstis. Kuna seadusandlus muutub kiiresti, on juristide täienduskoolituse vajadus ilmselge.

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ja Juristide Täienduskeskuse algatusel viidi 1995. aastal läbi ulatuslik juristkonna küsitlus uurimaks akadeemilise õigushariduse ja juristide täiendõppe seisundit ning taset Eestis. Projekti „Juristide koolitusala andmebaas“ toetas Avatud Eesti Fond (AEF) ning selle tööühma kuulusid *mag. iur.* T. Anepaio, dots J. Ginter, prof P. Järvelaid ja allakirjutanu. Konkreetsete ülesannete täitmiseks kaasati õigusteaduskonna õppejõude ja üliõpilasi. Täienduskoolituse osas tuleb märkida ladusat koostööd Justiitsministeeriumi, Riigikohtu, Kohtutöötajate Täienduskoolituskeskuse ning Eesti Õiguskeskusega.

Õigushariduse ja -teaduse temaatika on olnud kõneks Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi (EAÕS) ettekandekoosolekutel ning vastavad materjalid on avaldatud EAÕS aastaraamatus.

Eesti juristkonna küsitluse korraldamiseks koostati perioodil 1953–1994 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetanute nimekiri ja selgitati Rahvastikuregistri kaudu välja küsitletavate aadressid. Ankeedi koostas töögrupp aprillis–mais 1995 (väärtuslikke märkusi tegid prof R. Narits ja prof H. Pisuke). Koostatud küsimustik saadeti arvamuste ja parandusettepanekute saamiseks järgmistele institutsioonidele: Eesti Akadeemiline

Õigusteaduse Selts, Eesti Juristide Liit, Justiitsministeerium, Riigikohus, Riigiprokuratuur, Eesti Riigikaitse Akadeemia, Tallinna Majanduskool, Eesti Advokatuuri juhatus, Eesti Kohtunike Ühing, Eesti Notarite Koda. Laiemale juristkonnale tutvustati projekti XIX Eesti Õigusteadlaste päeval Tartus 9. juunil 1995 ning temaatiline artikkel avaldati ajakirjas „Juridica“.

Anketeerimine viidi läbi augustis–septembris 1995 ning käesoleva aasta jaanuariks oli kogutud informatsioon töödeldud. Uurimistulemuste hindamine ja järelduste tegemine ühes artiklite ettevalmistamisega hõlmas perioodi kuni 1996. aasta oktoobrini.

Saadud tulemused võimaldavad:

- prognoosida juristide kvantitatiivset vajadust ja nende ettevalmistuse taset Eestis, arvestades omamaist arenevat õigussüsteemi ning ühinemist Euroopa õigussüsteemiga institutsionaalsel ja sisulisel tasandil;
- fikseerida juristide täiendõppe nõudluse maht ja struktuur ning kohaste riiklike ja välisabiprogrammide otstarbekust praegu ning perspektiivis;
- kirjeldada olulisemaid faktoreid, mis iseloomustavad olukorda akadeemilises õigushariduses nii Eestis kui Euroopa riikides, saada informatsiooni õigusteaduse õppekava ning õpetamise taseme kohta, vilistlaste edukusest jne;
- koguda vajalikke lähteandmeid töötamaks välja täienduskoolituse kui süsteemi efektiivset tegutsemismudelit, mis väldiks fragmentaarsust ja hetkevajadusi ning oleks vastuvõetav täiendõppijate ja lektorite ning õppeprotsessi enese seisukohalt;
- uurida riigiasutustes töötavate juristide töömotivatsiooni;
- koostada juristide esmane andmebaas, luua eeldused selle edasiseks täiendamiseks.

Projekti raames tehtud töö on üldistatud käesoleva artiklite kogumikuna, kus analüüsitakse akadeemilise õigushariduse ja juristide täienduskoolituse erinevaid aspekte Eestis ja teistes Euroopa riikides ning pakutakse lahendusvariante tulevikuks. Tahaks loota, et töörühma poolt tehtu pakub abi akadeemilise õigushariduse ja juristide täienduskoolituse problemaatika edasiseks analüüsimiseks ning selle põhiseisukohtade formuleerimiseks. Arvamused ja ettepanekud õigushariduse ning juristide täienduskoolituse temaatika kohta palun saata aadressil: Tartu Ülikooli õigusteaduskond, Ülikooli 18, EE2400 Tartu.

Peep Pruks
Tartu Ülikooli
õigusteaduskonna dekaan

Ülikooliharidus ja juristi elukutse Euroopas

Professor Peeter Järveldaid

I Sissejuhatus

1.1 Kuidas määratlada juristi elukutset?

Eesti ühiskond on riikliku iseseisvumise järel tajunud suurt **vajadust juristide järele**. Koguni nõnda suurt vajadust, et Tartu Ülikoolile näis esialgu selle rahuldamine ülejõukäiva ülesandena. Tallinnasse kontsentreerunud vaba ettevõtlus reageeris kiiresti ning praeguseks eksisteerib pealinnas vähemalt viis rakenduslikku kõrgkooli, kus õpetatakse ka juriidilisi aineid. Tartu Ülikool ei ole samuti ühiskonna survele vastu pidanud ning on teinud olulisi järeleandmisi akadeemilises hariduses rakendusliku hariduse suunas. Esimeseks järeleandmiseks oli õppeaja lühendamine 10-lt semestritl 8-le semestriks. Rakenduslikud kõrgkoolid omakorda, kellel esialgu oli teatud respekt Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ees, on üha aktiivsemalt ja ambitsioonikamalt hakanud endale taotlema ülikooli (*universitase*) staatust, nimetades ümber oma õppetsükliid õigusteaduskondadeks.

Kujunenud olukorras tulebki meil enda jaoks selgeks teha, **kes on jurist** – milline on tema haridus, ametikohad, võimuvolitused jms. Just sellele küsimusele otsib vastust ka Avatud Eesti Fondi projekt „Juristide koolituselase andmebaasi loomine“. Autori esialgseks ülesandeks saigi **juristi elukutse määratlemine Euroopa riikide valikuliste näide varal**, võttes analüüsi aluseks erinevaid juristi elukutseid reguleeriva seadusandluse. Tutvumine Soome, Rootsi, Saksamaa, Austria ja Läti **seadusandlusega** viis aga tõdemusele, et antud kontekstis on erinevate riikide seadusandlus äärmiselt napisõnaline ning lähtealuste erinevuse tõttu pea võrreldamatu.

Ühist lähtealust otsis autor seejärel **professionaali määratlusest** (E. Greenwoodilt) ning tahtis juristi elukutse vaatlemisel kasutada järgnevat tunnuste rida:

1. süsteemsed teoreetilised teadmised ja oskused teatud valdkonnas;
2. professionist tulenev võim, volitused, autoriteet;
3. inimeste heakskiit ja toetus;
4. eetikareeglid oma tegevuse reguleerimiseks;
5. professionaalne „kultuur“ (Harris 1993).

Paraku selgus peagi, et erinevate õigussüsteemide lähenemine juristi „valdkonnale“, volitustele ja muule on lausa ühitamatu. Võrdluse aluseks ei saa olla klassikalised juristi elukutsed nagu kohtunik, advokaat, prokurör, notar, juuraprofessor, sest need on erinevates riikides ajalooliselt välja kujunenud niivõrd erinevalt, et neid võib küll kirjeldada, kuid need kirjeldused pole ühele võrreldavale tasandile viidavad. Selgus, et ainsaks võrreldavaks punktiks on siinjuures ülikoolist saadud **klassikalise juriidilise hariduse nõue**. Nagu näha, on süsteemsed teoreetilised teadmised ja oskused tõstetud esikohale ka ülaltoodud professionaali tunnuste loetelus. Seega jõudis autor töö käigus arusaamisele, et juristi elukutse üldhaarav määratlus saab toimuda **vaid haridusliku tagapõhja kaudu**.

Põhjalikuma ja selgema ülevaate saamiseks laiendaski autor vaadeldavate riikide ringi, et näidata ülikoolihariduse ja juristi elukutse määratluse olulisemaid mudeleid kogu Euroopas. Töö sissejuhatus annab vajaliku ajaloolise tausta selle probleemi tähtsuse tunnetamiseks Eesti Vabariigis. Teine osa pakub üldülevaate juristi elukutse määratlemise lähtealustest mandri-Euroopa ja anglo-Ameerika õigusperekondades, näidates kahe põhimõttelise mudeli eripära. Kolmandas ja kõige mahukamas osas on üksahaaval kirjeldatud Itaalia, Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa, Austria, Taani, Rootsi, Soome, Norra ja Läti juristide ettevalmistamise süsteemi. Tähelepanu on pööratud nii õigushariduse ülesehitusele kui ka akadeemilistele nõuetele, mille läbimine annab kõigis neis riikides professionaalse juristina tegutsemiseks erinevad õigused. Nende peatükkide all on teksti sees tõmmatud mõningaid paralleele olukorraga Eestis või vihjatud elementidele, mille võiksime endale eeskujuks võtta või vastupidi – mida ei tohiks mingil juhul järgida. Töö viimane osa on terviklikult pühendatud kokkuvõtete tegemiseks just sellest vaatenurgast, mida oleks Eestil Euroopa õigusharidusest õppida.

1.2 Probleemi ajalooline taust Eestis

Kui 1920. aastal Tartu Ülikoolis õigusteaduskond jälle ukSED avas, jäi juristide ettevalmistamises põhimõtteliselt kehtima varasem süsteem, kuhu tehti vaid minimaalseid parandusi – õppeainete nimekirjast jäeti välja vene õiguse ajalugu ning kirikuõigus. Seega **säilis Tartus 20. sajandi kahekümnendatel aastatel Vene impeeriumis kehtinud juristide ettevalmistamise süsteem**, mis nüüd tuli rakendada Eesti Vabariigi teenistusse.

Eestikeelse õigusteaduskonna komplekteerimine – nii õppejõudude kui üliõpilastega – oli ülikooli tegevuse taastamise esimesel kümnendil väga töömahukas ülesanne.

Seepärast jäid arutlused **juristi elukutse määratlemise ning juriidilise hariduse süsteemi üle**, võrreldes praktiliste ülesannetega, esialgu tahaplaanile.

Omamoodi ununes Tartus seegi, et Kesk-Euroopas ning ilmselt ka sellest mõjustatud Venemaa haridusministeeriumis oli juristide ettevalmistamise süsteemi reformi üle elavalt diskuteeritud juba enne Esimest maailmasõda. Antud diskussioon oli leidnud kajastamist ka erialases kirjanduses. Vene impeeriumi jaoks kujunes aga 20. sajand juba algusest peale liiga rahutuks ning haridusreformi ei jõutudki ellu viia.

Kui Vabadussõja järgses Eestis oli juristide õppe korraldamisega sedavõrd kiire, et ei peetud võimalikuks sel teemal teoreetiliselt pikemalt vaielda, siis Tartu Ülikooli õigusteaduskonna esimese kümne tegevusaasta järel oli olukord diskussiooniks küps. Õigemini: osad juristid-praktikud leidsid, et Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetajate ettevalmistuse tase ei rahulda enam õiguspraktikat. Etteheiteid teaduskonnale tehti nii teoreetilise ettevalmistuse kui ka praktiliste oskuste osas. Probleemi juured olid loomulikult sügavamal, sest 1920. aastate lõpus ja 1930. aastate alguses tajuti Eestis esmakordselt, et esialgsele tohutule juristide vajadusele ja suurepärasele tööpakkumistele on lõpp tulemas. Juristide tööturg hakkas Eestis täituma ning polnud enam põhjendust senisele hariduspoliitikale, **mille eesmärgiks oli võimalikult kiiresti täita juristide tööturg eesti rahvusest kõrgema haridusega juristidega**, ükskõik millise teadmiste kvaliteediga spetsialistid nad olid.

Oli ju aastatel 1920–1930 jõudnud õigusteaduskonna lõpetada juba **727 juristi**. Samas väitis K. Parts, et Eesti vajadus on umbes 800–900 juristi (Õigus 1930:90). Kuid 1. detsembri 1929. aasta seisuga õppis Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas veel **773 potentsiaalset juristi** (Õigus 1930:88). Seega oli olukord Eestis küps rääkimaks esmakordselt juristide kvantiteedi asemel juristide ettevalmistuse puhul ka „**juristide kvaliteedist**“.

Püüdes tõmmata paralleeli tänase päevaga, olgu märgitud, et 1996. aasta kevadsemestril oli Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kõigis õppevormides 876 õppurit: statsionaarses 652; kaugõppes 171; magistratuuris 52; doktorantuuris 1 (Tartu Ülikooli õigusteaduskond 1996:10). Tegelikult on see arv veelgi suurem, sest siia tuleb lisada Juristide Täienduskeskuse (JTK; Avatud Ülikool) kuulajad, kes õpivad eksternatuuris ja saavad lõpetades samuti Tartu Ülikooli juristidiplomi ning nõuavad endale töökohta juristide tööturul Eestis. Reaalselt tuleb arvestada ka aina juurdeloodavate erakoolidega.

Diskussioon jõudis avalikkuse ette 6. märtsil 1930. aastal Tartu Õigusteadlaste Seltsi eestvõttel. Seltsi koosolekul olid tellitud vastavad ettekanded Riigikohtu esimehelt K. Partsilt, Riigikohtu prokurörlt R. Rägolt ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonna dekaanilt prof J. Uluotsalt.

R. Rägo ettekanne sisaldas kõige radikaalsemat kriitikat ja tema esitas ka kõige konkreetsemaid ettepanekuid olukorra parandamiseks. Tema kriitika võib kokku võtta järgmiste punktidenä:

1. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetajate juriidiline mõtlemisviis ja teadmised jäätavad palju soovida.
2. Üliõpilaste arv Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas on ülemäära suur.
3. Õigusteaduskonna õppekavad ja õppeviis ei vasta enam elu nõuetele (Rägo 1930:88).

Tänase teema seisukohalt võime öelda, et tol korral jõuti juba küllalt lähedale **juristi elukutse määratlemisele haridustaseme kaudu**. Samas arutati ka seda, **kui palju Eesti riik vajaks sellise juriidilise eriharidusega isikuid**.

Riigikohtu esimehe K. Partsi arvates pidi juristidest praktikute arv Eestis piirduma **800, maksimaalselt 900 haritud juristiga**. Seega pidi edaspidi **aastas vaja minema umbes 60 õigusteaduskonna lõpetajat** ja vastuvõttu soovitati seetõttu **piirata 100-le üliõpilasele aastas** (Õigus 1930:90).

Referentide poolt argumenteeritud ja küllalt elavalt esitatud ettepanekud jäid paraku Eesti juristkonna poolt lõpuni vaidlemata. Diskussiooni püüdis küll uuesti üles võtta Edgar Talvik, avaldades 1937. aastal artikli „Juristide missioon“ ajakirjas „Akadeemia“ (Talvik 1930:76–80). Ent aeg ei olnud ilmselt kõige sobivam, sest ülikoolil kui tervikul oli esmajärjekorras vaja selgeks mõelda oma akadeemilise vabaduse probleem. Oma mõju oli siin kindlasti nii läheneva maailmasõja pingetel kui ka Eesti ühiskonna sisemistel probleemidel ning E. Talviku üleskutse jäi kolleegide vastuseta.

Teine maailmasõda tõi aga Eestis kaasa ajastu, kus juristi missioonist ei mõeldud. Elu nõudis „midagi praktilisemat“. Diktatuur ei vaja palju, kui üldse, klassikalise juristiharidusega inimesi. Eesti Nõukogude Sotsialistlikul Vabariigil ei olnud kaua iseseisvat seadusandlustki, seega ei olnud määratletud ka juristide seisus.

Teise maailmasõja järgse poolsajandi jooksul anti Eestile juristide ettevalmistamise süsteem ette Moskvast. Tagantjärele on huvitav märkida, et ka diktatuuriga kohanes Eesti juristkond suhteliselt kiiresti (varasem ajalooline „võimutruuduse mudel“ oli veel hästi meeles) ja seega elati aastakümneid etteantud paradigma sees. Kindlasti võidi kitsamas ringis omavahel arutleda juristide ettevalmistamise süsteemi üle, kuid sellest pole jäänud mingit olulist märget ajakirjandusse, memuaaridesse ega ka seni avatud arhiividesse.

Tartu Ülikooli ajalooline autoriteet säilitas siiski ka NSV Liidu juriidilise hariduse süsteemis Eestile **nn ülikoolijuristi staatuse**, mis oli üldisem ja **kümme semestrit vältav**. Samas näiteks Saksa DV-s kopeeriti juristide ettevalmistamiseks valdavalt NSV Liidu instituutide süsteemi, mis oli ülikoolidega võrreldes lühendatud õppekursusega (8 semestrit) ja andis tunduvalt rakenduslikuma ja kitsamalt spetsialiseerituma hariduse.

Kui võrrelda selles osas tänast olukorda Eestis ja Saksamaa Liitvabariigis pärast Saksamaa taasühinemist, siis üheks põhjuseks, miks nii paljudel endise Saksa Demokraatliku Vabariigi juristidel puudus võimalus jätkata tööd juristina, oli ka see kitsas erialane „instituudi tüüpi“ ettevalmistus.

Euroopas toimusid 1960. aastatel ülikoolihariduses suured muudatused, mis muutsid oluliselt ka õigusosalast ettevalmistust. Alates 1960. aastatest saamegi tegelikult rääkida kaasaegsest juriidilise hariduse süsteemist Euroopas, mis **unifitseeris oluliselt juristi elukutse määratlust hariduse kaudu**. Ka Eestis oli sel ajal suhtelise vabaduse periood (vähemalt võrreles varasema kõige otsesema diktatuuriga aastani 1953). Ent informatsioon õigusteaduskondade reformist Euroopas jõudis siia vaid kaudselt, nii palju, kui seda arvestati NSV Liidu haridusministeeriumis juriidilise hariduse reformimisel ja mida siis kas vahetult Moskvast või vastavate vabariikide ministeeriumide kaudu Eestisse teadvustati.

Tuleb öelda, et kui nõukogude süsteemis on nähtud vaid negatiivset mõju Eesti õigusteadusele ja õigusharidusele (mis väga paljus vastab ka tõele), siis ei tohi unustada, et nõukogude süsteem ei lasknud poliitilise surve tingimustes ülikoolide uksi avada igale ilma eksamiteta tänavalt tulnud inimesele, nagu see juhtus 1960. aastate lõpus Lääne-Euroopas ja mis pärast Esimest maailmasõda oli juhtunud ka bolševistlikul Venemaal. See on kindlasti üheks põhjuseks, miks tänases Eesti Vabariigis ei ole veel juristide tööpuudust. Samuti pole see vähemtähtis ülikooliharidusega juristi prestiižile ühiskonnas. Eesti ühiskonnas on veel täna juurdunud arusaam, et jurist on kindel amet, mille kandjal on klassikalist ülikooliharidust. Seda imidžit kasutavad täna Eestis omamoodi ära nii lihtsustatud ettevalmistussüsteemiga eraülikoolid kui ka lõpetamata akadeemilise juriidilise haridusega inimesed, kes pakuvad end ühiskonnas välja juristidena.

Tundub, et viimase poolsajandi mõju tõttu pole juristide professionaalse enesemääratluse teema ka Eesti taasiseseisvumise järel veel küllaldaselt aktuaalseks muutunud, sest seadusloome ja **juristide hulga kvantitatiivne suurendamine on ikka veel prioriteetsed teemad**.

Kui vähegi statistikasse süveneda, siis on paralleel 1930. aastate Eesti Vabariigiga üpris tuntav. Praegu seisame Eestis juristide jaoks varjatud tööpuuduse ajastu alguses. Prestiižsetes ametites hakkab tekkima tööpuudus, samas ebapopulaarsete ametite (sh riigijuristide) kohad on veel vabad. Vaatame Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetajate arvu viimastel aastatel:

1991 – 86

1992 – 110

1993 – 110

1994 – 148

1995 – 106

1996 – 73

(1996 kevadel lõpetasid oma stuudiumi ja asusid juristide tööturule ka Rahvusvahelise Sotsiaalteaduste Instituudi „Lex“ lõpetajad).

Kui me vähegi mõtleme juristide reaalsele tööturu struktuurile Eesti Vabariigis, siis peaks olema selge, et ilma riikliku tellimusega juristide massiline ettevalmistamine Eestis ei paranda olukorda riiklikus sektoris, vaid kujuneb tõhusaks maksumaksja dotatsiooniks erasektorile.

Paistab, et see poliitika hakkab Eestis 1997. aastal juba muutuma. Täna oleme aga veel seisus, kus vaatamata sellele, et diskussioon juristi elukutse määratlemise üle läbi haridusestandardi algas Eestis (puudus vaid samm, et sellise küsimuse püstitamiseni jõuda) enam kui kuuskümmend aastat tagasi (ja aeg-ajalt, arutledes juriidilise hariduse reformide üle, on oldud juristi elukutse määratlemise küsimusele päris lähedal), pole siiski 20. sajandi lõpus selle vaidluse võtmeküsimuseni – **kes on jurist? – eestikeelses kirjanduses veel jõutud.**

Seetõttu oli uurimuse juurde asudes seatudki eesmärgiks leida mingi lähenemisvõimalus antud küsimusele. 20. sajandi lõpus võiksid Eesti juristid ometi arutleda ka oma elukutse määratluse üle, sest juristkonna absoluutarvulisele väiksusele vaatamata vajab süsteem korraldamiseks mitte ainult konsensust mõjukate elukutse esindajate vahel riigis, vaid ka vaidlustes aluseks võetavate terminite määratlemist.

II Õigushariduse kaks suurt mudelit Euroopas

2.1 Juristi elukutse hariduslik taust mandri-Euroopa õigusperekonnas

Tuntud õigusajaloolane prof Theo Mayer-Maly jagab juristi elukutse arengu kahte perioodi: nn „õiguse tundja“ (*des Rechtes Kundige*) periood ja nn „kutsejuristi“ (*der Fachjurist*) periood. Viimast ei leidvat ühestki antiiksest kõrgkultuurist enne Rooma impeeriumi perioodi (Mayer-Maly 1981:9). Seega kehtib juristide elukutse määratlemisel tõesti vana kõnekäänd: *kõik teed viivad Rooma*. Kuid lisaks Roomale on Euroopa ja maailma ülikoolides õppinud juristidel teinegi pühamu, kus juristi elukutse määratlus sai ajaloos täiesti uue dimensiooni. Nimelt **alates Bologna Ülikooli rajamisest 11. sajandil seotakse juristi elukutse Euroopas ülikooliharidusega** (Strömholm 1994:2327).

„Juristide Euroopa“ loomise ajal kujunes Bologna eeskujul välja ka **kaasaegse juriidilise hariduse standard** (ülikooli diplom, mille kõrgemaks astmeks on õiguskandidaadi diplom). Värvikalt on seda mudelit kirjeldanud prof Hans Hattenhauer: „Tudengid teadsid, mis neid Bolognas ootas. Neid oli kokku umbes 200–400 ja nad organiseerusid kahte *universitasse* vastavalt nende päritolule kodu- või välismaalt.

Nad olid juba lõpetanud vabade kunstide fakulteedi põhikursuse (tänapäeval säilinud nimega *Law School*idesse vastuvõtmisel USA-s – P. J.). Need olid päritolult, varanduslikult ja vanuseliselt iseteadlikud noored mehed, kes võisid endile vajadusel lubada ka tülliminekut professorite või linnaga. Juristideturgt tõmbas ligi suurte sissetulekutega. Reeglina kestis **studium kuus aastat** (seda pärast vabade kunstide fakulteedi põhikursuse lõpetamist, seega kokku oli studiumi normaalseks pikkuseks **kuni kümme aastat** – P. J.) ja juba varsti viidi sisse ka eksamid ja eeskirjad. Doktorikraad andis kõrge ühiskondliku positsiooni ning seda ei olnud kerge saada. Sajandeid hiljemgi oli õukondades doktorikraadiga kodanlik nõunik võrdne aadlikuga, kelle aadellik päritolu oli kestnud neli põlvkonda“ (Hattenhauer 1994).

Süvenemata põhjalikumalt juristi elukutse määratlemise ajalukku, tuleb siiski peatuda **18. sajandil**, sest siis kujuneb välja tänase mandri-Euroopa jaoks oluline saksa mudel. Kuni selle ajani võisid valgustajad küll naerda rumalate härrade üle, kes olid mõne andeka professori käe all läbinud kolmeaastase „ülikooli“ ja lasknud enese eest õppida hoopis kojaülemal, kuid Euroopa valitsustes andis tooni ikkagi aadel. Ametite müümine ja aadliprivileegide andmine olid omavahel tihedas seoses, juristiameteid käsutas vähemalt kontinendil ainuüksi vürst (valitseja). 18. sajandi alguses ilmnes aga seisukohtade muutus, eelkõige Preisimaal ja Austrias. **Vürstiteenistuse muutumine riigiteenistuseks** osutus võimalikuks uue põhikorra raames – dünastia omandist, pärusmaadest, pidid saama riigid, dünastia mitmekesistest valdustest sepiatama tsentraliseeritud võim, juhul kui Preisimaa ja Austria tahtsid edaspidigi Euroopas vähegi märkimisväärselt rolli mängida. Siin oli riiklikku ühtsust eriti raske saavutada. Preisimaa ja Austria pidid riigi ühtsuse saavutama looduslikest ja loomulikest tingimustest välja tegemata ning nad võisid riikideks muutuda üksnes **ametnikerriikidena**. Puuduvat territoriaalset terviklikkust pidi asendama **ühtne riigiteenistus**.

Sellest hädast tegid Preisimaal Friedrich Wilhelm I ja Friedrich II ning Austrias Maria Theresia ja Joseph II vooruse, mis jättis väga olulise jälje juristi professiooni määratlemisele mandri-Euroopas ning mille mõju on tuntav tänapäeval. Alates 18. sajandist muutus siin juristide töölevõtmine riigi ainuõiguseks, aadli käsutuses olid kõrgemad ametid ning riigiteenistusse polnud sugugi kerge pääseda. Kandidaatidelt hakati nõudma küllalt head haridust. **Juristide koollitamine oli riigi asi** ja seda reguleeriti seaduses väga täpselt. Preisi üldise kohtuseadustikuga aastast 1781–1793 nähti ette seitsmeaastane hariduskäik nelja range kirjaliku ja suulise eksamiga. Lõpueksam toimus Berliinis keskkomisjoni ees. Põhjalikult valgustati ka ametissepürgija eraelu. Pärast eksami sooritamist teadis keskvalitsus Berliinis täpselt, mida oli see noor mees väärt juristina ja inimesena. Sellest eksamist sai nõelasilm, kus ei säästetud ühtegi avaliku ameti taotlejat. Aadlike pojad pidid alluma samadele nõuetele, mis kodanlasedki. Sellega muutus ajapikku vürstiteenistus reaalselt riigiteenistuseks, teeniv alam **riigiteenistujaks ehk civil service'i funktsionäriks** (vt Hattenhauer 1994).

See muutus mandri-Euroopas on sedavõrd oluline, et siit tulebki tõmmata veelahe anglo-Ameerika süsteemiga. **Mandri-Euroopa juristide ettevalmistamise süsteem on**

allutatud riigile, anglo-Ameerika oma on aga jäänud kutseühingute privileegiks ja seal on riik kutseühingutega sisuliselt lepingulises vahekorras.

Sekkudes juristide ettevalmistamisse, on riik mandri-Euroopas alati kas püüdnud vahetult või kaudselt **piiranud erapraksises tegutsevate juristide hulga**. Samas on riik aktiivselt manipuleerinud ühiskonna väärtushinnangute kujundamisel. Eriti võimsalt on see süsteem toiminud muidugi mandri-Euroopa riikidest Saksamaal (alates 18. sajandist). Nii pole ime, et mandri-Euroopa süsteemi tüüpnäitena tuuakse kirjanduses just 1980. aastatel Saksa ülikoolide õigusteaduskonna lõpetanute (esimese riigieksami sooritanute) läbiviidud küsitluse tulemusi, kus:

40% küsitluteest soovis tulevikus tegutseda just kohtuniku või riigiametnikuna;

23% nägi oma tulevikku advokaadina ja vaid

10% palgalisel tööl äris (R. Abel / P. Lewis 1988).

Loomulikult pole mandri-Euroopa juriidilise hariduse süsteem püsinud Bologna aegadest saadik muutumatuna. See on läbi teinud olulisi muudatusi. Esiteks saame rääkida ka mandri-Euroopas erinevate süsteemide suuremast mõjust teatud ajal ehk nn *kuldsest ajastust*. Kui Bologna Ülikooli kuldsel ajastul 11.–12. sajandil mõjutas Euroopa õigusharidust kõige enam Itaalia, siis edaspidi olid järgemööda juhtivateks riikideks Hispaania, Prantsusmaa ning 18. sajandi lõpust kuni Esimese maailmasõja puhkemiseni Saksamaa. Kõik need ajastud on jätnud oma mõjutusi mitte ainult mandri-Euroopa, vaid kaudselt ka anglo-Ameerika süsteemi.

Ajaloolistele ühisjoontele on aga 19.–20. sajandi rahvusriikide loomise laine andnud suurema rahvusliku eripära, mis sageli raskendab täna ühtsete joonte leidmist suhteliselt kirjus mandri-Euroopa juriidilise hariduse süsteemis. Riigi juhtiv positsioon juristide ettevalmistamise süsteemi kujundamisel on aga üheks kindlaks ühiseks jooneks kogu mandri-Euroopale. Sellest tõsiasiast ei saa autori arvates mööda vaadata ka Eestis, kui püütakse välja arendada oma juriidilise hariduse süsteemi.

Püüdes kokku võtta ühiseid jooni mandri-Euroopa juristi elukutse mõiste määratlemisel, võib välja tuua järgneva:

1. Enamik juristi ameteid on seotud **riigiteenistusega** ja nõuavad rõhutatult selle kandjatelt riigitruudust.

2. **Jurist on saanud ülikooli hariduse**. Kuid sugugi kõik ülikoolist juristidiplomi saanud ei asu juristina tööle ning nad ei moodusta ka mingit ühist gruppi, pigem leiavad nad ühtsuse märksa laiemasse ülikooliharidusega eliiti kuuludes.

3. **Erapraksist pidav jurist** on mandri-Euroopas olnud **allpool riigiteenistuses olevatest** juristidest nii ajalooliselt, arvuliselt kui sotsiaalselt (vaatamata erapraksises tegutseva eliidi samuti suurtele sissetulekutele) (Abel / Lewis 1988).

2.2 Juristi elukutse hariduslik taust anglo-Ameerika õigusperekonnas

Kaasaegse anglo-Ameerika juriidilise hariduse süsteemi juured asuvad samuti Euroopas. Selle algus on tihedalt seotud mandri-Euroopa ülikoolide õigusteaduskondade võidukäiguga alates 12. sajandist. Bolognast alguse saanud juristide ülikoolis ettevalmistamise süsteem kandus uute ülikoolide õigusteaduskondades edasi Põhja-Itaaliasse, jõudes seejärel uuele astmele Pariisi Ülikooli õigusteaduskonna avamisega. Kuigi üksikud inglased olid õppinud ka Bolognas, võitis juriidilise hariduse omandamine ülikoolis siin pisut suuremat populaarsust alles Pariisi Ülikooli asutamisega. Kuid Pariisis hakati poliitilistel ja muudel põhjustel Inglismaalt tulnutele õppimise suhtes kitsendusi tegema ning see asjaolu sai täiendavaks impulsiks, mille tulemusena Bolognas väljaarendatud juristide ettevalmistamise süsteem ületas esmakordselt mandri-Euroopa piirid ning jõudis Inglismaale.

Oxfordi ja **Cambridge'i** ülikoolide õigusteaduskonnad, kellel olid „ühised vanemad“ mandri-Euroopa ülikoolide õigusteaduskondadega ja alati side viimastega, emantsipeerusid samas oma emaülikoolidest, sest anglo-Ameerika süsteemis pole ülikoolide õigusteaduskondadel kunagi olnud monopoli juristide ettevalmistamisel. Ülikoolid on siin alati pidanud arvestama paralleelse juristide ettevalmistamissüsteemi – omamoodi tsunftiõppe ehk juristide kutseühingute (*inns of court*) poolt korraldatud õppe survega.

Anglo-Ameerika süsteemis on R. Abeli ja P. Lewise arvates olemas **ühtne juristi professioon**, kuna kogu süsteemi aluseks on erapraksis ja vabakutselised (*private practitioner*). Erinevalt mandri-Euroopa süsteemist, kus riik on vahetult seotud juristide ettevalmistamise süsteemi kujundamise ja hooldamisega (finantseerimisega), esineb riik siin kui teenuse tellija professionaalsetelt ametiorganisatsioonidelt, kes ise tegelevad oma kvalifikatsiooni tagamisega. Riigil on vaid kaudsed ja piiratud kontrolli võimalused. Praktikas tähendab see seda, et enamus vastava juristi kvalifikatsiooni omandanutest töötab ka juristina, ja kuna juristide kutseühingutel on ajalooline monopol juriidilise teenuse osutamisel, siis enamus juristi tööd tegevaid inimesi on saanud ka sellekohase hariduse. Võrreldes mandri-Euroopa süsteemiga on selles mõttes anglo-Ameerika süsteem ratsionaalsem.

Vabakutselistel praktikutel püsiv süsteem dikteeris paljus kuni Teise maailmasõja lõpuni juuratudengite õpetamise tingimusi ka ülikoolidele. Kuid kirjanduse andmetel suurenes Teise maailmasõja järel ka anglo-Ameerika süsteemis üha enam ülikoolide roll juuratudengite õpetamisel. Riiklike (ka era-) ülikoolide kätte läks suures osas teoreetiline õpetamine, kuid praktika ja juristiks vastuvõtmine jäi endiselt juristide kutseühingute kätte.

Seega säilib ka juristi ameti põhiline alus anglo-Ameerika süsteemis – tuginemine vabakutselistele. R. Abeli ja P. Lewise andmetel on Suurbritannias (ka USA-s) riigiametis olevaid juriste võrreldes vabakutselistega vaid 20%. Eriti drastiline on

kahe süsteemi võrdluses teatud ametite proportsioon. Näiteks võrreldes kohtunike arvu riigis registreeritud vabakutseliste juristide arvuga, on see anglo-Ameerika süsteemis tavaliselt 2–7 kohtunikku 100 vabakutselise kohta, mandri-Euroopa äärmusliku näitena toodud Saksamaal aga 90 kohtunikku 100 vabakutselise kohta (R. Abel / P. Lewis 1984:6). Anglo-Ameerika süsteemis on juristi elukutse määratlemisel oluliseks tunnuseks tema vabadus suhetes riigiga. Siin on erinevalt mandri-Euroopast esile tõstetud **juristi sõltumatus riigist, mida peavadki tagama peamiselt vabakutselistena tegutsevad juristid.**

Seega võib juristi elukutset anglo-Ameerika süsteemis määratleda vähemalt kahe kriteeriumi abil:

1. juristi professioon põhineb **sõltumatusel riigist**;

2. juriidiline haridus koosneb tingimata kahest osast – ülikoolis saadavatest teoreetilistest teadmistest ning praktilisest väljaõppest kutseühingite poolt loodud koolides.

Kokkuvõttes peame tõdema, et juristi elukutse võrdlevat käsitlust kogu Euroopa raames raskendab suuresti ühtse kriteeriumi leidmine. Selleks ei sobi ei juristi elukutse võimalikud definitsioonid, juristi kutset puudutav seadusandlus, juristi ametite jaotus, nende ametite sisu ega juristi suhe riigiga, kuna need lähtekohad on liiga erinevad mandri-Euroopa ja anglo-Ameerika süsteemis. Ühtse aluse leiame üksnes juriidilises hariduses. Edasi vaatlemegi ükshaaval mõningaid võimalusi selle hariduse sisustamise osas.

III Ülevaade riikide lõikes

3.1 Itaalia

Itaalias on võimalik kõrgemat juriidilist haridust saada 1992. aasta seisuga **vähemalt kolmekümne ülikooli õigusteaduskonnas**. Selline õigusteaduskondade rohkus tuleneb osaliselt ajaloolisest traditsioonist. Itaalia ülikoolide õigusteaduskondade uhkuseks on muidugi maailma vanim õigusteaduskond Bolognas, kuid vaadates ka teiste alltoodud ülikoolide asutamisaastaid, võib aru saada, et nii vanu ülikoole pole lihtne ainult majanduslikel kaalutlustel sulgeda. Õigusteaduskonnad on olemas järgmistes Itaalia ülikoolides:

1. Università degli Studi di Bologna
2. Università degli Studi di Cagliari (1607)
3. Università degli Studi di Catania (1434)
4. Università Abruzzese degli Studi Gabriele d'Annunzio (1961)

5. Università degli Studi di Ferrara (1391)
6. Università degli Studi di Firenze (1321)
7. Università degli Studi di Genova (1471)
8. Università degli Studi di Macerata (1290)
9. Università degli Studi di Messina (1548)
10. Università Cattolica del Sacro Cuore (1920)
11. Università degli Studi di Milano (1924)
12. Università degli Studi di Modena (1175)
13. Università degli Studi di Napoli (1224)
14. Università degli Studi di Padua (1222)
15. Università degli Studi di Palermo (1779)
16. Università degli Studi di Parma (1064)
17. Università degli Studi di Pavia (1825/1361)
18. Università degli Studi di Perugia (1200)
19. Università degli Studi di Pisa (1343)
20. Università degli Studi di Reggio Calabria (1982)
21. Libera Università Internazionale degli Studi Sociali (1945)
22. Università degli Studi di Roma I 'La Sapienza' (1303)
23. Università degli Studi di Roma II 'Tor Vergata'
24. Università degli Studi di Salerno (1970)
25. Università degli Studi di Sassari (1562)
26. Università degli Studi di Siena (1240)
27. Università degli Studi di Trento (1962)
28. Università degli Studi di Trieste (1877)
29. Università degli Studi di Torino (1404)
30. Università degli Studi di Urbino (1506) (International 1993:487–500).

Aastast 1859 sai Itaalia ülikoolides valitsevaks õpetamise ja teadustöö vabaduse põhimõte (Casati seadus). Tugevalt juurdunud ülikoolide autonoomia printsiip on siin ära hoidnud ka 1960. aastate lõpus toimunud suure juristide ettevalmistuse rakenduslikkuse sunni ehk elitaarsuse kaotamise. Kuid 1960. aastatest puuduvad Itaalia õigusteaduskondades sisseastumiseksamid. See surve all tehtud poliitiline otsus on ilmselt teinud juriidilise hariduse kvaliteedile enam halba kui head. Veelgi hullem: kunagi üliõpilasrahutuste hirmus tehtud poliitilist otsust on pea võimatu tagasi võtta.

Siit tuleneb teatud kaksikmoraali tekkimine – kõik gümnaasiumide lõpetajad ollakse küll „nõus“ vastu võtma, kuid ülikoolid ei saa tegelikult riigilt küllaldaselt vahendeid, et (eriti esimestel semestritel) sellist hulka üliõpilasi vajaliku kvaliteediga õpetada. Selle süsteemi õigustuseks on vaid väide, et kõigile on antud võimalus. Juba esimesest semestrist algab väga range ülikoolipoolne selekteerimine ja **õigusteaduse stuudiumi lõpetab ülikoolides vaid 10% immatrikuleeritustest.**

Omades autonoomiat riigi suhtes, austavad ülikoolid oma tegevuses ka **üliõpilaste autonoomiat**. Üliõpilastele on antud Itaalias küllalt suured õigused oma õppeprogrammi koostamisel. Selle korraldamiseks on põhimõtteliselt kaks teed. Esimesel juhul on ülikoolide poolt ette valmistatud teatud hulk näidisprogramme, kus on ära näidatud vajalikud ained ja nende omandamise ratsionaalne järjekord ning üliõpilane valib talle pakutud variantidest ühe, edaspidi nõuab ülikool selle kava täielikku ja kõrvalekaldamatut täitmist. See variant on enam kasutusel majandusteaduskondades, ei ole aga tüüpiline õigusteaduskondadele.

Õigusteaduskondades kasutatakse reeglina teist teed, mis annab üliõpilastele vabaduse koostada **igaks õppeaastaks endale individuaalne õppeplaan**. Üliõpilane annab oma õppeplaani hindamiseks vastava teaduskonna komisjonile, kellelt ta võib saada ka konsultatsiooni oma õppeplaani koostamiseks. Üliõpilane saab õppima asuda vaid siis, kui tema õppeplaan on komisjoni poolt kinnitatud. Komisjonil on õigus aktsepteerida ka teatud ainete õppimist teistes teaduskondades, kuid näiteks keeleõpinguid juristile vajalike eksamite limiidi hulka ei arvata. Sellisel viisil, kus üliõpilane võtab endale ise kohustuse ja selle täitmist kontrollib rangelt teaduskond, ongi võimalik selekteerida lõpuküpseks välja 10% üliõpilasi. Itaalia ülikoolide õigusteaduskondades tuleb stuudiumi jooksul sooritada 19–26 eksamit, kusjuures erinevused on tingitud ülikoolide õigusest ise määrata oma õppeprogrammi. Eksamid on alati suulised ja avalikud, kus komisjon küsitleb ekaminanti antud aine piires. Hindamisskaala on 1–30 (hindegaga 18–30 on eksam arvestatud) ja erandkorras võib komisjon hinnata vastust *cum laude* vääriliseks.

Kui üliõpilasel on kõik ülikooli õigusteaduskonna põhistuudiumi eksamid sooritatud, saab ta õiguse kirjutada **diplomitöö**. Diplomitöö kirjutamisel on Itaalias õigusteaduskonna üliõpilastele antud suur vabadus teema ja juhendaja valikul. Kuid 8 kuud enne arvatavat ülikooli lõpetamist tuleb üliõpilasel esitada ettepanek dekanaati ja selle aktsepteerimisel teaduskonna poolt loetakse teema kinnitatuks ning teistel üliõpilastel pole õigust samal teemal lõputööd kirjutada.

Diplomitöö kaitsmine toimub komisjoni ees, kuhu kuulub 8 professorit ja oponendid. Komisjoni liikmete ülesandeks on kontrollida töö sisulist ja vormilist korrektsust ning samas on kogu selle protseduuri eesmärgiks diskussioon, kus diplomand peab avaldama oma seisukohti antud valdkonnas ja suutma oma seisukohti komisjoni ees ka kaitsta. Huvitava eripärana tohib Itaalias juhendaja diplomandi kaitsmisel toetada. Ülikooli lõpetamise hinne saadakse seni sooritatud eksamite keskmisest hindest ning diplomitöö

kaitsmise tulemusest, mis võib positiivse tulemuse korral kõikuda 66/110 ja maksimaalse 110/110 vahel.

Taolise eksami sooritamise järel saavad õigusteaduskonna lõpetajad, kes tahavad tegutseda klassikalistel juristi elukutsetel, **õiguse läbida ettenähtud kaheaastane praktika**. Diplom ülikooli õigusteaduskonna lõpetamise kohta on Itaalias vajalik kohtuniku, advokaadi, notari ja juuraprofessori ameti taotlemisel.

Kaheaastane praktika (tegelikult kestab see kauem) mõne juristi büroos on eelduseks riigieksami sooritamisele. Viimane on väga raske ja selleks valmistatakse veel aastaid. Kokku võib ülikooli lõpetamisest olla möödunud neli–viis aastat, kui ollakse valmis riigieksamiks. Esimese riigieksami sooritanud saavad *ordine* liikmeteks ning võivad tegutseda *procurorena*. Järgnev praktiline töö *ordine* liikmena **kuue aasta** jooksul annab õiguse teise riigieksami sooritamiseks ning selle eduka sooritamise järel võib saada *avvocato*ks.

Itaalias on kujunemas omapärane olukord, kus ühelt poolt on õigusteaduskondadesse tohtu tung, mis takistab tegelikult ülikoolide tööd, ja samas selle raske studiumi läbinud ei lähe enam nii suure sooviga klassikalistele juristide töökohtadele. Kuna õigusteaduskonna lõpetajad leiavad endale rakendust nii panganduses, kindlustuses, poliitikas kui ka mujal, siis klassikaliste juristi kutsete omandajaid jääb suhteliselt vähemaks kui varem. Seega võime rääkida „suhtelisest“ klassikalise juristi elukutsete devalveerumisest Itaalia ühiskonnas.

3.2 Prantsusmaa

Prantsusmaa, kel on juristide ettevalmistamissüsteemi loomisel Euroopas olnud mängida väga oluline roll alates Pariisi ülikooli õigusteaduskonna avamisest 12. sajandil, on oma süsteemi ajaloos korduvalt radikaalselt reforminud (näiteks 19. sajandil Napoleoni eestvõttel). Kaasaegne juristide ülikoolides ettevalmistamise süsteem Prantsusmaal moodustub alljärgnevas nimekirjas toodud ülikoolide õigusteaduskondade ning erinevate kohtunike, advokaatide ja ametnike ettevalmistamise koolide koostööst. Õigusteaduskonnad on järgmistes Prantsuse ülikoolides:

1. Universite de Droit d'Economie et des Sciences (Aix-Marseille III – 1973)
2. Universite de Picardie (1970)
3. Universite d'Angers (1971)
4. Universite de Franche-Comte (1971)
5. Universite de Bordeaux I (1970)
6. Universite de Bretagne Occidentale (1970)
7. Universite de Caen (1970)
8. Universite d'Auvergne-Clermont-Ferrand I (1970)

9. Universite de Corse (1976/1981)
10. Universite de Bourgogne (1970)
11. Universite Pierre Mendes France (Grenoble II – 1970)
12. Universite du Droit et de la Sante (Lille II – 1560/1970)
13. Universite de Limoges (1626/1970)
14. Universite Lumiere (Lyon II – 1970)
15. Universite Jean Moulin (Lyon III – 1245/1973)
16. Universite du Maine (1969)
17. Universite de Metz (1970)
18. Universite de Montpellier I (1242/1970)
19. Universite de Nancy II (1572/1970)
20. Universite de Nantes (1364/1460/1970)
21. Universite de Nice (1971)
22. Universite d'Orleans (1306–1793/1970)
- 23. Universite de Paris I (Pantheon–Sorbonne – 12. saj/1970)**
24. Universite de Droit, d'Economie et de Sciences sociales (Paris II – 12. saj/1970)
25. Universite Rene Descartes (Paris V – 12. saj/1970)
26. Universite de Paris X (Nanterre – 12. saj/1970)
27. Universite de Paris–Sud (Paris XI – 12. saj/1970)
28. Universite Paris Val-de-Marne (Paris XII – 12. saj/1970)
- 29. Universite Paris–Nord (Paris XII – 12. saj/1970)**
30. Universite de Pau et des Pays de l'Adour (1970)
31. Universite de Poitiers (1431/1970)
32. Universite de Reims Champagne–Ardenne (1548/1970)
33. Universite de Rennes I (1461/1970)
34. Universite de Rouen–Haute Normandie (1970)
35. Universite Jean Monnet (1970)
36. Universite Robert Schuman (Strasbourg III) (1537/1970)
37. Universite de Toulon et du Var (1970)
38. Universite des Sciences sociales (Toulouse I – 1229/1970)
39. Universite de Valenciennes et du Hainaut–Cambresis (1970)
40. Federation Universitaire et Polytechnique de Lille (1875/1974)

41. Universite Catholique de Lyon (1875)
42. Institut Catholique de Paris (1875)
43. Institut Catholique de Toulouse (1877) (International 1993:274–310).

Prantsusmaa kaasaegne juristide ettevalmistamise süsteem on pärit 1960. aastate lõpust ja 1970. aastate algusest, mil poliitiline võitlus ülikoolide ümber oli kõige tugevam. Sel perioodil kujundati ümber kogu ülikoolide ja selle raames ka õigusteaduskondade süsteem. Nagu võib näha õigusteaduskondi omavate ülikoolide nimekirjas toodud ülikoolide asutamisaastatest, on enamus neist kas sel ajal asutatud või vanad sedavõrd reorganiseeritud, et neilt võeti isegi õigus nimetada end enne samas eksisteerinud ülikooli õigusjärglaseks. Siin on tegemist küll prantslaste erilise reformimissooviga, sest analoogses situatsioonis olles ei võetud Itaalia ja Saksa ülikoolidel vanu asutamisaastaid ära. Sel kõigel pole lihtsalt formaalne tähendus, vaid ka mõju küsimuse sisulisele küljele. 12. novembri 1968 haridusreformiseadusega ning 26. jaanuari 1984 vastuvõetud seadusega, mis tõid kõrghariduse avaliku teenistuse sfääri (loodi *service public de l'enseignement superieur* – Pikamäe 1995:320), on siin püütud riiklikult kujundada massiülikoolide „toimiv“ mudel ka õigusteaduskondade jaoks.

Prantsusmaa ülikoolide õigusteaduskondade probleemiks on kuuekümnendate aastate üliõpilasrahutuste ja reformide järel, nagu mujalgi Euroopas, ülikooli sisseastujate buum. Ülikoolid on poliitilise otsuse alusel tõesti avatud, sest „kuulsate kuuekümnendate“ järel sisseastumiseksamid Prantsuse ülikoolides puuduvad. Teoreetiliselt võib iga gümnaasiumi lõpetanud, bakalaureuse kraadi omav prantslane immatrikuleeruda õigusteaduskonna üliõpilaseks mõnda Prantsuse ülikooli. Välismaalastele kehtivad teised reeglid, näiteks P. Pikamäe andmetel võeti Poitiers' Ülikooli samadel alustel vastu Tartu Ülikooli 2.–3. kursuse üliõpilasi. Seega kui Tartus saab ülikooli õigusteaduskonna lõpetaja bakalaureuse astme, siis kannavad prantsuse ülikoolide esmakursuslased kõik bakalaureuse tiitlit, mis kinnitab siin gümnaasiumi lõpueksamitega saadud õigust astuda ülikooli.

Reaalselt seisab ühel juristikus pürgijal ees 12–16 semestrit õpinguid, kuid erinevalt Saksamaast puudub Prantsusmaal ühetaolise õigushariduse põhimõte. Prantsuse õigusharidus jaguneb kolmeks tsüklik, mis kõik lõpevad erinevate diplomitega ning annavad erinevaid võimalusi edasiõppimiseks ja töötamiseks. Seejuures tuleb aga mees pidada, et juristi ametinimetusele saab pretendeerida siiski vaid see, kes on läbinud kõik kolm tsükli. Seega on siin olukord sarnane Itaaliaga, kus üliõpilasi hakatakse väga süstemaatiliselt välja sõeluma kohe õpingute algusest peale – igale järgmisele astmele pääsevad vaid parimad. Tsüklid jagunevad järmselt:

Esimene tsükkel, mis kestab neli semestrit ja mille lõpetaja saab D.E.U.G. (*Diplome d'Etudes universitaires generale*), millega on võimalik juba kandideerida:

- tööle teatavatel madalamatel ametikohtadel;

- õpinguteks regionaalsetesse haldusinstituutidesse (*instituts regionaux d'administrationstratijis*).

Teine tsükkel kestab samuti **neli semestrit** ning selle lõpetaja saab esmase juriidilise hariduse. See tsükkel jaguneb kaheks osaks, millest esimest nimetatakse *licence* ja teist *maitrise*. Esimese osa lõpetajal on võimalus osaleda konkursil ja saada edasiõppimise võimalus kohtunikke ettevalmistavasse *Ecole Nationale de la Magist-rature*'is. *Maitrise*'i lõpetamine võimaldab edukalt sooritatud sisseastmisesksamite korral jätkata õpinguid mõne regionaalse advokaatide koolituskeskuse juures.

Kolmas tsükkel kestab **kaks semestrit** ning on tegelikult ülikooliõpingute viimane aasta. Siin jagunevad üliõpilased kahe suuna vahel ja saavad lõpetamise järel ka erinevad diplomid:

- kõrgemate spetsialiseeritud õpingute diplomi D.E.S.S. (*Diplome d'etudes superieures specialisees*), mille omandanu on **eriala professionaal ehk nn täisjurist**;
- süvendatud õpingute diplomi D.E.A. (*Diplome d'etudes approfondies*), mille omandanu on saanud süvendatud teoreetilise ettevalmistuse ning see moodustab tavaliselt esimese etapi doktorikraadi saamisel. D.E.A. suuna valimine on võimalik vaid Prantsuse haridusministeeriumi poolt kindlaks määratud ülikoo-lides.

Juristi klassikalise hariduse juurde kuulub doktorikraadi omandamine ja see on avatud D.E.A. diplomi saanutele. Doktoriope kestab 4–8 semestrit ja lõpeb doktoritöö (*these*) kaitsmisega.

Üliõpilaste hindamise süsteem on kujundatud aasta kokkuvõtte tegemiseks. Õppeaasta lõpetamiseks tuleb esmalt sooritada kirjalikud eksamid (reeglina kahe semestri ainetes), kus kogutud punktisumma koos seminaritöödega otsustavad üliõpilase edasipääsemise suulistele eksamitele. Hindamise aluseks on punktisüsteem ja õppeaasta (stuumiumi) lõpetavad need, kes on kogunud vajaliku punktisumma.

Kui paljudes Euroopa riikides (näiteks Saksamaal) kurdetakse, et juuraüliõpilaste õpingud venivad ettenähtud ajast tunduvalt pikemaks, siis Prantsusmaal eksisteeriv süsteem, mis on loodud just massiülikooli jaoks, ei tunne seda probleemi. Siin on hoopis teine põhimõte – sisuliselt on **erinevate diplomite hulk ehk järgmisse tsükklisse saajate hulk igas ülikoolis limiteeritud**. Seetõttu õpetatakse siin üliõpilane valmis olema selleks, et ta võib olla välja arvatud üliõpilaste nimekirjast mitte suutmatusest sooritada eksameid (miinimumnõuete täitmine), **vaid seetõttu, et ta polnud nii edukas, et pääseda järgmisele aastale võetavate üliõpilaste pingereas küllalt kõrgele kohale**. Olgu siin toodud Poiters' Ülikoolis õppinud P. Pikamäe näide konkurentsi karmusest: umbes 600-st immatrikuleeritust võib olla kolmandaks aastaks alles jäänud 300 (ehk 50%) ja stuumiumi viimaseks aastaks 60 üliõpilast (ehk 10% **immatrikuieeritustest**). Kuna Prantsuse ühiskonnas on olnud võimatu teha poliitilist

otsust, et ülikoolid võiksid üliõpilaskandidaate hakata ülikooli vastuvõtmisel eksamineerima ja sellega üliõpilaste arvu reguleerima, siis kasutatakse üliõpilaste arvu reguleerimiseks (ja juristide tööpuuduse leevendamiseks) järgmisi kaudseid meetodeid, millest ei armastata avalikult väga palju rääkida.

Esiteks. Igal aastal toimub kõigi **õigusteaduskondade konkurss**, kus hinnatakse õppejõudude taset ning üliõpilaste edukust jms ning selle konkursi edukamad saavad sisuliselt õiguse välja anda enam juristidiplomeid (ehk teisisõnu – õiguse „välja praakida vähem üliõpilasi“).

Teiseks. ülikoolid, saades koha riigi õigusteaduskondade hierarhias, saavad tegelikult aastaks **diplomite arvu limiidi**, mida nad võivad välja anda. Riik saab aga sellisel teel igal aastal kuidagi **prognoosida** tööturule saabuivate potentsiaalsete uute **juristide hulka**.

Kuna iga ülikool teab sel juhul ette diplomite lõpparvu konkreetseks aastaks, siis jagab ta neid stuudiumi jooksul välja vastavalt „olümpiapõhimõttele“ – teatud arv peab jõudma finaali. Samuti, kui tulevastele juristidele on pääs ülikooli vaba (võimalus õppida), siis ülikooli erinevate diplomite saamise järel avanevad võimalused edasiõppimiseks, sest saadaolevad juristi ametikohad täidetakse kõik **konkursi korras**. Edasi saavad õppida parimad ning **ülikool ei garanteeri midagi**, vaid annab võimaluse saada teadmisi, mis võivad avada edaspidi karjääri. Prantsuse süsteem on huvitav ka selle poolest, et see formuleerib edasiõppimise võimalusena miinimumtaseme, mis „annab võimaluse“, kuid kui kandidaatide hulgas on kõrgema taseme diplomiga kandidaate, siis saavad need ilmse eelise (nii on *Ecole Nationale de la Magistrature*, aga veelgi enam *Ecole Nationale d'Administration* populaarus väga suur). Seega kandidaatide rohkus tõstab teatud juristide koolitusprogrammidele esitatavate nõuete taset ja seeläbi ka selle ameti pidajate üldist taset.

Oluline, mida võiks õppida sellest ka Eestis, on süsteemi paindlikkus. Tänase juristide koolitamise süsteemi juures on mõne aasta pärast praeguse tasemega juristidel oodata probleeme tööturul. Sel juhul oleks õpetlik teada, kuidas kujundada süsteemi Eestis, kui ametisse soovijaid on enam kui kohti. Üliõpilaskandidaatide tung ülikooli on vaid üks osa ameti populaarsuse tõusust. Selle mitte väga oskuslikul kasutamisel ei pruugi eriala spetsialistide tase veel iseenesest tõusta.

Loomulikult ei ole taoline süsteem ideaalne, kuid kujunenud poliitilises olukorras pole leitud teist lahendust. Tulevastele juristidele õpetab antud süsteem suurt enesekindlust, enesekesksust (kõik teised on sinu konkurendid) ja oskust töötada suure psüühilise pinge foonil.

3.3 Inglismaa

Inglismaale saabus ülikooli traditsioon mandri-Euroopast – Bolognast ja Pariisist 12. sajandi lõpul – 13. sajandi algul, kui asutati Oxfordi ja Cambridge'i ülikoolid. Ent selleks ajaks oli Inglismaal juba **tekkinud ühtne juristide professioon** – noored

mehed õppisid otse praktiseerivatelt advokaatidelt, kellel põhines kogu õigussüsteem ning kelle seast valiti ka kõrgema kohtu kohtunikud. See tsunftiõpe leidis oma õitseajal 15.–16. sajandil parima väljenduse organiseeritud kutseühingutes (*inns of court*), kus juristid-praktikud mitte ainult ei lugenud loenguid ja korraldanud teoreetilisi dispuute, vaid ka elasid ja töötasid koos oma õpilastega. Nõnda keskenduti ülikoolides kaua vaid kanoonilisele ja rooma õigusele ning võttis aega, enne kui ülikoolide süsteem leidis endale Inglismaal juristide ettevalmistamises tänapäevase positsiooni. Eriline roll ülikoolihariduse väärtustamisel oli prof W. Blackstone'il, kes viis sisse 1758. aastal esimese inglise õiguse kursuse Oxfordi ülikoolis (sellele eeskujule järgnesid ka Cambridge ja Dublin). Tõsi, siin oli ka tagasilööke, sest kui 1765–1769 avaldati Blackstone'i loengud „Kommentaarid Inglismaa seadustele“, oli tema loengute külastatavus tunduvalt langenud, sest juristi ameti poole püüdlejad eelistasid enam aega kulutada kohtutes praktiseermisele ja tutvuda ülikooliprofessori loominguga iseseisvalt õpiku abil.

Olulised muutused toimusid 19. sajandil, kui inglise õiguse professor avati ka Londoni Ülikoolis ja *common law* alal anti esimesed akadeemilised kraadid. Sajandi teisel poolel avati õigusteaduskonnad uutesse tööstuslinnadesse – Birmingham, Manchester, Liverpool – asutatud ülikoolides, ent esialgu oli nende populaarsus väike. Ka vanadel kuulsatel Oxfordil ja Cambridge'il polnud juristide professiooni sees veel ülekaalu. Aastatel 1850–1900 oli 90% Inglismaa edukamatest juristidest õppinud mõnes muus teaduskonnas peale õigusteaduskonna või puudus neil ülikooliharidus hoopis. Olukord muutus kardinaalselt 20. sajandil. Enne Teist maailmasõda oli juba 75% juriste õppinud kas Oxfordis, Cambridge'is või kolmes Londoni Ülikooli kolledžis. Kõik need koolid on tuntud oma traditsioonidega ja õpetamissüsteemi ühtsusega. See tähendas, et Inglismaa juristkonna teoreetilise ettevalmistuse osas valitses tugev ühtsus ning ülikooliõpingutest pärines ka sarnane ettekujutus „juristi töö kultuurist“.

Kaasajal on õigusteaduskonnad järmistes Suurbritannia ülikoolides:

1. *University of Aberdeen* (1495 – sellise märgistusega edaspidi *Sotimaa ülikoolid*)
2. *Anglia University* (1991)
3. Queen's University of Belfast (1845)
4. University of Birmingham (1880)
5. Bournemouth University (1992)
6. University of Bristol (1909)
7. Brunel University (1957/1966)
8. University of Buckingham (1973)
9. **University of Cambridge** (1318)
10. *University of Dundee* (1881)

11. University of East Anglia (1964)
12. University of East London (1970)
13. *University of Edinburgh (1583)*
14. University of Essex (1961)
15. University of Exeter (1922)
16. *University of Glasgow (1451/1858)*
17. University of Hull (1927)
18. Keele University (1949/1962)
19. University of Kent at Canterbury (1964)
20. University of Lancaster (1964)
21. University of Leeds (1884)
22. University of Leicester (1918)
23. University of Liverpool (1881)
24. Liverpool John Moores University (1970/1992)
25. University of London (1836)
26. Institute of Advanced Legal Studies, University of London (1947)
27. King's College London, University of London (1829)
28. The London School of Economics and Political Science, University of London (1895)
29. Queen Mary and Westfield College, University of London (1989)
30. School of Oriental and African Studies, University of London (1916)
31. University College London, University of London (1826)
32. Victoria University of Manchester (1851)
33. University of Newcastle Upon Tyne (1963)
34. Nottingham Trent University (1970)
35. **University of Oxford (12. saj)**
36. Sheffield University (1969)
37. University of Sheffield (1897/1905)
38. University of Southampton (1902)
39. University College of Wales, Aberyswyth, University of Wales (1872)
40. University of Wales College of Cardiff (1988)
41. University of Westminster (1970) (International 1993:900–942).

Teised kõrgkoolid (endised polütehnikumid), kus on võimalik omandada juurakraad:

1. The Polytechnic of North London (LLB – Faculty of Social Studies)
2. University of Luton (1993; LLB – Faculty of Business)
3. University of Plymouth (1970/1992; LLB – Business School)
4. Southampton Institute (LLB– Business School)
5. University of Strathclyde, Glasow (1964).

Erinevalt Itaaliast ja Prantsusmaast on Inglismaa ülikoolides kehtestatud **sisseastumiseks teatud piirangud** – kandidaatide valitmisel arvestatakse nende keskkooli lõpuhindeid, sisseastumisesseede taset ning edukust intervjuudel.

Õpingud ülikooli **õigusteaduskonnas** kestavad tavaliselt **3 aastat** ning kõige tähtsamaks hindamiskriteeriumiks on lõpueksamid kaheksas põhiaines. Vanemad ülikoolid (Oxbridge) on suutnud säilitada kolledžite süsteemi ning selle abil ka põhilise õppevormina personaalsed seminarid üliõpilase ja tema juhendaja vahel (*tutorials*). Just selle õpetamise kvaliteedi pärast on Oxford ja Cambridge endiselt kõige kallimad ja prestiižikamad kõrgkoolid. Loomulikult on ka Inglismaal massiülikooled, kuid ilmselt vanade ülikoolide mõjukal eeskujul on ka seal tugev vastuseis praktilise suuna survele ning eesmärgiks on seatud ikka teoreetiline lähenemine ja juriidilise mõtteviisi arendamine.

Vastuolu akadeemilise hariduse ja praktilise töö vajaduste vahel on aga lahendatud sellega, et *Bachelor's degree* ei tee kellestki juristi. Läbida tuleb **veel minimaalselt üks aasta praktilist õpet ja professionaalset treeningut mõnes Law Schoolis**, mida peavad ülal juristide assotsiatsioonid – *Law Society* ja *Bar Councils*. Hiljemalt selles staadiumis peab tudeng ka spetsialiseeruma ehk otsustama kas *barristeri* või *solicitori* ameti kasuks. Nimelt praktikas on Inglismaal eristatud kohe algusest kaht õigusabi funktsiooni:

- *advocate (advocatus* ehk *prolocutor*) – „eestkõneleja“, kes kandis ette hagi jm juriidilised argumendid oma kliendi kaitseks; hilisem *barrister*, kelle hulgast siiani valitakse kõrgemad kohtunikud;
- *attorney (attornatus* ehk *procurator*) – volinik, kes abistas ja esindas klienti kõigis protsessi formaalsustes, hilisem *solicitor*.

Law Schoolis omandatud praktiliste teadmiste proovilepanekuks töötab tulevane jurist veel 2 aastat kohtus või advokaadibüroos, millele järgneb 3 aastat advokaadi abina ning alles seejärel omandab ta õiguse avada oma büroo või liituda teistega.

Küllap just konkurentsi kasvu tõttu on juristide seas muutunud aina populaarsemaks ka **edasine kraadiõpe** – 1–2-aastased magistriõppe programmid ning tavaliselt 4-aastane doktoriõpe (*doctor of philosophy* ehk *DPhil* või *PhD*).

Seega näeb 1970. aastatest pärinev õigushariduse süsteem juristiks saamisel ette neli etappi:

- kolm aastat akadeemilist haridust ülikooli (õigus)teaduskonnas;
- üks aasta praktilist õpet *Law Schoolis* (kas *solicitori* või *barristeri* suunal);
- kaks aastat praktikat kohtus või advokaadibüroos;
- kolm aastat praktikat advokaadi abina.

Kokku: 9 aasta ehk 18 semestrit (8 semestrit õpinguid + 10 semestrit praktikat).

Euroopa üldiste tendentside foonil on huvitav jälgida, kuidas mandri-eurooplaste silmis ikka konservatiivsetena tuntud britid on oma süsteemi muutnud, püüdes samas jätta lõivu maksmata aja vaimule. Juuratudengite hulga plahvatuslikku kasvu loetakse kõige drastilisemaks just Inglismaal. Abeli ja Lewise andmetel on Teise maailmasõja järgsel ajal olnud see kasv **kuuekordne**:

1938/39 – 1515 üliõpilast

1980/81 – 12603 statsionaarset ning 3375 eksterni (Abel & Lewis 1988:29).

Seda, millisest suunast mõjutus algas, tuleb veel uurida. Kuid pärast plahvatuslikku juuraüliõpilaste hulga kasvu on loomulik, et see vähemalt kaudselt mõjutas ametlikku hoiakut – ülikooliharidus kuulutati eelduseks juristi eksamile, mis avas tee kutseühingusse. Tegelikult polnud juristide ühingu seest vaadatuna see murrang üldsegi nii suur, sest enne ülikoolihariduse kohustuslikuks muutmist 1975. aastaks, oli **juba 90% Bari liikmeid ülikoolide õigusteaduskondades õppinud**. Tormiline juuraüliõpilaste hulga kasv ülikoolides võimaldas kutseühingul karmistada nõudeid ühingusse vastuvõtmisel. Abeli ja Lewise andmetel kasvas üliõpilaste arv õigusteaduskondades alates 1970. aastatest tunduvalt:

1970 – 5 998 üliõpilast

1983 – 14 362 üliõpilast,

samas õigusteaduskondade lõpetajatele antavate kraadide (*Law degrees*) arv kasvas vaid 2,5 korda:

1970 – 1 558

1983 – 3 816 isikule (Abel & Lewis 1988:575).

See oli oluline vastureaktsioon töökohtade reguleerimiseks tööturul, et ei toimuks plahvatuslikku juristide hulga kasvu. *Bari* eksam kujunes omapäraseks filtriks, mis tõstis nagu tamm tulevaste juristide motivatsiooni tegelemaks enam eneseharimisega, et kord saavutada ihaldatavat ametit.

Võiks öelda, et praeguses Eestis on mingil määral analoogiline situatsioon. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilaste kohtadele on noorte hulgas suur nõudlus. Kui nüüd Eestis fikseerida traditsiooniliste juristiametite saamiseks varasemast kõrgemad nõuded juba selle generatsiooni ülikooliõpingute alguses (näiteks ringkonnakohtunikul peaks olema vähemalt magistrikraadi; ringkonnakohtu esimehel doktorikraad; riigikohtunikul doktorikraad; riigikogu komisjonide nõunikel vähemalt doktorikraad; justiitministeeriumi tippametnikel ja nõunikel vähemalt doktorikraad; vandeadvokaatidelt, kes tahavad avada mitme partneriga büroo, peaks olema vähemalt magisterikraad jne), siis see generatsioon reageeriks sellisele nõudele ilma suurema vastupanuta, kuna nende jaoks pole olukord tööturul praegu enam soodne. Pakkumine (suurendati ju üliõpilaste arvu õigusteaduskonnas paari aastaga järsult peaaegu kolmekordseks!) ületab selle põlvkonna jaoks tulevasel tööturul nõudmise. Siit tulenevalt on võimalik ühiskonnal tõsta järsult nõudmisi ühe kutse professionaalsete oskuste kvaliteedi suhtes. Edaspidi, kui üks-kaks põlvkonda on vastavad nõudmised täitnud, on juba olemas teatud „traditsioon“, mida hoiavad ja kaitsevad edaspidi selle põlvkonna liikmed. See protsess võtab aega ja ühiskonnas stabiliseerub sel teel saavutatud tase. Olgu toodud siin veelkord võrdlus Inglismaaga – kui 1975. aastal kehtestati Bar examinationi eelduseks ülikooli diplomi olemasolu, siis õigusteaduskondade jätkuva populaarsuse tõttu kehtestati 1984. aastal uue nõudena vähemalt keskmine lõpuhinne (**lower-second-class degree**) (Abel & Lewis 1988:29).

3.4 Saksamaa

Kuigi Saksamaa ülikoolid ei saa eriti kiidelda oma „absoluutse vanusega“, nagu seda saaksid teha Itaalia, Prantsusmaa ja Inglismaa ülikoolide õigusteaduskonnad, on Saksa ülikoolidel olnud hilisemas ajaloos selline osa juristide ettevalmistamise süsteemi ideelisel mõjutamisel Euroopas, et Saksamaast mööda vaadata pole võimalik. Mandri-Euroopa juristide ettevalmistuse süsteem tunneb eraldi mõistena „saksa mudelit“, mida kõikjal, kus plaan reformida oma maa juriidilise hariduse süsteemi, kindlasti uuritakse. Nimelt, otsides võtit erinevate maade ühendamisele rahvusriiklikust identiteedist, kasutati Saksamaal selle protsessi juhtimise ühe instrumendina just juriste.

Saksamaal sai 18.–19. sajandil suurem osa juriste riigiametnikeks ning nende kutsetegevuses oli vajalik kehtiva õiguse tundmine. Savigny nõudis akadeemiliselt õigushariduselt üksnes aluse andmist vaba juristi seisuse kujunemiseks ja igapäevase isiklikku vabadust iseenese kujundamisel selle seisuse vääriliseks liikmeks. Selle aluse kujundamiseks akadeemiliste loengute toel oleks Savigny arvates piisanud paarist aastast. Riigiametnikust juristi kehtiva õiguse teadmised ja juristitöös vajalike praktiliste oskuste omandamine pidi Savigny arvates jääma täielikult referendaariaega (viimane institutsioon pärineb Saksamaal juba Friedrich II riigireformist ning on säilinud tänaseni). Saksamaa Liitvabariigis siiani kehtiv juristide ettevalmistamise süsteem on pidanud ajaproovile vastu üle kahe sajandi. 20. sajandil reformide läbiviimisel pole lahti öeldud kahest olulisest põhimõttest:

- ühetaolisusest ja
- kaheastmelisusest.

Need kaks põhimõtet on olnud olulised Saksamaal kui liitriigis, et tagada erinevate liidumaade ühtsus läbi juristkonna juriidilise ettevalmistuse ühtsuse. On isegi veidi raske ette kujutada, kui iga liidumaa Saksamaal valmistaks täiesti autonoomselt ette juriste oma süsteemi järgi. Arvestades Saksamaa keerukat ajalugu, oleks õiguspoliitilist ühtsust riigis siis kindlasti võimatu tagada.

Kirjeldades kaasegset juriidilise hariduse süsteemi Saksa Liitvabariigis, saame seda analüüsida erinevatel tasanditel, kuid kui võtta kõige üldisemalt ülikoolide õigusteaduskonnad, mis annavad aluse juristi (*Volljurist*) kutse saamiseks, siis oleks see järgmine:

1. Universität Augsburg (1970)
2. Universität Bayreuth (1972)
3. Freie Universität Berlin (1948)
4. **Humboldt-Universität zu Berlin (1809)**
5. Universität Bielefeld (1969)
6. Ruhr-Universität Bochum (1961/1965)
7. Rheinische Friedrich-Wilhelm-Universität Bonn (1777)
8. Universität Bremen (1971)
9. **Universität zu Köln (1388)**
10. Universität Konstanz (1966)
11. Friedrich-Alexander-Universität-Erlangen-Nürnberg (1743)
12. Johann Wolfgang Goethe Universität Frankfurt (1914)
13. Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau (1457)
14. **Justus Liebig-Universität Giessen (1607)**
15. **Georg-August-Universität Göttingen (1737)**
16. Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald (1456)
17. Fernuniversität-Gesamthochschule (Hagen – 1974)
18. **Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg (1502)**
19. Universität Hamburg (1919)
20. Universität Hannover (1831)
21. **Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg (1386)**

22. **Friedrich-Schiller-Universität Jena (1548)**
23. Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (1665)
24. Universität Leipzig (1409)
25. Johannes Gutenberg-Universität Mainz (1477)
26. Universität Mannheim (1907) (1527)
27. **Philipps-Universität Marburg**
28. **Ludwig-Maximilian-Universität München (1472)**
29. Westfälische Wilhelms-Universität Münster (1780)
30. Carl von Ossietzky Universität Oldenburg (1970)
31. Universität Osnabrück (1970)
32. Universität Passau (1973)
33. Universität Regensburg (1962)
34. Universität Rostock (1419/1989)
35. Universität des Saarlandes (1947)
36. Universität Trier (1970)
37. **Eberhard-Karls-Universität Tübingen (1477)**
38. Bergische Universität Gesamthochschule-Wuppertal (1972)
39. **Bayerische Julius-Maximilian-Universität Würzburg (1402)**
(International 1993:322–369).

Nagu esitatud nimekirjastki näha võib, on võrreldes 19. sajandiga õigusteaduskondi omavate ülikoolide arv oluliselt kasvanud. Ent samas on õigusteaduskonna õppejõudude arv kasvanud suhteliselt aeglaselt. C. Schotti andmetel oli Saksamaa ülikoolides **1835. aastal 110 korralist professorit, 36 erakorralist professorit ning 50 eradotsenti** (seega 200 õppejõudu). **Aastaks 1967, s.o 130 aasta jooksul, oli see arv vaid kahekordistunud (400 õppejõudu)** (Schott 1978:484). Samas näitab juristide arvu kasvu kiirust järgmine valikstatistika:

1930 – 22 000 juristi (Schott 1978:484–486)

1980 – 100 000 juristi (Mayer-Maly 1981).

Juba see näide ehk seletab Saksamaa ülikoolide objektiivset raskust võtta õigusteaduskondadesse vastu piiramatul hulgal üliõpilasi.

1960. aastate uusvasakpoolsed vaated said aga võidu ka Saksamaal ja ülikoolid olid sunnitud õigusteaduskondade uksed avama kõigile soovijatele. Seega puuduvad vastuvõtueksamid ülikoolides ja Saksamaal on põhimõtteliselt igal abiturientil õigus end õigusteaduskonda registreerida. Kuid tegelikult see nii lihtne ei ole. Eriti viimastel

aastatel on eriala kasvava populaarsuse tõttu paljudes õigusteaduskondades sisse viidud *numerus clausus*, mis seab ülikoolidele piirangud, kui palju üliõpilasi nad tohivad aastas (semestris) õigusteaduskonda immatrikuleerida. Üliõpilaskandidaatide pingerida seatakse kokku gümnaasiumi lõpetamise tulemusi arvestades. Mida enam soovijaid, seda kõrgem peab olema keskmine hinne, et pääseda õigusteaduskonda. Populaarsetes õigusteaduskondades ukse taha jäänutele pakutakse võimalust astuda mõne teise ülikooli õigusteaduskonda, kus nende lõputunnistuse keskmisest hindest õigusteaduskonda sisseaamiseks piisab. Teine võimalus on jääda „ootelehele“ (*Warteliste*). See tähendab, et igal aastal tuleb avaldust uuendada ning lõputunnistuse hinne oodates „paraneb“ teatud koefitsendi võrra, kuni see lõpuks sisseastumistingimustele vastab. See on riigi poliitiline otsus nn „avatud uste poliitika“ teostamiseks. Ootelehele registreeritud on keelatud samal ajal õppida ülikoolis mõnda teist ainet, vastasel juhul kustutatakse ta kohe ootajate nimekirjast.

Nagu näha, erineb Saksamaa hariduspoliitika juristide ettevalmistuse osas oluliselt Prantsusmaa ja Itaalia omast. Saksamaa püüab **õigusteaduskonna üliõpilaste arvu piirata** juba enne immatrikuleerimist, samal ajal naabermaades toimub see õpingute käigus.

Saksamaa kohtunikeseaduse § 5 lg 1 määrab Saksamaal ära mitte ainult kohtuniku vaid üldse juristi ameti kriteeriumi. See määratlus tuleb läbi **juristi haridusliku ettevalmistuse määratlemise**. Seda lühikest formuleeringut – „sobivuse kohtuniku-ametis omandab see, kes lõpetab õigusteadusliku studiumi ülikoolis esimese riigieksamiga ja järgneva praktilise ettevalmistuse teise riigieksamiga“ (Bundesgesetzblatt 1994/I:1406) – nimetatakse kirjanduses ka Saksa mudeliks.

Ajaloolise traditsiooni tõttu on kogu saksa õigusharidus **suunatud kahele riigieksamile** (*Erste Juristische Staatsprüfung*; *Zweite Staatsprüfung* nimetatakse ka *Assesorexamen*). Kõik eelnev on vaid ettevalmistus selleks.

Formaalselt on studiumi pikkus ülikoolide õigusteaduskondades küll piiratud 7 semestriga (Robbes 1994:33–35; Ernits 1994:67), kuid see on adresseeritud vaid ülikoolidele. Ülikoolid peavad võimaldama üliõpilastele lõpetada studium ka nii lühikese ajaga, kuid reaalselt oli näiteks 1993. aastal Saksamaa Liitvabariigis **keskmine õppeaja pikkuseks 10 semestrit** (täpsemalt 9,88) (Ernits 1994:67). Juristide ettevalmistamise süsteem Saksamaal on jagunenud kahte ossa:

- teoreetiline ettevalmistus ülikoolis, mis kestab realselt kuni 10 semestrit, et valmistuda esimeseks riigieksamiks;
- praktilise ettevalmistuse periood, et valmistuda teiseks riigieksamiks.

Siin on selgelt tuntav 18. sajandi Preisi ametnike ettevalmistamise meetod. Ülikool valmistab inimesi ette vaid selleks (annab neile võimaluse), et nad saaksid minna riigi poolt korraldatavale ametniku eksamile. See süsteem on jätnud oma jälje ülikoolide õigusteaduskondadele. Teaduskonnad on vaid kaudselt vastutavad oma lõpetajate ees.

17. sajandi lõpus Halles (1694) ja 18. sajandil Göttingenis (1737) väljakujundatud **õpetamise ja teadustöö vabaduse põhimõte** andis täiesti uue sisu ja funktsiooni ka õigusteaduskonna professorite tööle ning see omakorda ei jätnud mõju avaldamata vabade professorite üliõpilastest kuulajatele, s.o tulevastele juristidele. Seetõttu on ka täna Saksa ülikoolide professorid enam orienteeritud teadustööle ja probleemide teoreetilisele mõtestamisele. Ülikool püüab anda oskust juriidiliselt mõelda.

Juriidilise väljaõppe **esimeses astmes** peab iga jurist omandama teadmised **põhiainetes** (*Kernfächer*):

- tsiviilõigus,
- kriminaalõigus,
- avalik õigus koos vastavte protsessiõiguse alustega,
- juriidiline meetodiõpetus,
- õigusfilosoofia,
- õigusajalugu,
- üks valikaine.

Juriidilise väljaõppe esimene aste lõpeb **esimese juriidilise riigieksamiga** (*Erste Juristische Staatsprüfung*) ülikoolist sõltumatu juriidilise eksamitalituse (*Justizprüfungsamt*) juures, mis asub füüsiliselt vastava liidumaa kõrgeima kohtuinstantsi (*Oberlandesgericht*) juures.

Olgu öeldud, et seda ülikoolide süsteemi katab alati nn **repetiitorite süsteem** – advokaatide poolt korraldatav tasuline õppesüsteem, kus üliõpilasi aidatakse juba konkreetselt riigieksamiks ettevalmistumisel. Sageli öeldaksegi kriitiliselt, et kui tahetakse tegelikult teada, mida ja kuidas mõtleb üks „keskmine saksa jurist“, siis tuleks analüüsida mitte ülikoolide programme, vaid repetiitorite konspekte ja ekamateks valmistumise abimaterjale. Süsteem on sedavõrd juurdunud saksa juristide ettevalmistamisse, et on väga vähe juuraüliõpilasi, kes julgevad minna riigieksamile ilma, et nad oleks saanud õpet ka repetiitorite juures. Arvamusi on olnud alati mitmesuguseid, nii positiivseid (Hattenhauer 1989:513–518; Schramm 1992:43–45), kui ka kriitilisi. Kieli Ülikoolis õppinud M. Ernits juhib tähelepanu sellele, et niiviisi on Saksamaal toimunud **riigi poolt tasuta välja pakutava juriidilise hariduse varjatult tasuliseks muutmine** (Ernits 1994:69).

Esimene riigieksam tähendab väljaõppe akadeemilise osa lõppu. Nüüd on tulevasel juristil kaks valikuvõimalust:

1. Kirjutada ülikooli juures **doktoritöö ja sooritada doktorieksam**, kuigi juristi väljaõpe on veel pooleli, sest selle praktiline osa on veel tegemata nagu teine

riigieksamgi, mis annab kõik juristi õigused. Doktoritöö tegija jääb ülikooli juurde ja tegutseb tavaliselt ühe õppetooli juures ka professori abistajana. Pärast edukat doktoritöö kaitsmist jäävad osad juristid tegutsema assistentidena ülikoolides, et hakata valmistuma habiliiteerumiseks, et saada kord võimalus kandideerida mõnda ülikooli professoriks. Teised jätkavad kaheaastase praktikaperioodiga, mis ülejäänutel on selleks ajaks juba läbitud, et saada juristi õigused.

2. Astuda juristi väljaõppe teise astmesse ehk juriidilisse ettevalmistusteenistusse (*Referendariat*). Reeglina on referendar ettevalmistuse ajal oma õiguslikult seisundilt Saksa riigi ametnik (JAO § 31 lg 3) ja saab riigilt palka. See riigi poolt finantseeritud ettevalmistusperiood kestab kaks aastat, millest 20 kuu jooksul on ette nähtud kindlad praktikakohad (näiteks prokuratuur, maakohus, tsiviilasjades üks haldusasutus, advokaadibüroo). Nelja kuu jooksul on võimalik vabalt valida praktika koht, kusjuures osaliselt võib seda aega kasutada ka enesetäienduseks välismaal. Pärast kaheaastast praktika aega valmistatakse teise riigieksami sooritamiseks.

Saksamaa on kindlaks jäänud põhimõttele, et **täisjuristiks** (*Volljurist*) võib kandideerida vaid see, kes on saanud **akadeemilise hariduse ülikoolis**. Juriidiliste rakenduskõrgkoolide kasvandikke pole seni liidumaade justiitministeeriumi poolt koos professorite ja praktikutega korraldatavatele riigieksamitele lubatud. Seega pole neil võimalust saada *Volljuristi* staatust ja kandideerida kohtuniku, advokaadi, notari või prokuröri ametisse.

3.5 Austria

Austria juristide ettevalmistamine ülikoolis on pika ajalooga. 1365. aastal asutatud Viini Ülikoolil on impeeriumikeskse õppeasutuse mälestus. 18. sajandil õpetatud juristide ametnikena riigiteenistusse toomine oli oluliseks faktoriks ajaloos nii tänase Saksamaa kui Austria jaoks. Kunagi nii lähedased juristide ettevalmistamise süsteemid on aga 20. sajandil teineteisest oluliselt eemaldunud (Mayer–Maly 1981:17–18). Austrias pole kadunud juristidegi seas mälestus vanadest headest aegadest, kuid juristide ettevalmistamise süsteem on mõeldud ikkagi oma riigi juristide vajaduse rahuldamiseks.

Austrias valmistatakse juriste ette **viies ülikoolis**:

1. Karl Franzens–Universität Graz (1585/86/1782)
2. Leopold–Franzens Universität Innsbruck (1669)
3. Johannes Kepler Universität Linz (1962/1962)
4. Universität Salzburg (1617/1622)
5. **Universität Wien** (1365) (International 1993:44–48).

Kaasaegne juristide ettevalmistamise süsteem Austrias tugineb 2. märtsi 1978 aasta seadusele *Ordnung über das Studium der Rechtswissenschaften* (ÖBGB 1978/140).

See ei räägi enam nn *Volljurist*ist nagu Saksamaal. Austria juuraüliõpilane saab enam spetsialiseeritud juristi ettevalmistuse. Juriste valmistatakse ette ühe riigi vajadusteks, mitte enam impeeriumi jaoks. Loomulikult tunnistavad austerlased, et see kõik vähendab tulevaste juristide mobiilsust tööturul, kus olukord pole tänasel päeval sugugi enam lihtne.

Austria haridusministeeriumi poolt 2. veebruaril 1994 kinnitatud (jõustus 1. jaanuarist 1995) õigusteaduskondade õppeplaanid näevad ette, et **juurastuudium ülikoolides on jagatud kahte ossa:**

- esimene osa, mis kestab **kaks semestrit**, on **sissejuhatav** osa;
- teine osa, mis kestab **kuus semestrit**, on juba juriidiliste ainete **põhiõpingute** periood.

Mõlema osa lõpus tuleb Austria juuraüliõpilasel sooritada eksamid (*Diplomprüfung*). Ka esimese osa lõpueksam koosneb üldeksamist, mis on kokkuvõtteks selles osas varem sooritatud nn ettevalmistavatele eksamitele:

- sissejuhatus õigusteadusse ja tema meetodiõpetusse,
- Rooma eraõigus,
- Austria ja Euroopa õigusajalugu (seoses sotsiaal- ja majandusajalooga),
- rahvamajandus ja poliitika.

Juuraüliõpilaste jaoks on teise osa eksamid ülikoolis:

- eraõigus koos rahvusvahelise eraõigusega,
- tsiviilprotsess,
- majandusõigus- ja finantsõigus,
- kriminaalõigus, kriminaalprotsess, kriminoloogia alused,
- konstitutsiooniõigus,
- üldine haldusõigus,
- rahvusvaheline õigus ja rahvusvahelised organisatsioonid,
- tööõigus ja sotsiaalõiguse alused,
- üliõpilase valikul üks valikaine (nelja valikaine hulgast).

Uus õigusteaduskondade õppeplaan näeb ülikoolide õigusteaduskondadele ette kohustuse anda juuraüliõpilastele õpingute teises osas **igal aastal võimalus praktikaks**, mis peab toimuma ülikooli õppejõudude ja praktikute koostööna.

Lõpueksamitele pääsemiseks peab juuraüliõpilane kaitsma edukalt ka oma diplomitöö, mis on võimalik kirjutada kas praktilise suunitlusega või peab olema pühendatud mõne teadusliku probleemi lahendamisele. Ülikooli lõpetaja saab Austrias õigusteaduskonna lõpetamisel **õigusteaduse magistri kraadi** (*Magister iuris; Mag. iur.*).

Ülikooli õigusteaduskonna lõpetaja ees Austrias on nüüd veidi teine tee kui Saksamaal, kuid ka siin vajab õigusteaduskonna lõpetaja juristi ametitesse saamiseks praktikat ja eraldi eksameid. Suur enamus õigusteaduskondade lõpetajaid teeb pärast ülikoolistuudiumi läbi üheaastase praktika (nn *Gerichtsjahr*), mille lõpetamine ja eksam ei vii siiski veel otseselt elukutse juurde. Nii kohtuniku-, advokaadi kui ka ametniku koha saamiseks seisab ülikooliharidusega juristil ees veel erialane praktika ja eksam, et siis juba asuda tööle vastaval kutsel. Viimane süsteem teebki juristide liikumise, eriti kohtunike, ametnike ja advokaatide vahel Austrias keeruliseks.

3.6 Taani

Prof Stig Strömholmi arvates oli omaaegses juristide Euroopas kaks piirkonda, mis olid ja jäid kõrvalekalleteks võrreldes Kesk-Euroopaga, nii et neid tuleb alati eraldi käsitleda. Üheks selliseks erandlikuks piirkonnaks oli eespool esitatud Inglismaa ja teiseks nüüd vaatluse alla tulevad Põhjamaad (Strömholm 1994:2333–2334). Tõsi, kui rääkida Põhjamaadest, siis just Taanit peetakse selles süsteemis kõige vähem nn Põhjamaade eripärast mõjutatuks. Tema geopoliitiline asend on teda lähendanud ikka enam Kesk-Euroopale kui Põhjamaadele.

Taani vanim ülikool Kopenhagenis (asutatud 1479. aastal) kuulub Põhjamaade vanimate hulka. Kuid kuna ta pole kunagi olnud ülikool klassikalises ülikoolilinnas, vaid alati nn pealinna ülikool, on sinne juristide haridussüsteem kujunenud veidi teistsuguseks kui teistes Põhjamaades, kus on olemas ka ülikoolilinnad nagu Uppsala, Lund, Turu.

Huvitaval kombel pole Taani, kes on alati olnud avatud Euroopa arengu suundadele, Teise maailmasõja järgsel ajal kaasaegse juristide ettevalmistamise süsteemi kujundamisel tunnetanud seda suurt vasakpoolsuse mõju, mis praktiliselt kogu mandril ei jättnud mõjutamata juristide ettevalmistamise süsteemi.

Siin on olulist rolli mänginud ka teatud kohalikud arengusuunad. Kopenhaageni Ülikooli õigusteaduskond on saanud pika ajaloo jooksul kasutada pealinnas asumise geopoliitilisi eeliseid ja tal on olnud alati Taanis suur mõju, tänagi on ta Taanis juristide ettevalmistamises sisuliselt monopoolses seisundis. Vähemalt kirjandusest pole seni märkeid, et Taanis oleks nii tugev rakenduslike kõrgkoolide surve ülikoolidele kui mujal Euroopas.

Taani riigile kuulub suur võim juristide ettevalmistamise süsteemi kujundamisel. See süsteem on Taanis tegelikult suhteliselt lihtne, kuna see tugineb põhimõtteliselt kahe siinse ülikooli õigusteaduskonnale:

1. Aarhus Universitet (1928)

2. **Kobenhavns Universitet (1479)** (International 1993:236–238).

Mõlemas ülikoolis on analoogiline õppesüsteem. Juristiks koolitamise pikkuseks on Taani mõlemas ülikoolis **kümme semestrit**, mis jagunevad kahte ossa:

- põhiõpingute osa,
- süvendatud õpingute osa.

Kuid erinevalt näiteks Prantsusmaa süsteemist, pole siin võimalik saada mingit tegutsemisluba pärast õigusteaduskonna esimese astme lõpetamist.

Esimene osa ehk **esimesed kuus semestrit**, mille jooksul tuleb omandada enamik kohustuslikest kursustest, mida kontrollitakse põhiliselt kirjalikel eksamitel. Sel astmel on üliõpilastele ette antud ka teatud punktisumma, millega saab jätkata õpinguid teisel astmel. Üliõpilasi kontrollitakse põhjalikumalt (ka suuliselt) esimese aasta ja kolmanda õppeaasta järel. Esimese astme eksamite sooritamise järel saab üliõpilane õigused, mida kirjanduse andmetel **võrdsustatakse inglise Bachelori astmega**.

Teises osas, milleks on eraldatud **neli semestrit**, antakse üliõpilasele suur valikuvabadus oma õppeprogrammi kujundamisel. Selles astmes on riik seadnud kohustuslikuks vaid maksuõiguse ja majandusteaduse õppimise.

Taanis on juristide õppeplaan ülesehitatud ainevaldkondade kaupa. Kümne semestri jooksul tuleb sooritada 12 suurt kirjalikku eksamit ja 12 suurt suulist eksamit. Nende põhiainete tasandile tõstetud ainete abiainetes või kõrvalainetes kontrollimine toimub õppetöö käigus teistes vormides ja eesmärk on üliõpilaste eksamineerimine üldiste seoste tundmise rõhutamisega suuremate aineblokkide sees.

3.7 Rootsi

Prof Stig Strömholm on tunnistanud, et Rootsi, mille koosseisu kuulus kaua ka Soome, jäi Kesk-Euroopa õiguse vaatevinklist omapäraseks ääremaaks (nagu ka Island ja Norra, pisut vähemal määral Taani) (Strömholm 1994:2335). Tänapäeval, kui Põhjamaades toimuvad kiired integratsiooniprotsessid, on ajaloolised ääremaa eripärad ehk kadumas, kuid teatud valdkondades, mille hulka kuulub ka juristide ettevalmistamise süsteem, on need omapärad veel tänaseni tajutavad.

Põhjamaade vanimat ülikooli – 1477. aastal asutatud Uppsala Ülikooli – omav Rootsi sai juristide ettevalmistamise süsteemi õieti käima alles oma suurvõimu perioodil 17. sajandil. Oma positisoonist tingituna kujundas Rootsi riik välja juristide

ettevalmistamise süsteemi, mis põhines ühistel õigustel ja privileegidel (Uppsala, Tartu, Greifswald, Turu, Lund). Hiljem on see süsteem jagunenud erinevate riikide ülikoolide õigusteaduskondadeks. Ühine on see, et need ülikoolid, nii Tartu Eestis, Greifswald Saksamaal kui Helsingi Soomes, valmistavad veel tänagi ette juriste. Rootsi riigi territooriumile jäänud Uppsala ja Lundi Ülikool kuuluvad täna väga oluliste lülidenä Rootsi juriidilise hariduse süsteemi, mis näeb välja nii:

1. Göteborgs universitet (1954)
2. **Lunds universitet (1666)**
3. Stockholms universitet (1877)
4. **Uppsala universitet (1477)** (International 1993:843–848)
5. Handelshögskolan i Stockholm (1909).

Täna Rootsis tegutsevad õigusteaduskonnad jagunevad juba oma ajaloo tõttu „vanadeks teaduskondadeks“ nagu on Uppsala ja Lund, kus haridusel on suund klassikalise juristiameti saamiseks, ja „uuemad“ õigusteaduskonnad, mille hulka kuuluvad pealinnas asuv Stockholmis ning loomulikult tugevalt praktilise suunaga Göteborgi Ülikool, kus juristikute ettevalmistamine algas alles 1993. aastal. Viimases on ettevalmistuse suund põhimõtteliselt suunatud kaubandusõigusele ja üldse ärimaailmale, kuid lõpetajatel on õigus tegutseda ka kohtunikuna, st üldise hariduse raames juristide ettevalmistus pole siin muutunud veel rakenduskõrgkoolile sarnaseks, nagu on seda 3–6 semestri pikkuse õppetsükliga kohaliku suunitlusega Boras ja Örebro.

Milliseks kujuneb Linköpingi Tehnikaülikoolis (Tehniska Högskolan Linköping) majandusjuristide ettevalmistuse süsteem (iseseisvalt töötatakse alates 1994. aastast, enne oli seal Uppsala Ülikooli õigusteaduskonna filiaal nagu Vaasa Soomes, kus üliõpilased õppisid kaks esimest aastat), mille kohta puuduvad veel andmed. Rakenduskõrgkoolile sarnanevalt õpetatakse Umeas, kus on suund samuti äri- ja haldusametnike (*företags- och förvaltningsjuridisk linje*) ettevalmistamisele, mis võrdsustatakse esimese astme juristide ettevalmistamisega.

Rootsis, nagu üldse Euroopas, valitseb kaasajal juristide tööturul pingeline seis. Kehtiv juristide ettevalmistuse süsteem pärineb ajast, kui tööturul oli olukord tunduvalt vähem pingeline. Rootsi hariduspoliitika põhineb ideel, et ülikooli õigusteaduskond peab osalema kogu juriidilisel elul korraldava süsteemi ülesehitamisel, seda aktiivselt toetades.

Jagades juristide ettevalmistamise süsteemi ülikoolides kahte faasi, kus esimene faas on mõeldud selleks, et juristide tööd abistav personal ja rakendusliku kõrgharidusega ametnike ettevalmistamine toimuks ka ülikoolides. Seega on Rootsis erinevalt paljudest teistest riikidest, nagu näiteks Saksamaal, rakenduslik haridus avatud, st on võimalik jätkata ülikoolis teises astmes juristide ettevalmistamist ja anda klassikaline juriidiline haridus.

Viimase süsteemi ratsionaalsust juriidilise hariduse reformis tuleks kaaluda ka Eestis, sest kogu maailmas toimub praegu omapärane surve akadeemilisele juriidilisele haridusele.

Rootsis reageeriti õigusteaduskonna populaarsuse tõusule ülikooli süsteemi moderniseerimisega. Et mitte devalveerida klassikalist juristiharidust, avati ülikooli juures (Stockholmis) rakendusliku kõrgkooli programmiga (**4 semestrit**) nn õigusteaduskonna **esimene aste, kus õppekoormuse ekvivalent on 80 AP**. See esimene aste on formaalselt täiesti eraldi õppesuund, mille valija saab **rakendusliku õigushariduse**. Kuna ta on 20 AP ulatuses saanud oma studiumis ka ülikooli õigusteaduskonna teise astme juriidilisi aineid, siis on see süsteem kaudselt ka avatud, st on võimalik esimeses astmes õppinul edasi õppida teises astmes (kuigi arvestatakse vaid sama taseme eksameid). Taoline süsteem paistab olevat väga ratsionaalne, sest esiteks võimaldab see ülikoolil hoida akadeemilise juriidilise hariduse taset, teiseks aitab see näha erineva tasemega juristkonna ettevalmistamisel ka ühtsust. Selline ülikool saab paremini garanteerida ka rakendusliku osa õpetamise kvaliteeti.

Juristide ettevalmistuse süsteem teises astmes ehk klassikalist juristi haridust andvas osas Rootsis eeldab teoreetiliselt **10–11 semestri pikkust studiumi**, kuid statistika näitab, et tavaliselt jõutakse juristi diplomini Rootsis 14–15 semestrig või veelgi pikema aja jooksul. Kogu studiumi õppekoormuse ekvivalentiks on 180 ainepunkti.

Esimene aste (*grundläggande rättsutbildning*) on nelja semestri pikkune rakendusliku suunaga tsükel. Esimesel kolmel semestril loetakse rakendusliku haru valinutele tegelikult samu aineid, mida esimestel semestritel ka teise astme studiumi alguses, kuid oluline vahe on ainete õpetamise teoreetilises tasemes. Paralleele on siin võimalik tõmmata ka Saksa süsteemiga, kus juuraõpikuid kirjutatakse vähemalt kolmel tasandil – algajate õpikud (*Einführung*), põhikursuse õpikud ja nn referendaaride õpikud, mis on mõeldud juba esimese riigieksamini sooritanud praktikat tegevatele üliõpilastele ja teiseks riigieksamiks valmistumiseks. Samuti produtseerivad rakenduslikud kõrgkoolid Saksamaal oma õpilaste jaoks spetsiifilist juurakirjandust.

Sissejuhatavat osa õpetatakse 60 AP ulatuses. 20 AP ulatuses saab esimesel astmel õppiv üliõpilane valida juurde aineid teise astme kohustuslikest või valikainetest. Siin väljendub ka selle esimese astme ülikooli juures asumise eelis. Pole vaja pidada loenguid erineval tasemel, vaid saab võtta neid samas teaduskonnas.

Teine aste, mis tegelikult kujutabki ülikooli õigusteaduskonda selle sõna otseses mõttes, on nagu naabermaal Soomeski õigusteaduse kandidaadi aste, mille ekvivalentiks on 180 AP. Selle läbimine võtab, nagu eespool juba juttu oli, teoreetiliste arvutuste kohaselt aega **9 semestrit**, kuid statistika näitab, et reaalselt kulub selle programmi läbimiseks keskmiselt **10–11 semestrit**.

Kogu kursuse jooksul tuleb juuraüliõpilasel võtta 140 AP ulatuses kohustuslikke aineid, mis on samad rakendusliku esimese astme ainetega. Kõik kursused sisaldavad

üliõpilastele kohustuslikke kirjalikke töid, ettekandeid, projekte jne. Iga kursuse lõpus tuleb sooritada kirjalik eksam.

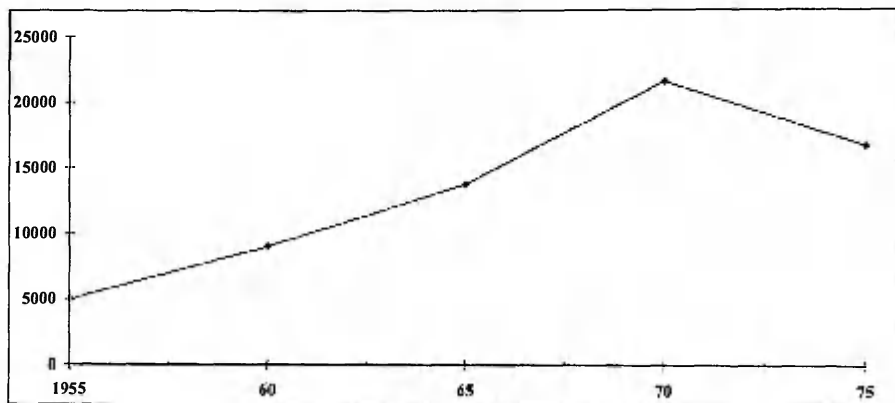
Kui meil Eestis praegu püütakse põhiõppes anda esimese astme loenguid, siis üliõpilasel polegi võimalik kuulata loenguid ühel erialal lisaks alamastmele veel ka kesk- ja ülemastmes. See võiks olla kohustuslik näiteks magistriõppe- ja doktoriõppe käivitamisel, siis laheneks üliõpilaste arvu küsimus kesk- ja ülemastme loengutes (Tartu Ülikoolis peab üliõpilasi loengus minimaalselt kümme olema).

Rootsi kogemus võiks olla Eestile õpetlik. Teise maailmasõja järel alanud tohutu tung õigusteaduskonna üliõpilaste kohtadele jõudis loomulikult ka Rootsi. Selle tungi tagapõhjade üle ning põhjuse üle, miks see saavutas oma tipu kuuekümnendatel aastatel, kui ülikoolialeiseks sai Teise maailmasõja järel sündinud põlvkond, võiks veel diskuteerida, kuid üheks põhjuseks oli ka sotsiaalmajandusliku kriisi jätkumine Euroopas. Euroopa riikides oli selle põlvkonna jaoks tekkinud pingeline olukord tööturul. Sotsiaalmajanduslik oli andnud noortele inimestele võimaluse lükata edasi tööturul konkureerimise hetke ja ühiskond ise pakkus selle asemel võimaluse elada riigi toetusel (sisuliselt „töötu abiraha“, sest see ei olnud võrreldav töötajate palkadega) nn tuleviku nimel ja õppida ülikoolis. Täna, kui seegi on muutunud maksumaksjatele koormavaks (varasemad stipendiumud ja toetused on parimal juhul asendatud õppelaenudega), on selle süsteemi varjukülgedena nähtud just suure osa noorte kohanemist olukorraga, valides nn igaveste üliõpilaste staatuse oma elustiiliks ja kavatsemata „kellekski saada“. Seda nähtus tunti Eestis enne Teist maailmasõda ka igaveste üliõpilaste fenomenina. Kuid oluline erinevus Teise maailmasõja eelse Eestiga on selles, et Rootsis ja mujal Euroopas said need inimesed riigilt toetust. Täna on säilinud küll vaid teatud õppelaenude süsteimid.

Teisalt, kui oli võimalik ühiskonna toetusel aastaid midagi ülikoolis õppida, siis valisid paljud eriala, mis annaks võimalikult laia professioni (hästi tasustatavat arsti kutset nii massiliselt ei valitud, sest siin tõusetub juba paari aastase praksisest eemaloleku puhul kutseühingus kvalifikatsiooni annuleerimise küsimus), mis võiks tulevikus ehk tööturul anda kõrgelt tasustatud töö. Siin on tegemist analoogse nähtusega, mida NSV Liidus võis pedagoogikas nimetada nn kosmonautide põlvkonna fenomeniks, kus koolis loeti heaks tooniks, kui laps kirjandites unistab saada tingimata kosmonaudiks. Kui paljud selle ametini tegelikult võisid jõuda, on ju teada. Unistasid aga miljonid.

Nii tekkis Euroopas sadu tuhandeid juuratudengeid, kellest vaid suhteliselt väikse osa jaoks oli reaalne praktiliste juristiametiteni jõudmine. Siit tekkis olukord, kus tegelikult ka Euroopa teistes ülikoolides ei olnud valmis sellise massi üliõpilaste õpetamiseks. Õpetamise kvaliteet kannatas. Vanad traditsioonilised juristide ettevalmistamise süsteimid osutusid abituks taolise hulga üliõpilaste ettevalmistamisel. Õigusteadust õppivate üliõpilaste hulk suurenes ülikoolis täiendavalt selle võrra, et avati ka rakenduslik suund ülikooli õigusteaduskonna teise astme kõrval. See oli vajalik ühiskonnas poliitilise surve maha võtmiseks, et iga hinna eest tagada enam juuraüliõpilaste kohti. Esialgu õppijatega täitunud õigusteaduskonna rakenduslik osa

(esimene aste) elab täna üle oma loomulikku lõppu. Kuid seda pole ametlikult suletud, sest ühiskond tegelikult vajab ka rakendusliku juriidilise haridusega inimesi, kes võiksid olla juristide abijõuks. Rootsis teatakse, et rakendusliku haridusega juristide järele võib teatud aja pärast tekkida ühiskonnas vajadus. Sel juhul on ülikoolid seda vajadust valmis jälle rahuldama.

83. This diagram illustrates the "explosion" in the number of students attending the University during the 1950s and 1960s.

(Lindroth 1976:245)

Rootsis, kus tänaseks on juristide võimalused tööturul pingestunud (vähemalt Stockholmi Ülikooli statistika järgi), on kujunenud olukord, kus olgugi, et ühiskond tegelikult vajaks ka vaid esimesel astmel õppinuid, valivad noored üha enam vaid teise astme, sest kardavad üksnes esimesel astmel õppides kaotada võimaluse tööturul.

Siin tuleks vahet teha ka Eesti rakenduskõrgkoolide programmide analüüsimisel, kus ainete maht on küll suur, kuid see ei hõlma näiteks aktiivseid õppetöö ja kontrolli vorme (ostetakse lepingulisel alusel töötavate Tartu Ülikooli õppejõududel või praktikutelt kõige odavam teenus – loeng) nagu seminare, praktikume, kollokviume, mis peaks arendama tulevasele juristile vajalikku professionaalset loovust.

Kohustuslike ainete kõrval on juuraüliõpilasel teisel astmel võimalik valida 40 AP ulatuses valikkursusi. Valikkursuste süsteemi tõttu (üle 20% mahust) on võimalik ka spetsialiseerumine ülikooli sees teatud õigusharidusele (mis pole võimalik näiteks ei Saksamaal ega sel tasandil ka naabermaal Soomes). Valikkursusteks arvestatakse juristile ka näiteks õpingud teistes teaduskondades, näiteks filosoofia või õigusfilosoofia õigusteaduskonnas, samuti riigiteaduse õpingud või välismaal omandatud kursused, olgu nad siis juriidilised või mitte. Õigusteaduskonna lõpetamiseks peab tulevane jurist kirjutama uurimustöö, mille mahuks arvestatakse 10–20 AP.

3.8 Soome

Soomel, kes jõudis oma riikliku iseseisvumiseni 20. sajandil, on oma riiklustest tunduvalt vanem juristide ettevalmistamise süsteem. Eelkõige Soome vajadusteks asutasid rootslased 1640. aastal ülikooli koos õigusteaduskonnaga Turusse.

Turu Ülikooli õigusteaduskonnal oli väga tähtis roll ülikooliharidusega juristi toomisel Soome ühiskonda. Kui 17. sajandi alguses moodustasid kohtunike asemikest (*lainlukija*) enamuse endised foogtid ja kirjutajad, siis juba sajandi keskel hakkasid domineerima Soomes kohtutes kõrgema õigusteadusliku kvalifikatsiooniga isikud. Seda loetakse kirjanduses nii Turu akadeemia õigusteaduskonnaks, kui 1634. aasta kohaliku Turu õuekohtu juurde loodud auskultantidesüsteemi tegevuse tulemuseks (Letto–Vanamo 1993:35–36).

Turu Ülikoolis jätkus juristide ettevalmistamine ka Soome Vene impeeriumi koosseisu mineku järel 19. sajandil. Linna põleng 1827. aastal, mis hävitas Turus ka ülikooli hooned ja 1828. aastat pärast ülikooli kolimist Helsingisse jäigi õigusteaduskond sinna. Seetõttu on tekkinud olukord, kus 17. sajandi Turu Ülikooli õigusteaduskonna õigusjärglaseks loetakse täna nii Soomes kui ka rahvusvaheliselt just Helsingi Ülikooli õigusteaduskonda.

Helsingi Ülikooli õigusteaduskond oli alates 19. sajandist kuni viimase ajani juristide ettevalmistamisel Soomes paljuski **monopoolses seisus**. Helsingi Ülikooli õigusteaduskonna populaarsusele on tulnud kindlasti kasuks ka tema asukoht riigi pealinnas. Ehk see pealinnas asumine on jätnud oma jälje Helsingi Ülikooli üldisele orientatsioonile, mis alates 19. sajandist juristide õppesüsteemi kujundamisel on võtnud tugeva orientatsiooni ametnike ettevalmistamisele. Soome kõrgema seisuse uue generatsiooni eesmärgiks said tsiviilametid. Pärast uue Soome keskadministratsiooni rajamist omandas akadeemiline lõpueksam ja eriti juuraõpingud olulise tähtsuse ametiredelil edasiliikumisel. 1817. aastal tehti Soomes kõrgkoolieksam mitmete ametikohtade puhul ametisemääramise tingimuseks ja kõrgema õigusteadusliku eksami sooritamine tagas ligipääsu kõigile ametikohtadele. Sealpeale spetsialiseeruti Soomes suure aktiivsusega õigusteadusele ja loobuti varasemast traditsioonist, kus juriidilisi teadmisi hangiti esmajoonel kohtupraktikast.

Kui juba 17. sajandil oli Soomes alguse saanud traditsioon koolitada ametimehi auskuldeerimise teel (auskultandid võtsid osa kantslei või õuekohtu tööst ning töötasid hiljem alamastme kohtunike kohusetäitjatena), siis **19. sajandist andis ülikooli õigusteaduskonna lõpueksam üldise ametipädevuse**, mida siis kohtunikutööle pürgijad pidid auskuldeerimisega täiendama.

19. sajandist alates sai juristi amet Soomes selgemalt kui varem teatud tsunfti omandiks. Haritud eliidi üldteadmiste osast muutus jurisprudents erialaks, mida valdasid **professionaalselt spetsialiseerunud õigusteadlased**. Juristid Soomes omandasid vähehaaval üha selgepiirilisema kutsealase identiteedi. Suur osa Soome tähtsamaist haldusameteist hakkas eeldama alates 19. sajandist akadeemilist juuraharidust. Juriste

koolitati ametnikeks ning valitsusbürokraatia tipp kujunes juristidest. Seega valitsesid ka autonoomses Soomes kujunenud ühiskondlikku olukorda Senatihoone ja ülikool, mis ääristasid Helsingi Senatväljakut, (Nousiainen 1993:294–295).

Soomes võeti 1817. ja 1828. aastal laialdaselt kasutusele ametieksamid. Jaotus juriidilisteks, administratiivseteks ja tehnilisteks eksamiteks oli sündimas, kuid esialgu oli juriidiline haridus juhtival kohal. Kandidaadieksamit mõlemas õiguses peeti üldiselt pädevust andvaks kõigisse avalikesse ametitesse asumisel. Seega sai alates 19. sajandist Soomes üldjurist tüüpiliseks ametnikuks kui kõigil haldusaladel kompetentne õigusteadlane (Kulla 1993:181). 19. sajandist sai Soome valdavalt ametnikeriigiks, kus just ülikoolist saadud juriidiline haridus tagas pääsu ametnikuametitesse.

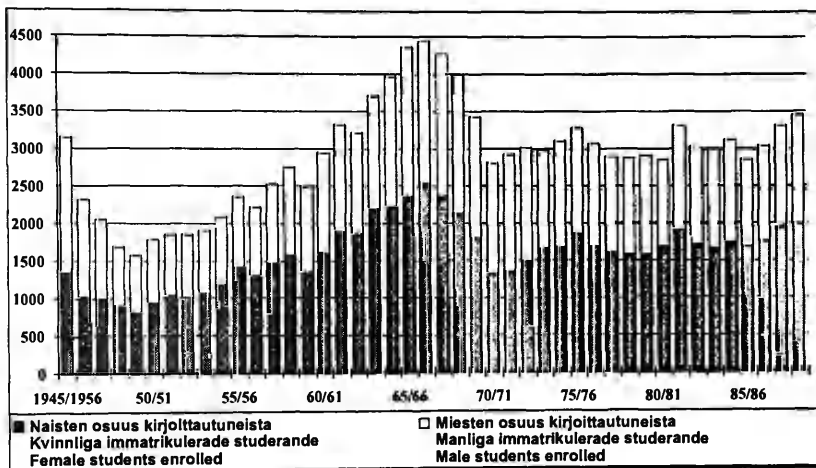
Kõik see pidi mõjuma juristide hulga kasvule ühiskonnas. Olgu illustratsiooniks toodud andmed juristide hulga kasvust Soomes (leksikonist „Suomen lakimiehet 1994“):

1879 – 677 juristi
1898 – 992 juristi
1909 – 1169 juristi
1926 – 1730 juristi
1939 – 2323 juristi
1949 – 2878 juristi
1958 – 4008 juristi

(Suomen lakimiehet 1994:1180).

Vaatamata reformidele võib seda ajaloolist omapära Helsingi Ülikooli õigusteaduskonnas tunda mingil määral tänaseni. Olgu öeldud, et ka naabermaal asuv Stockholmi Ülikool on, võrreldes vanemate rootsi õigusteaduskondadega Uppsalas ja Lundis, samuti enam orienteeritud ametnike ettevalmistamisele, kui vanemate ülikoolide õppeprogrammid seda ette näevad. Siin mängib oma rolli ilmselt pealinna ametnikkonna üldine surve ülikoolile, mis traditsioonilistes ülikoolilinnades pole akadeemilisele elule sedavõrd tuntav. Soome ühiskond pidi Teise maailmasõja järgsel ajal läbi tegema suuri muutusi. 1930. aastatest nn suure majanduskriisi ajast ja kaotustest maailmasõjas hakkas Soome välja saama just 1960. aastateks, st just sel ajal hakati välja jõudma oma majadusega ka Euroopa turule. See tööstusliku sotsiaalliigi (ka heaoluriigi) rajamise ajaks nimetatud loomise aeg langes kokku vasakpoolsuse uue kasvuga maailmas. Need mõjud ei jäänud tundmata ka Soomes. 1960. ja 1970. aastakümneni vahetusel sai kohtukorralduse reform ka avaliku arutelu objektiks. Uusvasakpoolsed liikumised nõudsid, et „kohtunikud Soomes esindaksid kõigi sotsiaalsete rühmade väärtusi ja arusaamu, mitte aga ainult kõrg- ja kesklassi huve“ (Nuosiainen 1993:309). Sellistele uusvasakpoolsetele nõudmistele vastas tol korral ka Euroopas tooni andev üliõpilasliikumine, mille esindajad nõudsid ilma piiranguteta ülikoolide avamist kõigile soovijatele.

Kõik see seadis Soome juriidilise hariduse süsteemi tugeva poliitilise surve alla. Oli ju Soome ühiskonnas tugevalt jõus traditsioon („müüt“) juriidilise hariduse universaalsusest. Kuigi puuduvad andmed õigusteaduskonna üliõpilaste kohta eraldi, saab hea ülevaate tendentsist järgmise tabeli abil:

Die Anzahl der Neuimmatrikulationen an der Universität Helsinki in den Jahren 1945-1989. Aus der Tabelle geht hervor, daß die Anzahl der neuen Studenten seit Anfang der 70er Jahre verhältnismäßig konstant bleibt.

Quelle: Helsingin Yliopiston tilastollinen vuosijulkaisu (Statistischer Jahresbericht der Universität Helsinki).

(Klinge 1992:791)

Soome ülikoolide arvu suurendamise poliitika pärinebki tööstusliku sotsiaalse ehitamise ajast, kuid juriidilise hariduse osas ei osutunud see sedavõrd situatsiooni muutvaks. Ainukese tõesti positiivse näitena on tänaseks Turu Ülikooli õigusteaduskond (ülikool oli taastatud juba 1920. aastal, kuid täieliku riikliku ülikooli õigused sai 1974), kuid ka siin võime tegelikult rääkida „ajaloolisest“ Abo Akadeemia mälestusest ning Turu piirkonna rahvuslikust omapärsast.

1980. ja 1990. aastatel on Turu Ülikooli õigusteaduskond võimsalt edasi arenenud. Toetudes traditsiooniliselt Soome rootsikeelsele elanikkonnale, on oma teaduskonna renomee tõstnud sedavõrd kõrgele, et viimasel paaril aastal on tõusnud üles isegi küsimus, kas Soome *parim* õigusteaduskond asub hoopis Turus.

Soome juristide ettevalmistamise süsteem koosneb neljast õigusteaduskonnast:

1. Helsingin Yliopisto (1640/1828)
2. Lapin Yliopisto (1979)

3. Turun Yliopisto (1920/1974)

4. Vaasan Yliopisto (1966/1980 – International 1993:263–273).

Juristide arv on Soomes kasvanud alates 1960. aastatest enam kui kolm korda:

- 1965 – 4475 juristi
- 1970– 5471 juristi
- 1975– 6766 juristi
- 1982– 8973 juristi
- 1988–11365 juristi
- 1993–12876 juristi (Suomen lakimiehet 1994:1180).

Viimane peab loomulikult pingestama juristide jaoks olukorda tööturul. See ongi muutunud uuele põlvkonnale keeruliseks küsimuseks. Erinevate ülikoolide õigusteaduskondade (Helsingi, Turu, Lapi) osakaalu juristide ettevalmistamises näitab järgnev tabel:

1988-1993 suoritettujen oikeustieteen kandidaatin tutkintojem määrä tiedekunnittain		Antalet juris kandidatexamina 1988-1993 fakultetsvis		
Helsingin yliopisto	Turun yliopisto	Lapin korkeakoulu/ yliopisto	Yhteensä	
Helsingfors universitet	Åbo universitet	Lapplands högskola/ universitet	Sammanlagt	
1988*	245	85	81	411
1989	252	81	45	378
1990	265	74	79	418
1991	238	94	72	404
1992	225	97	90	412
1993	211	78	77	366

29.11.1988-5.4.1994 on kuollut 425 lakimestä.
 Matrikkelitietojen kerääminen aloitettiin helmikuussa 1993.
 2455 lakimestä ei ole vastannut matrikkelikyselyyn. Näiden
 henkilöiden elämäkertatietojen alkuun on painettu tähti
 (★). 72 lakimestä ei ole halunnut tietoaan matrikeliin
 * Vuonna 1988 tutkinnon suorittaneista yhteensä 36
 tiedot puuttuvat edellisestä matrikkelista.

29.11.1988-5.4.1994 har 425 jurister avlidit.
 Insamlandet av matrikeluppgifter påbörjades i
 februari 1993. 2455 jurister har inte besvarat
 matrikelförfrågan. I början av deras biografier har
 tryckts en stjärna (★). 72 jurister har förbjudit
 publicering av uppgifter.
 * Uppgifterna över 36 personer som avlagt
 examen under år 1988 ingår inte i föregående
 matrikel

(Suomen lakimiehet 1994:1180)

Nagu näha, suudavad Turu ja Lapi ülikool anda aastas umbes poole Helsingi Ülikooli õigusteaduskonna lõpetajate arvust. Tõsi, kaudselt suurendab Helsingi näitu Vaasa Ülikool.

Kui püüda olukorda Soomes kriitiliselt vaadelda, siis pole kellelegi saladuseks, et Lapi ja Vaasa Ülikoolide õigusteaduskonnad pole veel konkurentsivõimelised Helsingi ja Turu õigusteaduskondadega. Lapi Ülikool, mis avati 1979. aastal, kujutas endast rahvusvaheliste organisatsioonide abiga teostatud pompöösset projekti uue regionaalpoliitika propageerimiseks, et tuua enam kultuurielu ja teadust polaarjoone tagusesse piirkonda ja selle keskusse Rovaniemisse, kuid sugugi nii lihtne pole meelitada häid juriste ja juuradoktoreid polaarõosse õigusteadust edendama. Vaasa Ülikooli õigusteaduskond pole veel tegelikult juristide ettevalmistamise osas saanud täisõigusi, sest siin õpivad üliõpilased vaid esimestel semestritel, et hiljem lõpetada stuudium pealinnas, Helsingi Ülikooli õigusteaduskonnas. Seda võib nimetada üheks hariduse regionaalpoliitika näiteks, kuid ka katseks vähendada Helsingi õigusteaduskonna pinget. Soome kogemusest juristide ettevalmistamisel võiks olla Eestis ülevõetav Vaasa näide, kus Tartu Ülikooli õigusteaduskond võiks avada näiteks õigusteaduskonna Tallinnas või siis Narvas, kus üliõpilased õpiksid näiteks neli või viis semestrit ja lõpetaksid seejärel oma stuudiumi viimased neli või viis semestrit Tartus.

Kogu Euroopat haaranud üliõpilasrahutused ei jätanud mõju avaldamata ka Soome haridussüsteemile. Võime ju öelda, et kuni 1970. aastateni oli ka Soome sisuliselt oma juristide ettevalmistamise süsteemilt **ühe ülikooli maa**. Helsingile kuulus juristide ettevalmistamise monopol ja seega ka võimalus dikteerida tingimusi. Soome majanduslik edukus innustas arendama nii kultuurilist regionaalpoliitikat, kui ka arvestama nn rahvusvahelist kogemust. Soomes polnud sellist poliitilist survet nagu oli näiteks Prantsusmaal või Saksamaal, kuid see oli ühiskonna võimalus aja vaimuga kaasas käia. Soomes kuni viimase ajani eksisteerinud juristide ettevalmistamise süsteem pärineb 1974. aastast (hakkas kehtima 1977).

Viimasel paaril aastal töötas Soomes juriidilise hariduse reformi komisjon, kes 1996. aasta suveks lõpetas oma tegevuse ning 1997 aastal läheb põhjanaarite õigusteaduskondades käiku uus õppeplaan.

Soomes on ülikoolide autonoomia ja sellepärast kõigi ülikoolide õigusteaduskondade õppeplaanid ei pruugi üksteist kopeerida, kuid need peavad vastama põhilistele

programmi üldprintsipidele. 1977. aastast kehtinud juristide õppesüsteem nägi juristide stuudiumi lõppeesmärgina valmistada ette laialdaste juriidiliste üldteadmistega kohtunikutööle orienteeritud juriste. Siin saame rääkida mingil määral orientatsioonist. Kuid tööturu situatsioon Soomes on tänaseks selline, et J. Peltoneni andmetel Soome juristidest tegutseb:

- 41% avaliku halduse alal,
- 26% eraettevõtetes ja organisatsioonides,
- 17% kohtutes,
- 11% advokatuuris,
- 3% teadus- ja õppetööl,
- 2% mujal (Peltonen 1994:42).

Kui liita kokku J. Peltoneni andmetel need juristid, kes tegutsevad erasfääris, siis saamegi maksumaksjatele tüüpilise küsimuse – kas enam kui 25% pole ehk liiga palju? Eesti puhul tähendab see teglikult küsimust – kas suur juristide hulga kiire suurendamine on vajalik enam riiklikule- või erasektorile? Probleem on selles, et õigusteaduskonna üliõpilaste arvu pideva suurendamise puhul räägitakse riikliku sektori vajadusest, kuid huvitav on teada, kui palju läheb aga õigusteaduskonna lõpetajatest tegelikult tööle erasektorisse. Ka ei paranda selline poliitika olukorda näiteks prokuratuuris jm.

Õigusteaduskondades on juristikis õppimise ajaks arvestatud 8–9 semestrit, kuid kahekümne aasta praktika on näidanud, et reaalselt õpivad tulevased juristid Soomes umbes 30% kauem, s.o keskmiselt **12 semestrit!** Õppekoormus on ülikooliti erinev ja kõigub 160 ja 177 õppenädala vahel (õppenädal on samastav meie ainepunktiga).

Põhistuudiumi lõpetaja saab *õigusteaduse kandidaadi kraadi* (võrreldav meie dilomitöö või bakalaureusetööga lõpetamisega), millele on võimalik jätkates saada *litsensiaadi kraad* (võiks võrrelda meie magistrikraadiga) ja juristi õpingute tipuks on võimalik läbida *doktoriõpe*, mis oma raskusastmelt peab vastama NSV Liidus kehtinud kandidaadikraadi ja doktorikraadi nõudmiste vahemikus, sõltuvalt juba konkreetsest teaduskonnast, juhendavast professorist ja loomulikult väitekirja autorist ning uurimistöö eest võib taotleda *dr. jur.* kraadi. Doktorikraad annab võimaluse saada juristil Soomes dotsendi või professori töökoha ülikooli õigusteaduskondades, kuid annab kindlaid eeliseid ka ametnikele riigiteenistuses. Helsingi, Turu ja Lapi ülikoolide õigusteaduskondade teoreetilise 8–9 semestri läbimise ekvivalendiks on 160–177 õppenädalat. Soome 1977. aasta süsteem oli rajatud osaliselt nn Saksa mudelile, kus kandidaadi astmes ehk põhistuudiumis välistati mingile väga kitsale juriidilisi teadmisi eeldavale alale spetsialiseerumist. Süsteemi orientatsioon oli üldõpingutele, mis pidid kasvatama laialdaste juriidiliste teadmistega riigiametnikke, sh kohtunikke.

Juba 1980. aastatel olid päevakorral ümberkorraldused süsteemis. 1985. aastal loodi eraldi programm notari abide (*varanotaarin tutkinto*) ettevalmistamiseks

eelpoolnimetatud kolmes ülikoolis (Helsingi, Turu ja Lapi) ning Turus asuvas rootsi õppekeelega Abo Akademi riigi- ja majandusteaduse osakonnas, mis õpetab küll samuti osaliselt juriidilisi aineid, kuid ise juristikutset ei anna. Ülikooli õigusteaduskondade juures lühendatud kursusega (teoreetiliselt õppeajaga 6–7 semestrit, kus arvestuslik õppemaht oli määratud 100 õppenädalaga) notarite abide ettevalmistamise süsteemi (*varanotaarin tutkinto*) puhul oli tegemist teatud rakendusliku kõrgharidusega. Ülikoolijuristide programmist olid notari abide programmis välja jäetud nii õigusteooria kui ka teised teoreetilised juriidilised ained, samuti oli nende õppeprogrammi lühendatud võõrkeelte õpetamise aja võrra. Kogu õppeplaan oli tüüpiline rakendusliku kõrgkooli ideele (nagu näiteks Saksamaal) – õpetatavate ainete mahult kitsam ja õpetamise suunitluselt konkreetsemalt tulevasele praktikale suunatud. Kuid loomulikult ei loeta sellise kursuse lõpetajat Soomes juristik, kes saaks kandideerida näiteks kohtunikuks, advokaadiks, prokuröriks vms.

Eestis 1990. aastatel loodud rakenduslikud kõrgkoolid peaksid oma sisult (vastavalt oma tegevuse sisule, mis peab vastama nende nimetustele) kujundama oma õppeplaanid vastava põhimõtte järgi. Ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonna juurde võiks olla loodud Soome eeskujul üks (või mitu) rakenduslikku programmi (näiteks vallasekretäridele, kelle suhtes kõrgema juriidilise hariduse nõue meie üldises olukorras on ilmne liialdus; miks mitte (nagu Soomes) programm ka notarite abidele, juriidiliste asutuste sekretäridele jne).

Alates 1985. aastast oli Soomes olemas kaheastmeline juriidiliste teadmiste andmise süsteem. Oli olemas ülikoolide tasand, kus valmistati ette juriste ning nüüd oli loodud ka keskastme- või rakendusliku kõrgharidusega juriste abistavate ametnike ettevalmistamise süsteem.

Juristide ettevalmistamise süsteem põhiõppes (kandidaadikraad), mis eksisteeris 1977–1996 täismahus kolmes ülikoolis (Vaasas oli õpingud vaid neli esimest semestrit), oli jaotatud kolme ossa (meil kasutusel olev jaotus pea- ja kõrvalaineteks seal puudus):

Stuudiumi esimene osa (Helsingis 28 õppenädalat (edaspidi ÖN), Turus 33 ÖN ja Lapi Ülikoolis 36 ÖN) pidi andma tulevasele juristide baasteadmised ühiskonnateadustes ning õigusteaduslikest ainetest sissejuhatuse õigusteadusse ja erinevatesse õigussüsteemidesse.

Sel perioodil oli ette nähtud parandada ka tulevase juristi oskusi teise riigikeele osas (vastavalt kas rootsi või soome keele osas) ja kas parandada oma olemasolevaid võõrkeeleoskusi või õppida juurde uusi keeli 7/10/6 õppenädala ulatuses.

Stuudiumi teine osa oli pühendatud aineõpingutele. See pidi tulevasele juristile andma tervikpildi õiguskorra sisust, selle arengust ja sotsiaalsetest süsteemidest. See oli ka loomulikult mahukaim osa stuudiumist, moodustades vastavates ülikoolides 89/98/86 õppenädalat.

Stuudiumi kolmas osa oli ette nähtud juriidiliste ainete süvendatud õpingutele. Siin tekkis võimalus spetsialiseeruda teatud õigusharule või probleemistikule.

Süvendatud õpingutele oli ette nähtud üldisest õpingute ajast umbes 25% ehk 36/36/42 õppenädalat.

Antud programmi puhul oli tegemist siis põhiõppega, mis Tartu Ülikoolis lõppes varem riigieksamite ja diplomitööga ja mis käesoleval ajal lõpeb bakalaureuse arvestuse ning bakalaureuse töö kaitsmisega. Soomes lõpeb antud stuudium põhidiplomi, õigusteaduse kandidaadi diplomi omandamisega. Õigusteaduse kandidaadi diplomi saamiseks tuleb sooritada üldeksam rõhuasetusega teooriale – nn „kohtuniku ametieksam“. See annab teoreetilised üldteadmised Soome seaduste ja õigussüsteemi kohta, kuid ei valmista ette praktiliseks spetsialiseerunud kutsetööks. Sellega peaks õigusteaduskonna lõpetaja olema põhimõtteliselt valmis tulevaseks juristitööks kas kohtunikuna (esialgu madalama astme kohtus), haldusametnikuna, teadlasena (esialgu assistendina), eraettevõtte või organisatsiooni juristina. Kandidaadi diplom on kohustuslik advokaadina tegutsemiseks (AL liikmeks astumisel), kuid lisaks on vajalik nõutav kutseoskus ja praktilise juristitöö kogemus, mida SAL mõistab kui nelja-aastast tööd õiguslikul alal, millest kaks aastat peab olema seotud advokatuuriga seonduvate ülesannete täitmisel. Kui mujal Põhjamaades advokatuuri astumiseks eksaminouet ei ole, siis Soomes kehtestati see alates 1. jaanuarist 1986. Advokaadiksam sooritatakse SAL eksamikomisjonile, mille esimeheks on teadlane; esimehe asetäitjaks kõrgema kohtu liige ning liikmeteks advokaadid. Advokaadiksamil on vaja tunda umbes 450 lehekülje ulatuses advokaaditegevusega seonduvat kirjandust ja eeskirju (Peltonen 1994:48).

Soome majanduslik edukus oli kogu Teise maailmasõja järgse perioodi seotud teatud NSV Liidu-poolse poliitilise survega. Soome oli vaba maa, kuid oli tuntav ka teatud kammitsetus. Soome poliitilise orientatsiooni muutus tuli tegelikult ikka 1980. aastate lõpus ja see ei saanud jätta mõju avaldamata juristide ettevalmistamise süsteemile. Paralleelselt Soome ettevalmistumisega astumiseks Euroopa Liidu liikmeks tõusetus pidevalt ka soome juristide ettevalmistamise süsteemi reformi vajadus. Senisele süsteemile heideti eelkõige ette vähest rahvusvahelisust (tegelikult on see tunduvat laiem probleem Soome ühiskonnas, milles polnud sugugi süüdi ainult juristid ega nende professorid ülikoolides), juristide nõrka võõrkeelte oskust (ilmnes eriti siis, kui oli vaja prantsuse ja inglise keelt oskavaid juriste saata Euroopa Liidu struktuuridesse), informaatika (arvuti) oskuse mitteküllaldast taset ja õppeprogrammi vähest mobiilsust, valikuvabaduse väga piiratud ulatusega senises õppeprogrammis, mis tegi kaasaegsete uuenduste sisseviimise kehtivasse õppeprogrammi praktiliselt võimatuks. See määraski ära selle endise õppeprogrammi saatuse. Programm oli kaotanud elujõulisuse.

1996 oli õpperogrammi reformikomisjon teinud oma töö ja vastav programm oli leidnud vajaliku konsensuse ka Helsingi, Turu ja Lapi ülikoolide õigusteaduskondade ja ülikoolide nõukogude poolt. Nüüd on see programm kinnitamisel valitsuses ja 1997. aastal peaks algama selle rakendamine Soome kõrgkoolides.

3.9 Norra

Norral, kes kuulub 20. sajandil oma riikliku iseseisvumiseni jõudnud Euroopa riikide hulka, on juristide ettevalmistamise süsteemis nii mõndagi sarnast, kuid Norra on otsinud ka oma teed, kasutades teiste riikide kogemust. Norra oli 1811. aastal Oslos avatud ülikooliga kahe maailmasõja vahelisel ajal tüüpiline ühe ülikooli maa. Teise maailmasõja järel, kui Norra on olnud majanduslikult väga edukas, on avatud lisaks Oslo Ülikooli õigusteaduskonnale veel kaks ülikooli, Bergenis ja Tromsos. Seega võime täna rääkida Norra puhul kolme ülikooliga juriidilise hariduse süsteemist;

1. Universitete i Bergen (1948)
2. Universitetet i Oslo (1811/1939)
3. Universitetet i Tromsø (1968) (International 1993:707–710).

Juhtivaks õigusteaduskonnaks nii oma ajaloo kui ka asukoha poolest pealinnas on Norras ka täna Oslo Ülikooli õigusteaduskond. Norra juristkond, kes pikka aega oli oma ettevalmistuse saanud välismaal, on nüüdseks kujundanud välja küllalt omapärase kuue aasta pikkuse hariduskäigu juristide ettevalmistamiseks. Ülikooli astudes sisseastumiseksameid ei ole, kuid esimesel semestril või aastal õpivad tulevased juristid (nagu kõigi teiste teaduskondade üliõpilased) üldaineid, et omandada üldbaas filosoofias ja teadustöö metoodikas. Siin võiks paralleeli tõmmata anglo-Ameerika perekonna (eriti USA) kolledži haridusega, mille lõpetamine võimaldab alles alustada juristiksi õppimist. Norras ei toimu taoline üldettevalmistus eraldi kolledžites, vaid selleks on juristidele eraldatud ülikoolis esimene semester. Ülikoolile ja tema õigusteaduskonnale paistab selline süsteem olevat kasulik, sest siin toimub juba enne õigusteaduslike ainete juurde asumist teatav üliõpilaste ettevalmistamine õpinguteks ülikoolis ja ka teatav selektsioon. Sooritavad ju värsked üliõpilased selle sissejuhatava semestri lõpus *examen philosophicum*i, mida võiks lugeda tegelikult omapäraseks sisseastumiseksamiks õigusteaduskonda.

Pärast sissejuhatavat semestrit õpivad tulevased juristid õigusteaduskonnas veel vähemalt kümme semestrit, mis on jaotatud viide ossa (meile mõistetavamalt 5-ks aastaks). Igal aastal tuleb õigusteaduse stuudiumis üliõpilastel sooritada kolm päeva kestev kirjalik eksam, mis võtab kokku sel aastal õpitu. Selline eksamineerimisviis on anglo-Ameerika süsteemis tuntud näiteks sellises Inglismaa vanas ülikoolis nagu Oxford. Viimane nõuab eksamineeritavatel suurt füüsilist ja vaimset pingutust, kuid sunnib kindlasti üliõpilast töötama regulaarselt semestri jooksul ning aitab oluliselt kaasa aine terviklikule omandamisele, tunnetades erinevate ainete omavahelisi seoseid. Kolmanda õigusteaduskonna aasta lõpus tuleb juuraüliõpilastel sooritada veel lisaks kirjalikule eksamile ka suulised eksamid. Stuudiumi lõpus, st viienda aasta lõpus, tuleb tulevasel juristil oma küpsust näidata nii kolmepäevasel kirjalikul eksamil, sellele järgnevatel suulistel eksamitel kui ka kaitsa uurimistöö (meile peaks tuntud olema see diplomitöö või bakalaureusetöö nime all).

Bergeni ja Tromsø ülikoolide õigusteaduskondades on küll sama õppeplaan jaotatud nelja ossa, kuid nende viimane (neljas) osa hõlmab sama, mis Oslo Ülikooli õigusteaduskonna 4. ja 5. osa (aasta).

Oslo Ülikoolis on võimalik läbida eraldi kuueaastane programm kriminoloogias, mis lõpeb *cand. polit.* omandamisega, kuid viimane stuudium annab vastaval erialal tegutsemise õiguse, kuid ei anna klassikalistel juristi elukutsetel tegutsemise õigust. Seega on tegemist omapärase rakendusliku hariduse variandiga.

3.10 Läti

Õigushariduse ümberkorraldusi Lätis–Leedus–Eestis vaadeldakse rahvusvaheliselt kui **postsotsialistlike riikide haridussüsteemi transformatsiooni**. Ajalooliselt kujunes olukord nii, et vaatamata sellele, et Liivimaa kauane pealinn Riia mängis olulist rolli kaubanduses ja oli oluline kultuurikontaktide loomisel Lääne-Euroopaga, jäi ta alati alla ülikoolilinnale Tartule. Lätis jõuti ka juristide ettevalmistamisele oma ülikoolis (Riiga asutatud Läti Ülikoolis) alles 20. sajandil. Läti Ülikooli õigusteaduskonna tegevus oli suhteliselt edukas kahe maailmasõja vahelisel perioodil, kui Läti pidi kiiresti läbi tegema oma rahvusliku juristide kaadri ettevalmistamise süsteemi loomise raskused ja sai sellega hakkama. Selle oma süsteemi loomisel kopeeriti paljus Vene impeeriumi eeskujul, kasutades näiteks paljus just Esimese maailmasõja eelse Tartu Ülikooli õigusteaduskonna süsteemi. Lätis kujunes analoogiliselt Eesti ja Leeduga juristide ettevalmistamisel ühe ülikooli süsteem. Erinevus naabermaadest Teise maailmasõja eelsel ajal oli see, et Läti Ülikooli asutamisega riigi pealinna kujunes välja siin vastav spetsiifika, mida Tartus ja Kaunases polnud. Teise maailmasõja järgse poolsajandi jooksul (Läti taasiseseisvumiseni) tegutses NSV Liidu ülikoolide juriidilise hariduse süsteemis. Täna saame ülikoolis juristide ettevalmistamise süsteemina vaadelda Lätis siiski vaid ühte ülikooli – **Läti Riiklikku Ülikooli (asutatud 1919** – (International 1993:623), mis on ainsana leidnud ka rahvusvahelist aktsepteerimist.

Juristide ettevalmistamise süsteemi ümberkujundamine Lätis on toimunud alates 1991. aastast. Läti Ülikooli õigusteaduskond, ehk ka tänu asukohale riigi pealinnas, on mänginud Läti Vabariigis toimunud ümberkorraldustes vast suurematki osa kui Tartu Ülikooli õigusteaduskond Eestis. Eestis on tegutsenud enam kaudselt oma kasvandike kaudu või siis on jäädud ekspertide tasemele.

18. septembril 1991 kinnitas Läti Vabariigi Ülemnõukogu Läti Ülikooli põhikirja, mis oli vastu võetud ülikooli nõukogu poolt 15. mail 1991. Antud ülikooli põhikiri kujutab endast kompromissi 1923. aastal saadud õiguste ja poole sajandi pikkuse süsteemi ümberkorralduste võimaluste vahel. Läti Ülikoolile on jäänud monopol juristide ettevalmistamisel Läti Vabariigis, mida kinnitas ka 28. novembril 1995 vastuvõetud ülikoolide seadus (*Augstskolu likums* – Latvijās Vestnesis. 1995, nr 179).

Juriidilise hariduse ümberkorraldused on Läti Vabariigis sageli väga sarnased Eestis tehtuga (sageli meilt ka eeskuju võetud). Juristiks õppimiseks on vajalik keskharidus ja ka Läti Ülikool pole kaotanud sisseastumiskatseid, sest õigusteaduskonda soovib astuda üha enam gümnaasiumide lõpetajaid. Nagu Eestiski on varasemast kümne semestri pikkusest ülikoolistuudiumist saanud kaheksa semestri pikkune bakalaureusestuudium juristidele. Ka Läti Ülikoolis on õppekoormuse mõõtmiseks võetud kasutusele ainepunktide süsteem. Kaheksa semestri jooksul tuleb õigusteaduskonna üliõpilastel saada:

1. sem. – 23 AP
2. sem. – 28 AP
3. sem. – 29 AP
4. sem. – 21 AP
5. sem. – 23 AP
6. sem. – 26 AP
7. sem. – 28 AP
8. semestri stuudiumi lõpetamiseks.

Läti Ülikooli õigusteaduskonna lõpetamiseks tuleb sooritada lõpueksamid ja kaitsta diplomitöö. Läti Ülikooli õigusteaduskonna lõpetajad saavad bakalaureuse kraadi õigusteaduse alal. Bakalaureusestuudiumi järel on ka Läti Vabariigis võimalik diplomeertud juristil õppida edasi magistratuuris (saada *mag. iur.* kraad) ning edasi jätkata doktorantuuris (*dr. iur.*).

Huvitav tendents on toimunud viimastel aastatel Läti seadusandluses. Kui 15. detsembril 1992 kohtute korralduses seaduses (7. osa §-d 51–56) oli kõigi astmete kohtunikele seatud haridusliku kriteeriumina kõrgema juriidilise hariduse omamine, siis juba 1993. aastast on siin alati rõhutatud **Läti Ülikooli õigusteaduskonna lõpetamist**. Nii reguleerib seda otseselt advokatuuri seadus (§ 14 – 27.04.1993); notariaadi seadus (§ 9 – 1.06.1993) ning prokuratuuri seadus (§ 33 – 19.05.1994).

Kõigil neil juhtudel on ülikoolide õigusteaduskonna lõpudiplomite vastavuse küsimus antud Läti Ülikooli õigusteaduskonna otsustada. See räägib vaid ühest – Läti Ülikooli õigusteaduskonnale jääb Läti Vabariigis juhtiv roll ka edaspidi. Vähemalt on teaduskonnale seadusandlikult antud nii advokatuuri, notariaadi kui prokuratuuri kaadripoliitikas sõna kaasa rääkida.

Mis on Eestil õppida?

1. Üldise enesemääratlemise vajadus

Nagu selgus eespool esitatud erinevate riikide ülevaadetest, tuleb Eestil 20. sajandi lõpus end konkreetsetelt määratleda maailma ja eelkõige Euroopa väga kirjus juriidilise hariduse süsteemis. Kuidas teha siin ratsionaalseid valikuid?

Üks paistab kindel olevat – et Eesti kui rahvusriik, kellel on vaid ühemiljoniline eestlaskond, ei tohi lihsalt kopeerida näiteks USA, Inglismaa või Saksamaa süsteemi. Püüdes piltlikult väljendada – tuleb öelda, et Eestile on need „pintsakud liialt suured“. Kopeerimise puhul on suur oht, et jäetakse süvenemata ülevõetava süsteemi puudustesse ning kopeeritud süsteem hakkab meie tingimustes prevaleerivalt näitama oma varjukülgi. Teisalt on aga ääretult rumal kopeerida vana süsteemi, mis läheb emamaal peatselt reformimisele. Erialakirjandust lugedes võib täna päris kindel olla, et 21. sajand toob suuri reforme Euroopa juriidilise hariduse süsteemi.

Tulles veelkord tagasi piltliku väljendi juurde, et Eestil tuleb lähiaastatel vastu panna kiusatusese võtta mõni teiste vana „kantud pintsak“, mis ei ole kunagi olnud loodud meie „kasvule“. Meil tuleb hoopis uurida nn „klassikaliste pintsakute moetrende“ ja „lasta õmmelda“ siis enda „kasvule paras pintsak“, mis stiililt vastaks 21. sajandil tulevale moele. Sõna *klassikaline* on siin sisse toodud selleks, et märkida Eesti juristide senist traditsiooni, kus juristide õpe toimub klassikalisel ülikoolis, mitte näiteks tehnikaülikooli raames.

2. Ettevaatust massiülikool! ehk mida me ei tohiks Eestis korrata

a) Teise maailmasõja järgne Euroopa jõudis 1960. aastate lõpus mitte ainult esmakordselt heaoluühiskonna lävele, vaid esimest korda sõja järel ka tõelise suure **tõõpuuduse** tunnetamiseni. 1960. aastate noorsoo- ja üliõpilasrahutused olid selleks poliitiliseks vahendiks, mis „avas“ noorsoole ülikoolid ilma sisseastumiseksamiteta ja üliõpilaste arvu piiramata. Sõja järel sündinud noortele oli vaja leida koht ühiskonnas. Õppimine oli vahend, mis lükkas tööturule tuleku edasi. Juba algusest peale oli selge, et selline süsteem peab varem või hiljem ummikusse jooksuma. Massirahutused mürdsid ülikoolide vastupanu ja kõik vastuargumendid suruti vasakpoolsete põpulistlike loosungitega maha ning uus üliõpilaste õpetamise süsteem oligi sündinud. Tegelikult toimus ülikoolide tasandil midagi taolist nagu Eestis maakoolide massilise sulgemise kampaania korral. Nii nagu Eestis ehitati kiirkorras tüüpprojektide järgi odavaid ja suurei koolihooneid, mille majandamisega oleme täna hädas, nii rajati Lääne-Euroopas suuri üliõpilaslinnakuid, mis meenutavad kangesti tööstushooneid. Proportsioon professorite-õppejõudude ja üliõpilaste arvu vahel muutus selliseks, et õppejõu ja üliõpilase suhe ülikooli õpetamissüsteemis lakkas sisuliselt olemast positiivne suurus. Üliõpilane muutus anonüümseks, teda märkis ülikooli stuudiumi ajal vaid immatri-

kulutsiooninumber (kood). Selle tingis vajadus kirjalike tööde hindamise anonüümsuse tagamiseks. Professoril polnud füüsiliselt enam võimalik saada mingitki ülevaadet üliõpilastest. Eriti drastiline on olukord Saksamaal, kus kirjalikke töid hindavad selleks spetsiaalselt palgatud korrektuuri assistendid. Riigieksamid ei toimu aga Saksamaal ülikoolides, vaid neid korraldab riik kohtute juures ning eksamikomisjonidesse valitakse vaid mõned üksikud professorid. Seega on jäänud ülikoolid Saksamaal kui massiülikoolide näidismaal õigusteaduse alal Euroopas vaid õpetajaks.

Kuna enamike Euroopa riikide massiülikoolides puuduvad sisseastumiseksamid, siis on õigusteaduskonna üliõpilaste tase väga erinev. See on tekitanud olukorra, kus ühiskond süüdistab üha enam ülikoole ebaefektiivses töös. Vastuvõetute hulgest lõpetavad vähesed, tegelik õppeaeg on ülikoolis pikk, praktikasse minevate juristide teadmised on lünklikud ning see kõik toimub üha kasvavate hariduskulude foonil.

Tuleb öelda, et 1960. aastatel tekkinud tööpuuduse varjamise katse lihtsalt „ülikoolide uste avamisega kõigile“ on osutanud erilise karuteene õigusteadusele ja juristide ettevalmistamise süsteemile tervikuna. Miks just eriti õigusteadusele ja juristide ettevalmistamise süsteemile?

Olukord Eestis 1990. aastate alguses meenutab väga paljus 1960. aastate lõpu olukorda Lääne-Euroopas. Tänapäevani pole Eestis keegi püüdnud avada Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas õppimise soovi järsku kasvu tagmaid. Peale objektiivse juristide vajaduse kasvu Eesti ühiskonnas on olemas ka hoopis murettekitavad põhjused. Ka Teise maailmasõja järgses Euroopas oli juristiamet väga kõrgelt hinnatud ja muidugi hästi tasustatud, sest pääs õigusteaduskondadesse oli limiteeritud. Ülikooli astumine nõudis head klassikalist humanitaarset eelharidust, näiteks ladina keele oskust vms. Selline juristide ettevalmistussüsteem tagas tööturu ja hoidis ameti prestiiži kõrgel.

Kui 1960. aastate järel täitusid ülikoolide auditooriumid uute üliõpilastega, kelle eelnevaid teadmisi sageli isegi ei tohtinud ülikooli tulekul kontrollida, siis väga paljud valisid oma õpingute kohaks just õigusteaduskonna.

Need noored inimesed ei mõelnud, kas sellise üliõpilaste massilisuse juures on üldse mõeldav tulevikus kõigil juristina tööd saada. Elati lootuses, et konkreetsetel isikutele läheb hästi. Elu aga on näidanud, et see nii pole. Lääne-Euroopa riikides on juristide hulgas tööpuudus igapäevanähtus ja kunagistest juristide hiigelsissetulekutest enam rääkida ei armastata.

Kõik see aga ei tule juristi ameti prestiižile ühiskonnas kuidagi kasuks. Kõik see viib pikemas perspektiivis juristkonna kutsealaste oskuste langusele.

b) Teine väga raske küsimus on massiülikoolide **õppekorralduse süsteem**. 1990. aastatel tunnetavad Lääne-Euroopa ülikoolid üha enam õpetamiseks vajalike riigilt saadavate vahendite nappust. Kõigil on õigus juristiksi õppida, aga ülikoolidel puuduvad reaalsed võimalused osta raamatukogudesse vastavalt õigusteaduskonna üliõpilaste arvule vajalik kogus õppekirjandust, seadusetehte, seaduse kommentaare jne. See viib

aga omapärase „loodusliku valiku“ printsiibi kehtestamiseni. Kui jõuad endale vajaliku seadustiku kätte saada, siis saad edasi...

Probleem on seminaritööde ja praktikumide läbiviimises, kuna nii paljude üliõpilaste jaoks napib ruume ja õppejõude. Kuna korrektuuri assistendid palgatakse tunnitasu alusel, siis napib ka raha.

Lääne-Euroopa ülikoolides on juba ammu aru saadud, et selline tee on umbtee. Paraku pole seal eksisteerivat süsteemi võimalik poliitiliselt kehtetuks tunnistada.

Ülikooli süsteemi radikaalne reform suurendaks oluliselt töötute hulka noorte seas. Aastaid ülikoolis õppiv ja riigilt soodsalt laenu saav üliõpilane pole töötu, kuigi ülikooli lõpetades ei pruugi ta tööd saada. Juristide ettevalmistuse süsteemi reform on tänases Lääne-Euroopas poliitika vang.

c) Massiülikoolide **õppesüsteemi** oht. Eestis on olnud tuntud ülikoolisüsteemi lammutamine bolševike poolt nõukogude Venemaal pärast Esimest maailmasõda, kui ülikoolide auditooriumid täideti 4-klassilise haridusega või ka kirjaoskamatute inimestega, kes siis kärelikalt otsustasid, mida professorid võivad õpetada ja mida mitte. Kõik pidi olema lihtne, selge ja ilma vaimse pingutuseta ning eelneva ettevalmistuseta üliõpilasele arusaadav.

Venemaa ülikoolid kaotasid 20. sajandi algkümnenditel sadu õppejõude põõbel-tudengkonna nõudmisel. Esialgu kadusid Venemaa ülikoolide õigusteaduskondadest ladina keel, rooma õigus jne. Pärast 1953. aastat hakati aga NSV Liidus üha enam tagasi tulema „vana“ süsteemi juurde. Siis aga algas midagi ootamatut Lääne-Euroopas. 1960. aastate üliõpilasrahutused kordasid sama, kuid veidi tsiviliseeritumas vormis, kuigi ka siis esines üliõpilaste füüsilist vägivalda, mida tarvitati õppejõudude kallal, „vana süsteemi hävitamist“.

Tänaseks oleks kõik nn **teoreetiline surutud tagaplaanile**, kui seda ei takistaks Göttingeni Ülikoolist pärit 18. sajandil Euroopas võidule pääsenud teadustöö ja õpetamise vabaduse printsiip, mis on tänaseks saanud kogu demokraatliku maailma juristide õpetamise süsteemi aluseks. Surve ülikoolidele on tekkinud mentaliteedi tõttu aga sedavõrd tugev, et see vabaduse printsiip toimib sageli rohkem professorite teadustöös. Õppetöös, eriti Saksamaa Liitvabariigi näitel, on mindud kaasa nn praktilise suunaga. Kuna Teise maailmasõja järgsel ajal on kõikjal toimunud seadusandluse jagunemine kitsamateks õigusharudeks, siis on seadusandliku materjali hulk (lisaks kohtupraktika, seaduste kommentaarid, erialaajakirjad) kasvanud sedavõrd mahukateks, et näiteks Saksamaal, kus juristiks õppimise keskmine aeg mõnede süsteemi kriitikute poolt väidetuna on kümme aastat (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 1996. 29. Oktober. S. 12), ei jõua õigusteaduskonnas õppijad seda seadusandlikku materjali ja kohtupraktikat kuidagi omandada. Kui uskuda prof E.-W. Böckenförde andmeid, oli 1953. aastal riigieksamiks valmistaval juristikandidaadil vaja omandada kõrgema administratiivkohtu (*Bundesverwaltungsgericht*) lahendid, mis mahtusid 2 köitesse, siis täna on neid köiteid 90 (!), samas on Bundesgerichtshofi lahendite omandamiseks

varasema 10 kõite asemel juba 130 kõidet ja see arv ainult kasvab iga aastaga. Kui me lisame siia kõikvõimalike koodeksite kommentaarid, mis on harva õhemad kui 2000 lehekülge kõide, siis ongi selge prof E.-W. Böckenförde mure, et see süsteem on end ammendanud.

Autorile tundub, et tänases Eestis on suur oht pöörduda just sellele umbteele. See ei tohiks olla antud süsteemi õigustus, et veel aastaid ei saa olema Eestis nii palju seadusandlust, seaduste kommentaare ja kohtupraktikat kui Saksamaal. Tuleb arvestada, et ka meie materiaalsed võimalused on piiratud.

Kui meil on praegu võimalik valida uus tee, siis ei tohi me viimastena valida 20. sajandi lõpus end mitte õigustanud teed, kui uuel sajandil seisab paljudes riikides ees põhimõtteline juristide ettevalmistamise süsteemi muutmine. Meie tähelepanu peaks kõitma ka asjaolu, et demokraatlikus ühiskonnas tehtud reformide mõju on palju pikemaajalisem. Juba aastaid on püütud kõikjal maailmas leida mingeid kaudseid vahendeid, et ülikoolidesse tulevat juuraüliõpilaste massi mitte lasta kiiresti ja suurel hulgal praktikasse, st tööturule. Selleks on anglo-Ameerika süsteemis nõue eelnevalt lõpetada üldhariduslik kolledž ning kõrged maksud *Law School*ides, samuti üha rangemaks muutuvad nõuded kutseühingusse saamisel, juriidilise hariduse mitmesse astmesse jagamine ning väga ranged suulised eksamid, kus edasipääs on mitte halvemate väljaselekteerimise printsiibil vaid ainult parimate edasipääsemise kaudu („olümpiasüsteem“) ning lõpuks ka juristidele antavate lõpudiplomite arvu limiidi määramine ministeeriumi poolt konkreetsetele ülikoolidele Prantsusmaal, praktiliselt kohustusliku paralleelse tasulise õppesüsteemi (repetiitorite süsteemi) eksisteerimine, pikk õppeaeg ning väga ranged ja mahukad riigieksamid Saksamaal.

3. Tänaste valikute võimalus ja keerukus Eestis

a) Omades võimalust 1990. aastatel tõeliselt juristide ettevalmistuse süsteemi reformida, peame tegema seda väga läbikaalutult, kuid samas väga radikaalselt, et poleks vaja peatselt jälle tagasi tulla poolikute ja valede lahenduste parandamise juurde. Me oleme Eestis valinud demokraatliku ühiskonna ülesehitamise tee. NSV Liit parandas oma 20.–30. aastate vead juristide ettevalmistamise süsteemis alles 1950. aastate lõpus ja 1960. aastate alguses, sest seni polnud demokraatia nii kaugel, et riigivõimule oleks julgetud vastu hakata. Nagu näha pole Lääne-Euroopa 1960. aastate vead pole demokraatlike vahenditega parandatavad ja samas ühiskond võimeline kinni maksuma selle süsteemi normaalset funktsioneerimist.

Eestis oleme me momendil õnnelikus olukorras, sest ülikoolide käes on õigusteaduskonna üliõpilaste hulga piiramise võimalus. Me ei tohi Eestis juristide arvu tõsta nende erialaste teadmiste kvaliteedi languse hinnaga. Samas tuleb selgelt mõista, et 1992. aastal loodud 11-st õppetoolist, millest saadi täita 9, on tänaseks Tartu Ülikooli jäänud 4 korralist professorit (kellest omakorda 3 on seotud samaaegselt tööga Riigikohtus 0,5 ametikoha ulatuses). Kui jagame selle arvu vähemalt 1000 üliõpilasega (sh Avatud Ülikool), siis arvestades professorite proportsioon ühe üliõpilase

kohta, abiõppejõudude väikest arvu ja väheseid materiaalseid võimalusi võrreldes teiste Lääne-Euroopa ülikoolide õigusteaduskondadega, tuleks veelkord kaaluda:

1) kas me pole endalegi märkamatult juba jõudnud meie Eesti olude suhtes juristide ettevalmistamise süsteemis Tartu Ülikoolis massiülikooli mudeli juurde. Ühelt poolt on massiülikool õppejõudude ja üliõpilaste suhtarvu küsimus, kuid sama tähtis on massiülikooli mentaliteet;

2) mida annab teha, et normaliseerida praegust olukorda;

3) luua tulevikule suunatud juristide ettevalmistamise süsteem, mis sobiks tõesti Eesti suurusele riigile ja tagaks meie ühiskonna vajadused mitte ainult kvantitatiivselt, vaid ka kvalitatiivselt. Me ei tohi unustada, et kui me jätkame ülikoolis õigusteaduskonna üha rakenduslikumaks muutmist, siis tuleb teiste riikide eeskujul luua juurde õigusteaduslike instituutide süsteem. Teaduse osa ülehindamine õigusteaduskonnas on juba täna viinud olukorrani, kus ülikoolis on ühel juristil raske saada valitud väga kõrge teadusliku nõudega Tartu Ülikooli professoriks, st aga olemist võrdõiguslik ülikooli liige.

3.1 Reformi esimesed võimalikud sammud Eestis

Eestis tuleb endale aru anda, et meie juristkond ei saa olla orienteeritud üksnes praktikale. Oma süsteemi luues peame me leidma koha, kus meie õiguskultuuri arenguks vajalik potentsiaal kasvatatakse. See tähendab ka struktuuri osasid, mille kaudu on võimalik uue õigusteadusliku informatsiooni ülekandmine meie kultuuri, mida arendatakse ja hoitakse elus eesti keele abil.

Antud reformi seisukohalt on kaks väga kiiret ja olulist ülesannet:

1) kõikjal, kus Eestis juriste ette valmistatakse, tuleb kinni pidada Tartu Ülikooli suhtes kehtestatud nõudest, et **õppejõuna** saab tegutseda vaid see, kellel on Eesti Vabariigis omandatud *mag. iur* või *dr. iur* teaduslik kraad või sellele vastav teaduslik kraad mõnes välismaa ülikoolis;

2) anda **õpetamise luba** alles pärast seda, kui juristide ettevalmistamist taotlev **institutsioon on akrediteeritud** (kui on olemas vastava tasemega õppejõud ja õppeprogramm).

3.2 Juristide ettevalmistamine riiklikes ja eraõppeasutustes

1990. aastatel jõuti Eestis tegelikult esmakordselt olukorrani, kus tõusis päevakorda erakapitalil tegutsevate õppeasutuste reaalne konkurents Tartu Ülikooli õigusteaduskonnaga. Konkurents juristide ettevalmistamise süsteemis on vajalik, kuid see ei tohi alandada ei ühelt ega teiselt poolt õpetamise ega teadustöö kvaliteeti.

Küsimus riikliku ja era juriidilise hariduse konkurentsist saab tõusetuda vaid pärast seda, kui mõlemalt poolt on täidetud **õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni nõuded**. Teatud üleminekuperioodi möödunud saavad olla sisse viidud, kuid mitte õppeasutuse astme määratlemisel.

Vaidlus võimalike ülikoolide õigusteaduskondade loomisest Tallinnas või mujal Eestis saab päevakorda tõusta vaid siis, kui uuel ülikooli kandidaadil on olemas vähemalt kümme Eestis Vabariigis *dr. iur* (või mõne välismaa ülikooli võrdse tasemega) kraadi omandanud isikut, kellel on vähemalt kolme doktoritöö mahus rahvusvahelisel tasemel teaduslikke publikatsioone ning vähemalt viieaastane ülikoolis õpetamise kogemus. Ilma korraliste professoriteta ei saa olla doktori- ja magistriõpet. Ilma doktori- ja magistriõppeta ei saa olla õigusteaduskonda, mis annab haridust ülikooli tasemel.

Vastava tasemega õppejõudude puudumine sunnib riiki akrediteerima õppeasutust kui **rakenduskõrgkooli**, mis tohib anda kutseõpet vaid teatud piiratud juriidilisi teadmisi nõudvatel aladel.

Eesti Vabariigis võib juurde tekkida ülikooli tasemega õigusteaduskondi, aga pole õigust kaotada ülikooli tasemel õigusteaduskonda, sest see on hädavajalik struktuur, mille kaudu ollakse seotud rahvusvahelise eriala teadlaskonnaga rahvusvaheliselt aktsepteeritaval tasemel. Ükski riik maailmas ei saa lubada endale ka õigusteaduse alal rahvusvahelist isolatsiooni.

1996. aastal alanud diskussioon õigusteaduskonna õppesüsteemi üle viitab ikka sellele, et eespool viidatud „massiülikoolide viirus“ hakkab blokeerima meie õppesüsteemi. Olgu öeldud, et meie naabrid Läti Ülikooli õigusteaduskonnas läksid juba 1996. aasta sügisest tagasi 10-semestrilisele õppeajale (ka nemad proovisid vahepeal 8-semestrilist õppeaega), kuna järjest kasvava uute seaduste hulga juures on vajalik pikem õppeaeg. Ka Tartu Ülikoolis tuleks bakalaureuse astme õppes tagasi minna 10-semestrilise õppeaja juurde. Samuti on mõttekas luua juurde kolledžite süsteem.

Bakalaureuseõppe nelja semestri lõpetamisel tuleb sooritada kolledžitega ühine esimese astme eksam, mis annab esimese diplomi.

Kolledžid võiks olla ka erakapitalil tegutsevad, kuid nad saaksid ülikooli nelja esimese semestri õpperogrammi, õppejõudude kaader peaks vastama ülikooli nõuetele ning sisseastumiseksamid oleksid ülikooli juures. Pingereas paremad saaksid võimaluse kohe õppida ülikoolis, neil oleks ka võimalus õppida kolledžis, kui see on näiteks elukoha suhtes mugavam. Need, kes konkursiga ei saa kohta ülikoolis, kandideerivad kolledžikohtadele. Selline idee pärineb Skandinaaviast ja selline kontseptsioon võimaldab juriidilist haridust detsentraliseerida ning parandada konkurentsi. Süsteem on tegelikult juba sündinud Tartu Ülikooli majanduskolledži näol Pärnus.

Nelja semestri õpingute järel on kõigil, nii ülikooli õigusteaduskonnas kui kolledžites eksamid, mis Prantsuse ülikoolide eeskujul annab ka diplomi. Samas on

eksam (id) sõelaks, millega vaid pingerea paremad saavad jätkata ülikooliõpinguid õigusteaduskonnas. Eksam võimaldab neil, kellel on vaid praktilise töö huvi või kellel puuduvad võimalused lõpetada ülikool, lõpetada esimene aste juriidilises hariduses. Praeguse Eesti juristkonna probleem on ka selles, et ollakse sageli „üleharitud“, st ülikooli haridusega juristid ei tee alati oma ettevalmistusele vastavat tööd.

Selline ülikooli bakalaureuseõppe poolitamine võtab ära ka osaliselt kehtiva õiguse õpetamise suure mahu ja võimaldab õpetamisel enam kasutada humboltiaanlikke põhimõtteid.

Bakalaureuseõppe teist osa (4–6 semestrit) tuleb kasutada spetsialiseerumiseks, mis on laialdaselt levinud standardprogrammist erineva individuaalse õppeprogrammi koostamise kaudu. Eestile on see väga vajalik, sest esialgu on tegemist ühe rahvusvahelist taset taotleva ülikooliga ja kogu õigusteaduse õpetamine (ka erialadel, mis pole seotud konkreetse õigusharuga) lasub ülikoolil. Siin on samuti võimalus kasutada ülikooli kui *studia generale* võimalusi.

Riiklikult tasustatud 4-semestrilist praktika aeg on vaja ka juristidele (nagu see on praegu arstidel). See jaguneks haldusametnike kooliks, kohtunike kooliks koos praktikaga ja magistriõppeks ülikooli juures, vajadusel koos praktikaga. Haldusametnike ja kohtunike kool lõpeb 4. semestri lõppedes eksamiga, magistriõpe eksami ja väitekirja kaitsmisega.

Bakalaureuseõpe lõpeb riigieksamiga ülikooli juures, kuid eksamikomisjoni liikmeteks on ka praktikud.

Bakalaureuseeksami edukal sooritamisel on võimalik vastavalt saadud tulemustele konkureerida riiklikult finantseeritavale praktikakohale, mis on vajalik, et saada edaspidi juristina tööd riiklikus sektoris. Samas on näiteks advokatuuril oma praktika ja eksamite süsteem juba täna, mis sobib hästi kokku pakutava süsteemiga. Põhimõte on lihtne: need, kes ei lähe tööle riigi teenistusse, ei saa ka praktika ajal riigilt toetust. Kohtade täitmine toimub konkursi korras. Riik eraldab ülikoolidele raha ka magistriõppeks (stipendiumid, mis on vähemalt sama kõrged kui praktikaraha haldusametnike ja kohtunike koolis). Magistratuuri edukalt lõpetanud saaksid kandideerida doktorantuuri kohtadele või asuda ülikoolis, kolledžis või erakõrgkoolis tööle lektorina või siis asuda kõrgema palgaga riigiteenistusse.

Doktorantuur kui rahvusvahelise koostöö üks vorme on klassikaline juristide individuaalse või väikestes rühmades toimuva ettevalmistuse vorm. Tartu Ülikoolis doktoritöödele esitatavad nõuded nõuavad selle realiseerimiseks rahvusvahelist koostööd kogu programmi raames. Need nõuded peavad olema Eestis ühtsed ja looma üldise aluse juriidilist haridust andvate õppeasutuste õppejõudude korpuse moodustamisel.

Eesti tingimustes on vajalik, et me hakkaksime vahet tegema kahe mõiste – jurist ja õigusteadlane – vahel. Tartu Ülikoolis tekib lähiaastatel kindlasti diskussioon teemal „kas õigusteadus on üldse teadus?“. Ülikoolis, kus konkureerivad erinevad teaduse definitsioonid, peavad ka õigusteadlased end määratlema.

Kasutatud kirjandus ja seadusandlus

- A. M. Tartu Õigusteadlaste Seltsi koosolekuteateid. Meie juristide teoreetiline ettevalmistus. // Õigus. 1930, nr 2 lk 88–93.
- Baker, J. H. The Legal Profession. // An Introduction to English Legal History. London: Butterworth, 1990. p. 177–199.
- Buchda, G. Anwalt. // HRG. Bd. 1 (1971). S. 182–191.
- Bussi, E. Bologna. // HRG. Bd. 1 (1971). S. 485–488.
- Erlar, A. Beamte. // HRG. Bd. 1 (1971). S. 339–343.
- Ernits, M. „Juristenausbildung“ ehk juristiks Saksamaal.
// Juridica, nr 2 lk 66–70.
- Fried, J. Die Entstehung des Juristenstandes im 12. Jahrhundert. Zur sozialen Stellung und politischen Bedeutung gelehrten Juristen in Bologna und Modena.
Köln–Wien: Böhlau Verlag, 1974. S. 292.
- Frommel, M. Staatsanwaltschaft. // HRG. Bd. 4 (1990). S. 1809–1812.
- Harris, P. An Introduction to Law. London–Dublin–Edinburgh: Butterworths, 1993.
- Hattenhauer, H. Preussens Richter und das Gesetz (1786–1814) // Das nachfridenizianische Preussen 1786–1806. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, 1988. S. 37–66.
- Hattenhauer, Hans. Juristenausbildung – Geschichte und Probleme.
// Juristische Schulung. 1989. Heft 7. S. 513–520.
- Hattenhauer, Hans. Für eine anspruchsvolle Berufungspolitik. Universitäre Lehre – Wirklichkeit und Erwartungen. Symposium des Deutschen Hochschulverbandes 25.–26. Oktober 1991. // Forum. 1992. Heft. 59. S. 46–48.
- Hattenhauer, Hans. Geschichte des deutschen Beamtentums. 2. Aufl. Köln–Berlin–Bonn–München: Carl Heymans Verlag KG, 1993.
- Hattenhauer, Hans. Europäische Rechtsgeschichte. 2. Aufl. Heidelberg: C.F.Müller Juristischer Verlag, 1994.
- Herbe, M. Juristen, böse Christen. // HRG. Bd. 2 (1978). S. 481–484.
- Hochschulrahmengesetz. Hochschulgesetze der Länder. // Dokumente zur Hochschulreform. 1992/78. Bd. 1: HRG, Baden–Württemberg, Bayern, Berlin, Brandenburg, Bremen. S. 442.
- Hochschulrahmengesetz. Hochschulgesetze der Länder. // Dokumente zur Hochschulreform 1992/79. Bd. 2: Hamburg, Hessen, Mecklenburg–Vorpommern, Niedersachsen, Nordrhein–Westfalen. S. 383.

- Hochschulrahmengesetz. Hochschulgesetze der Länder. // Dokumente zur Hochschulreform 1993/80. Bd. 3: Rheinland-Pfalz, Saarland, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein, Thüringen. S 317.
- International Handbook of Universities. 13rd. ed. Paris: International Association of Universities, 1993.
- Klinge, Matti. Eine Nordische Universität. Die Universität Helsinki 1640–1990. Helsinki: Otava Verlag, 1992.
- Klaas, Urmas. Eesti kõrgharidus vajab kvaliteedi kontrolli.– Postimees. 3. august 1996.
- Kocher, G. Richter. // HRG. Bd. 4 (1990). S. 1033–1040.
- Konzept zur Entwicklung der Hochschulen in Deutschland // Dokumente zur Hochschulreform. Einstimmiger Beschluß des 167. Plenums der Hochschulrektorkonferenz Bonn, 6. Juli 1992. Bonn, 1992/75. S. 56.
- Kulla, Heikki. Riigi armetnikkonna areng. // Soome õigusajaloo põhijooned. / Koost. Pia Letto-Vanamo. Tartu: Fontes Iuris, 1993. lk 171–190.
- Lawyers in Society. / Edited by Richard L. Abel and Philip S. C. Lewis. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 1984. Vol. 1: The Common Law World.
- Lawyers in Society. / Edited by Richards L. Abel and Philip S. C. Lewis. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 1988. Vol. 2: The Civil Law World.
- Lielais kursu katalogs 1995. Latvijas Iniversitate: Studiju Informācijas Centrs, 1995. lpp. 150–154.
- Lindroth, Sten. A History of Uppsala University 1477–1977. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1976.
- Mayer–Maly, Theo. Der Jurist // Rechtswissenschaft. 2. Aufl. München: J. Schweitzer Verlag, 1981. S. 9–19.
- Osiander, Andreas. The States System of Europe, 1640–1990. Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Peltonen, Jukka. Käsitlusi Soome õigussüsteemist I: Põhimõisted. Kohus. Advokatuur. Tartu: Fontes Iuris, 1994. lk 87.
- Pikamäe, Priit. Õigusharidusest Prantsusmaal. // Juridica, 1995, nr 7, lk 317–320.
- Rechberger, Walter H., Fuchs, Helmut. Das Neue Rechtsstudium. Ein Wegweiser. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1986. S. 247.
- Robbers, Gerhard. Juristische Berufe. // Einführung in das deutsche Recht. Baden–Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1994. S. 33–38.
- Robinson, O. F., Fergus T. D., Gordon, W. M. European legal history. Sources and Institutions. 2. Edut. London–Dublin–Edinburgh: Butterworth, 1994.

- Schott, C. Juristenausbildung. // HRG. Bd. 2 (1978). S. 484–488.
- Schott, C. Juristenfakultäten. // HRG. Bd. 2 (1978). S. 488–490.
- Schramm, Theodor. Universitäre Lehre aus der Sicht eines Repetitors. // Universitäre Lehre – Wirklichkeit und Erwartungen. Symposium des Deutschen Hochschulverbandes 25.–26. Oktober 1991 in Bonn // Forum. 1992. Heft. 59. S. 43–45.
- Strömholm, Stig. Juristide Euroopa. // Akadeemia. 1994, nr 11, lk 2326–2335.
- Studium in Deutschland – Universitäten. Information über das Studium an deutschen Universitäten für Ausländer. 4. Aufl. Bonn: DAAD, 1995. S. 58–59.
- Suomen lakimiehet 1994. / Toim. Päivi Kämäräinen.
- Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 1995.
- Süle, Tibor. Preussische Bürokratietradition. Zur Entwicklung von Verwaltung und Beamtenschaft in Deutschland 1871–1918. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988. (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft Bd. 81).
- Talvik, Edgar. Juristide missioon. // Akadeemia. 1937, nr 2, lk 76–80.
- Tamm, Ditlev. Rechtswissenschaft // Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1987. Bd. 3: Das 19. Jahrhundert. Vierter Teilband: Die Nordischen Länder. S. 177–178.
- The University of Vilnius. Scientific report. Faculties of Humanities, Law and Economics. Vilnius: Vilnius University Press, 1993. p. 26–30.
- Vilnius University. Information about scientific of the University. 3. rd. ed. Vilnius: Vilnius University Press, 1993. p. 36.
- Vorlesungsverzeichnis. Leopold-Franzes-Universität Innsbruck. Sommersemester 1994. Innsbruck: Universität Innsbruck, 1994.
- Vorlesungsverzeichnis der Juristischen Fakultät der Georg-August-Universität Göttingen. Sommersemester 1996. (Göttingen, 1996).
- Walter, Robert; Mayer, Heinz. Grundriss des Besonderen Verwaltungsrechts. 2. Aufl. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1987.

Akadeemilise õigushariduse mõningaid arenguprobleeme

Õigusteadusdoktor *Peep Pruks*

Ühiskondliku nõudluse plahvatuslik suurenemine juristide järele on kasvatanud Eestis õppeasutuste hulka, kes valmistavad ette kõrgharidusega juriste (diplomiõppe ja bakalaureuseõppe tasemel). Tartu Ülikooli õigusteaduskond on oma võimaluste piires vastuvõttu pidevalt suurendanud. Selle tulemusena on ülikooli üks väiksemaid teaduskondi jõudnud praeguseks üliõpilaste arvult neljandale kohale. Üliõpilaskonna arvukuse vähenemist ei ole lähiaastatel ette näha – juristide sotsiaalne tellimus jääb püsima.

Eesti ainukese klassikalise *universitase* õigusteaduskonnas on viimasel viiel aastal põhjalikult muutunud õpetamissüsteem, üle on mindud kursustesüsteemilt ainesüsteemile. Muutunud on õppekava, uuenemas teaduskonna struktuur, juurde on tulnud uusi õppejõude jne. Ilmselgelt pole kõik toimunud reformid olnud piisavalt radikaalsed, samas peegeldavad nad hetkeseisu tänases Eestis ja loovad soodsa lähtealuse edasisteks ümberkorraldusteks.

Akadeemilise õigushariduse kvaliteedi tõstmiseks on teaduskond pidanud vajalikuks välja selgitada nii vilistlaste kui ka üliõpilaste arvamust õppekava, õppetöö taseme ja korralduse ning praktika vajaduste kohta.

I Eesti kõrghariduse olukord ja selle arengutendentsid

Kaasaegses maailmas on haridus, sh ülikooliharidus üks olulisemaid strateegiliste investeeringute valdkondi. Eesti kui transformatsiooniprotsessis oleva riigi jõudmine arenenud riikide hulka on otseses sõltuvuses haridusinvesteeringutest.

Ida- ja Kesk-Euroopasse kuuluvate riikide ühine poliitiline minevik annab neile rohkem ühist identiteeti kui geograafiline asend või kultuuriline situatsioon. Seega on olemas ühtne lähtepunkt muudatuste uurimiseks, võrdlemiseks ning optimaalse kõrghariduspoliitika kujundamiseks [1].

Teadaolevalt on enamus mainitud piirkonna riikidest silmitsi samalaadiliste probleemidega. Erinevused kerkivad esile peamiselt probleemide lahendusteede kontekstis. Viimased sõltuvad konkreetse riigi olukorrast, tema käsutuses olevatest vahenditest, kehtivatest traditsioonidest ja õiguskultuurilistest faktoritest.

Eesti kõrgharidus on veel olukorras, kus hariduspoliitika on sõnaselgelt formuleerimata ja vastava seadusandlusega tagamata. Kuigi viimasel aastal on olukord siin jõuliselt paranemas, on täna veel vara rääkida tervikliku haridusseadustiku vastuvõtmisest. Sisuliselt kujutab hetkeolukord tasakaalustamata kombinatsiooni senisest praktikast ja veel realiseerimata taotlustest, kusjuures haridussüsteemi osades allsüsteemides ei arvestata Eesti sotsiaalsete olude radikaalseid muutusi.

Ida- ja Kesk-Euroopa riikide kõrghariduspoliitikas võib täheldada järgmised olulisi tendentse, mis avalduvad ka Eesti kõrgharidusmaastikul [vt üksikasjalikumalt 1].

1.1 Institutsionaalse autonoomia suurenemine

Tsentraalsele juhtimisel rajatud nõukogude haridussüsteemi lagunemine tekitas kõrghariduses võimuvaakumi. Vahepealse määramatuse tingimustes on siiski aset leidnud rida olulisi muudatusi. Neist kaalukaim on tõsiasi, et Eestis on riiklikud ülikoolid muutunud õiguslikult staatusest avalik-õiguslikeks juriidilisteks isikuteks [8; 10]. Sellel on suurem tähendus, kui praegu puhtpraktilisel tasandil suudetakse tajuda. On ju oluline leida sobiv mehhanism, mis suunaks ülikoolide arengut lähtuvalt efektiivsuse nõudest ja ühiskonna vajadustele vastavusest.

Avatud turumajandusele üleminevas ühiskonnas on koolitusturule pürginud eraõppeasutused. Nende arengu tagamiseks on muuhulgas seadustatud õppekulude hüvitamise põhimõte. Nii sätestatakse Erakooliseaduse (RT I 1993, 35, 547) § 20 lg 4 kohaselt: „õppekulud kaetakse riigieelarvest ainult haridusstandardile vastavate õppekavade ulatuses sama liiki riigi- ja munitsipaalkoolile kehtestatud korras. Õppekulud on pedagoogide palgad ning õppevahendite soetamise kulud“ [17].

Vaba koolitusturu tingimustes on oluline, et endised riiklikud ülikoolid võiksid eksisteerida iseseisvate õigussubjektidena, kusjuures nende autonoomsus hõlmaks ka majanduslikku iseseisvust. Loomulikult peab iseotsustamise õigusega obligatoorselt kaasnema vastutuse suurenemine.

Allakirjutanu on seisukohal, et hariduse kvaliteeti ei ole põhimõtteliselt korrektne seostada üksnes omandivormiga. Põhjendatud ei ole tingimusteta väide, et vaid erakoolid suudavad tagada kvaliteetset haridust.

Selle arusaama juured peituvad paraku senises praktikas. Piiratud (ja järjest väheneva) riigipoolse finantseerimisega kaasnev akadeemilise taseme langus on viinud järeldusele, et riiklikul finantseerimisel põhinev süsteem iseenesest ei ole konkurent-sivõimeline. See konstanteering on õige selles osas, et lootus riiklikule ainufinantseerimisele ei ole perspektiivne lahendus. Riigipoolne finantseerimine (riiklik koolitus-

tellimus) on vaid üheks võimaluseks finantsallikate paljususe tingimustes (olenevalt erialast võib see olla suurem või väiksem). Siit tuleneb oluline põhimõte: kaasata teisi ühiskonnas olemasolevaid vahendeid.

Seega on perspektiivitu vastandada omavahel avalik-õiguslikke ülikoole, riiklikke kõrgkooli ja erakõrgkooli. Tunduvalt konstruktiivsem on rääkida nende omavahelisest vabast konkurentsist, mis kindlustaks arengut soodustava keskkonna.

Võrdsed võimalused õiguslikul tasandil võimaldaksid:

- luua avatud ja demokraatlikku süsteemi, mis rahuldaks võimalikult efektiivselt nõudlust kõrghariduse (sh õigushariduse) järele;
- asetada eraomandil põhinevad kõrgkoolid võrdsesse olukorda avalik-õiguslike ülikoolidega (ja riiklike kõrgkoolidega) ühes nõudega oma õppejõud välja õpetada.

Tuleks jõuda olukorrani, kus kõrgkoolid (aga hetkel on neid Eestis tervelt 28!) lakkaksid olemast üksnes „dispetšerpunktid“ samade õppejõudude loengukava koordineerimiseks. Kõrgharidus, eriti akadeemiline haridus, vajab kohase õppekeskkonna loomist, kusjuures bakalaureuseõppe obligatoorne komponent on üliõpilaste teaduslik töö;

- pretendeerida riiklikule koolitustellimusele, mis tagaks stabiilsuse finantseerimises.

Õpetamise tase sidustatakse perioodilise akrediteerimisega, mille tulemusena kõrgkooli poolt antav diplom omandab riikliku tunnustuse. Seega peab kaasnema institutsionaalse autonoomia kasvuga ning kõrgharidusturu liberaliseerumisega ka hariduse kvaliteedi hindamine ja kõrgharidusstandartite süsteem.

1.2 Nõudlus kõrghariduse järele

Viimastel aastatel on ühiskonnas märgatavalt suurenenud nõudlus kõrghariduse järele. Üha enam kasvab nende keskkoolide ja gümnaasiumide lõpetajate hulk, kes on orienteeritud kõrgkoolides õppimisele.

Sellel on omad konkreetsed põhjused, millest olulisem on terve arusaam sellest, et ülikooliharidus on eeltingimus edukaks eneseteostuseks ja erialaliseks karjääriks. Tööandjad eelistavad noori haritud kõrgkoolilõpetajaid praktiliste töökogemustega töötajatele, kes on kompetentsed üksnes antud ajas ja ruumis. Samas on selge, et muutumissaldima, tänapäevast teadmist ja mõtlemisviisi kandva töötaja võimekus kompenseerib perspektiivis tema erialalise pädevuse hetkepuudujäägid.

Eriti on nõudluse kasv täheldatav sotsiaalteadustes, sh õigusteaduses, majandusteaduses, avalikus halduses ning humanitaarteadustes.

Gloбалsete ambitsioonidega Nõukogude ühiskond teostas oma ühiskondlikele tingimustele vastavat hariduspoliitikat. Totalitaarsetele süsteemidele iseloomulikult alaväärtustati inimese ja ühiskonnaga tegelevaid humanitaar- ja sotsiaalteadusi. Suurriiklikke arengustenaariumitega taotleti tehnika ja tehnoloogia arengu saavutamist. Plaanimajanduse tingimustes (üldise kohustusliku keskhariduse olukorras) oli kõrgkooli edasipürgijate protsent 20%. Selle küllaltki madala suhtearvu taustal mängis suurt osa tehniliste distsipliinide osakaal, mis olid ülepaistatud sotsiaalteaduste taustal [16].

Kardinaalselt muutunud ühiskondlikud olud on loonud uusi töökohti, mis nõuavad teadmisi ja oskusi sellistes valdkondades, mis varasemalt (kui iseseisvat riiki ei eksisteerinud) ei olnud ühiskonnas nõutavad – õigus, majandus, ärikorraldus, humanitaarteadused jne. Need töökohad on hästi tasustatud ja atraktiivsed. Seejuures ületab nõudlus nende erialade järele sedavõrd pakkumist, et suhteliselt kesise kvalifikatsiooniga on võimalik saada õpitud erialale vastav kõrge koht ja korralik sissetulek. Siin peegeldub turumajanduse karm loogika: ollakse nõus maksma ainult vajaliku teenuse eest.

Mõistes Eesti ühiskonna vajadusi on Tartu Ülikooli õigusteaduskond viimastel aastatel teinud võimalikult palju selleks, et suurenenud nõudlusele adekvaatselt reageerida. Olgu märgitud, et viimasel kahel aastal on õigusteaduskonda esitatud sisseastumisavalduste hulk ületanud 1000 piiri. Kui läbi aastakümnete (sh 80. aastatel) oli teaduskonna päevase õppe vastuvõtuarvuks 50–55 üliõpilast, siis viimasel viiel aastal on seda oluliselt suurendatud (vt tabel 1).

Samas ei ole õigusteaduskond olnud suuteline vastuvõttu nii kiiresti suurendama, kui riigiasutused seda näha sooviksid. Teaduskond on pidanud viimastel aastatel teadvustama, et vastuvõttu on praegustes tingimustes võimalik tõsta, hariduse kvaliteeti alandamata, ainult teatud piirides.

Tabel 1

Vastuvõtt ja konkurss põhiõppesse ning aastatel 1991–1996 teaduskonna lõpetanud

Aasta	Avaldusi	Vastuvõtt		Konkurss ühеле kohale (stats.)	Neist lõpetasid nominalse õppeajaga (stats.)	Lõpetanud		Neist cum laude	
		Stats.	K.õ.			Stats.	K.õ.	Stats.	K.õ.
1991	300	77	55	3,9	39-st 51%	43	43	9	–
1992	422	114	–	3,7	–	46	64	3	–
1993	614	90	–	6,8	–	54	56	5	–
1994	683	120	–	5,7	–	104	44	15	1
1995	1197	150	–	8,0	–	57	49	4	–
1996	1011	120	–	8,4	–	47	26	6	–

10.09.1996. seisuga õpib õigusteaduskonnas 684 üliõpilast (sh 121 kaugõppijat), magistratuuris õpib 71, doktorantuuris 6. See on 25,4 üliõpilast (sh magistri- ja

doktoriõpe) õppejõu täidetud koha kohta (Tartu Ülikooli keskmine on 9,8 üliõpilast). On selge, et suurem üliõpilaste arv hakkaks juba oluliselt takistama üliõpilastega tehtava individuaalse töö võimalusi.

Siit ka lähtealus – kui ühiskonnale (avalikule sektorile) on vaja näiteks juriste, siis tuleb finantseerida nende koolitamist selliselt, et suudetaks täita ühiskondlik nõudlus vastava hariduse ja teaduse järele. Ja vastupidi – ei ole põhjendatud kõrge kvalifikatsiooniga teadlaste mittesihipärane rakendamine, millega seoses on otstarbetult kasutatud ka tema ettevalmistamiseks tehtud kulutusi.

1.3 Kommertsialiseerumine

Kõrgharidusüsteem on vastamisi tõsiste finantsprobleemidega. Suurenenud nõudlus, kasvavad õppekulutused, kulutused infrastruktuurile ning muud faktorid on loonud olukorra, kus riiklik ainufinantseerimine ei ole otstarbekohane. Samas on kõrgharidus üks odavamaid teenuseid Eestis. See sunnib ülikoole otsima täiendavaid vahendeid nii institutsionaalsel kui isikulisel tasandil.

Üks võimalik väljund lisavahendite kaasamiseks on õppe pakkumine tasulise teenusena. Nii on Tartu Ülikooli õppekorralduse eeskirja § 53 alusel ülikooli kõikidel teaduskondadel õigus korraldada tasulise teenusena ettevalmistamist eksternieksamiteks nendele soovijatele, kes on sooritanud Tartu Ülikooli sisseastumiseksamid üldistel alustel. Eksternieksamiteks valmistujaid nimetatakse vabakuulajateks. Õpe võib toimuda koos immatrikuleeritud üliõpilastega ja samade õppekavade alusel. Vabakuulajate arvu teaduskonniti kinnitab TÜ valitsus.

Õigusteaduskond ei ole seni vabakuulajaid vastu võtnud. Põhjuseks on suur riiklikult finantseeritavate õppekohtade arv, mis ei jäta võimalust kaasata päevasesse õppesse muudest allikatest finantseeritavaid õppijaid.

Seega on õigusteaduskonna kõik päevase õppe üliõpilaskohad riigieelarvest finantseeritavad (vastuvõtt kaugõppesse lõpetati Tartu Ülikoolis 1992. aastal). Teaduskond ei ole seni vastu võtnud ka üliõpilasi, kelle õppekoha loovad juriidilised isikud esitatud tellimuste alusel (Õppekorralduse eeskiri § 52). 1996/97 õppeaasta on juriidiliste isikute poolt finantseeritava õppekoha maksumuseks 20 000 krooni.

Samas on selge, et kui avalik sektor ei ole suutnud adekvaatselt reageerida plahvatuslikult suurenenud nõudlusele, on erasektor sellised „kuumad“ erialad nagu õigus ja äri üle võtnud.

Markantseimaks näiteks on siin Gruusia: riigis on 90 (loe: üheksakümmend!) õigusteaduskonda. Puuduvate haridusstandardite tingimustes saab igal aastal Gruusias umbes 4000 inimest kraadi õigusteaduse alal [6].

Finantseerimise põhimõtetes peutuvalt oleks praeguses olukorras mõistlik:

- taotleda ülikoolidele kui avalik-õiguslikele juriidilistele isikutele õigust majandustegevusest tekkinud kasumi (tulude ja kulude vahe) investeerimist ülikooli põhikirjaliste eesmärkide täitmiseks;
- kaasata annetuste ja sponsorluse kaudu ülikoolide finantseerimisse teistelt institutsioonidelt täiendavaid summasid.

Nende põhimõtete realiseerimine vähendab perspektiivis riigieelarvelise finantseerimise osakaalu ning pakub võimalust avalik-õiguslikele ülikoolidele parendada oma finantsseisu ja tõsta liikmeskonna motivatsiooni.

See on otsesõnu fikseeritud ka nn Erfurdi deklaratsioonis: „ülikool on kohustatud intensiivselt otsima finantseerimisallikaid ja vähendama miinimumini sõltuvust mistahes ühest finantseerimisallikast“ (3, p 6).

1.4 Akadeemiline versus rakenduslik haridus

Mainitud faktorid (nõudluse kasv, kommertsialiseerumine) jt tegurid tõstatavad päevakorda küsimuse akadeemilise hariduse sisust.

Üliõpilased soovivad saada võimalikult konkreetseid teadmisi ja tõsta oma erialast pädevust kogu õpinguaja jooksul. Surve on eelkõige ainetele, milles nad on kindlad, et need teadmised „tasuvad ära“ tulevase potentsiaalse tööandja juures. Siit tuleneb ka oht kaotada akadeemilise teadmistebaasi kvaliteedis.

Taolises olukorras tuleks nõudlus rakenduslike teadmiste järele suunata pigem diplomiõppe vormi. Viimane toimuks ülikoolide juures omaette programmina, st akadeemilise institutsiooni sisulise kontrolli all. On selge, et Eesti õigussüsteemis on suur nõudlus spetsialistide järele, kes ei pea ilmtingimata olema õigusteaduses bakalaureusekraadiga. Seega on pinnas diplomiõppe käivitamiseks küllaltki soodne.

Et erasektor ei ole reeglina huvitatud magistri- ja doktoriprogrammidest, tuleb moderniseerida ka kõrgem kraadiõppe ning pakkuda siin kombineeritud variante. Heaks näiteks on TÜ majandusteaduskonna ärijuhtimise magistriprogramm.

1.5 Õppevormide paindlikkus. Avatud Ülikool

Kõrgkoolidiplomini jõudmine võtab üha enam aega. Eestis kulub akadeemilise kõrghariduse omandamiseks kõigis astmetes kokku 10 aastat (4 aastat – bakalaureuseõpe, 2 aastat – magistriõpe, 4 aastat – doktoriope). See aeg on liialt pikk. Siit ka küllaltki tugev surve bakalaureuseõppe järgsete õpingute ümberstruktureerimiseks. Järjest rohkem üliõpilasi naaseb mõne aasta praktilise töökogemuse järel ülikooli, et end erialaliselt täiendada.

Teisalt eksisteerib ühiskonnas nõudlus bakalaureusekraadi omandamiseks distantsõppe vormis. Muuhulgas on üheks põhjuseks asjaolu, et üliõpilased (eriti õigusteaduse ja majanduse valdkonnas) ei ole nõus elama majanduslikult kitsastes tingimustes, kus kasutada on vaid õppelaen ja heal juhul stipendium, mis ei kata elementaarseid kulutusi eluasemele, toidule jne. Nad soovivad elada majanduslikult sama normalset elu nagu nende eakaaslasetki.

1996. aastast käivitas õigusteaduskond bakalaureuseõppe distantsõppe vormis Avatud Ülikooli kaudu. Avatud Ülikoolina annab Tartu Ülikool *baccalaureus artiumi* kraadi õigusteaduse erialal neile õppijatele, kes on sooritanud õppekavas ettenähtud eksamid ja arvestused ning kaitsnud lõputöö (160 ainepunkti).

Auditorne õppetöö loengute ja seminaride vormis toimub põhiliselt tsüklitena (keskmiselt 45 õppepäeva aastas). Valdav osakaal on iseseisval õppetööl. Õppimine Avatud Ülikoolis on tasuline. 1996. aastal võeti vastu 60 õppijat, kellele lisandub Juristide Täienduskeskuse kaudu varasemalt õpingud alustanud 110 kuulajat.

II Akadeemilise õigushariduse põhiülesanded ja arengusuunad

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna põhiülesanded akadeemilises õigushariduses ja -teaduses tulenevad järgmistest asjaoludest:

- õigusteaduskond on tegutsenud ning juriste koolitanud Tartu Ülikooli kui klassikalise *universitase* loomisest alates (1632). Oma olemuselt, ülesehituselt ja suunitluselt peab ta vastama klassikalise ülikooli traditsioonidega teaduskonnale esitatavatele nõuetele;
- õigusteaduskond kui tugevaimat õigus **teaduslikku** potentsiaali omav üksus Eestis peab suunama iseseisva väikeriigi õigussüsteemi kujundamist ning osalema õigusloomes, võttes arvesse välisriikide õigusloome kogemusi;
- õigusteaduskond peab osalema juristide täienduskoolituses, arvestades Eesti ühiskonnas ning õigussüsteemis toimunud muutusi.

Eelpool nimetatud ülesannete realiseerimiseks koostas õigusteaduskond 1990.aastal Eesti õigushariduse arengukava, mis saadeti justiitsametkondadele ning ülikooli juhtkonnale. Selle põhiseisukohad avaldati õigusajakirjas „Eesti Jurist“ [2]. Nimetatud dokumendis kirjeldati kujunenud olukorda õigushariduses, õpetamise taset, üliõpilaskonda, õppejõudude kaadrit, õigusharidust andvate õppeasutuste killustatust, nende materiaalset baasi ja informatsiooni kättesaadavust, juristide täienduskoolituse olukorda Eestis ning kavandati abinõud õigushariduse arendamiseks. Samas osaleti haridus- ja kultuuriministeeriumi töögrupis (R. Narits, H. Pisuke), mis töötas välja õigushariduse kontseptsiooni.

1994. aastaks oli paljud eelnimetatud arengukavast realiseeritud, kuid tõusetunud olid uued probleemid. Teaduskond täiendas ja täpsustas oma arengusuundi ning koostas 1994. aasta kevadsemestril TÜ õigusteaduskonna arengukava täiendatud variandi, mis on käesoleval ajal teaduskonna arendamise aluseks [vt ka 4; 5].

Õigusteaduskond klassikalise ülikooli traditsioonidega teaduskonnana on kohustatud:

- kindlustama akadeemilise hariduse üliõpilastele, kes lõpetamisel oleksid võimelised orienteeruma erinevates õiguskultuuride kujunemisloos, omama ülevaadet kaasaegsetest õigussüsteemidest, tundma põhjalikult Eesti rahvuslikku õiguskorda ning töötama erinevatel juriidilist haridust nõudvatel ametikohtadel;
- andma üliõpilastele teadusliku uurimistöö kogemused ning tutvustama neid õigusloomealase tegevuse põhitõdedega;
- tagama kraadiõppe arendamise ning Eestile kvalifitseeritud õppejõudude kaadri;
- tagama vajalikul tasemel õigushariduse andmise ülikooli teistele teaduskondadele, kelle õppeprogrammid sisaldavad õigusteaduslikke distsipliine (majandusteaduskond, sotsiaalteaduskond jt).

Nende ülesannete täitmiseks peab teaduskond eriti oluliseks kolmeastmelise kraadihariduse süsteemi igakülgset täiendamist ja tugevdamist, magistri- ning doktorioõppe kindlustamist, õppekirjanduse väljaandmist, üliõpilaste kaasamist teadusuuringutesse ja õigusloomesse, eriprogrammide väljatöötamist teiste teaduskondade üliõpilaste õpetamiseks, õppejõudude kvalifikatsiooni pidevat tõstmist ning noorte õppejõudude ettevalmistamist [18, lk 6].

III Õppekava ja õppeprotsess

1945. aastast kuni 80. aastate teise pooleni oli õigusteaduse õpetamisel põhirõhk avalikul õigusel. Selle tingis ühiskondlik korraldus ise. Õpetatavate distsipliinide proportsioone silmas pidades kuulus avalikule õigusele umbes 2/3 ainete kogumahust ja eraõigusele vastavalt 1/3. Lähtuvalt õigusteaduse struktuurist oli põhirõhk asetatud valdavalt õigusteaduse kui koguva teaduse ühe struktuuri – õigusdogmaatika – õpetamisele materiaal- ja protsessiõiguse harude kaudu. Teatud ulatuses õpetati ka õiguse ajalugu ning õigusliku mõtte ajalugu (osa õiguse filosoofiast). Täiesti välja jäi õiguse sotsioloogia käsitlemine [18, lk 26].

Alates Eesti taasiseseisvumisest on Tartu Ülikooliõigusteaduskond oma õppekavad iseseisvalt koostanud. Seejuures on arvestatud Euroopa klassikaliste ülikoolide õigusteaduskondade õppekavasid ning Eesti riigi vajadusi juristide koolitamisel. Õppetoolidest ja instituutidest tuleb initsiatiiv uute õppeainete lülitamiseks õppekavasse. Pärast vastavate paranduste tegemist arutab õppekava teaduskonna nõukogu meetodikakomisjon ning seejärel võetakse õppekava vastu teaduskonna nõukogus.

Kuni 1995. aastani oli teaduskonna nõukogu viimaseks instantsiks, mis määras õppekava sisu teaduskonnas. Alates 1995. aastast on ülikooli õigusi selles osas laiendatud. Kõik õppekavad läbivad Tartu Ülikooli nõukogu õppekomisjonis sisulise ja vormilise analüüsi. Selle tulemusena kinnitab TÜ valitsus Tartu Ülikooli õppekavade ja erialade nomenklatuuri. Seega peavad õppekavad ning selles tehtavad muudatused saama eelneva kinnituse. Lõppastmes kinnitab õppekava Tartu Ülikooli nõukogu [18, lk 8].

Uuendatud õppekava töötati teaduskonnas välja 1992/93 õppeaastal ja võeti vastu teaduskonna nõukogu koosolekul 17. mail 1993. Esimese rahvusvahelise hinnangu andis õppekavale Glasgow Ülikooli (Šotimaa) õigusteaduskond (dekaan prof J. P. Granti kirjalik ekspertarvamus 28. augustist 1993).

Välisekspertid rõhutasid eelkõige järgmisi asjaolusid:

- õppekavas on liiga palju õigusajaloolisi distipliine (12% õppekava mahust, normaalne oleks 3–5%), samuti õigusteoreetilisi ja -filosoofilisi kursusi;
- üldainete (sh keeled, arvutiõpetus jne) osakaal on liialt suur;
- eraõiguslike distsipliinide osakaal on õppekava proportsioonis **lubamatult väike** [18, lk 15].

Õppekava täiendati järgnevatel aastatel, kusjuures lähtuti Eesti ühiskonnas toimunud sotsiaalmajanduslikest muutustest, samuti arvestati Eesti õiguskorra integreerumise astet kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi. Kehtival kujul võeti õppekava vastu teaduskonna nõukogu koosolekul 12. mail 1995 ning kinnitati Tartu Ülikooli nõukogus 26. mail 1995.

Käesolev õppekava on kahtlematult samm edasi. Eelkõige on liigutud just eraõiguslike distsipliinide osakaalu suurendamise suunas. Põhjuseks pole üksnes eespool mainitud ekspertarvamus. Analoogilisi hinnanguid on teaduskonna õppekava saanud möödunud kolme aasta vältel ka teistelt isikutelt ja institutsioonidelt [7; 9]. Muuhulgas on õppekava problemaatikat korduvalt arutatud teaduskonna juhtkonna ja Euroteaduskonna kohtumistel.

Tuleb rõhutada, et kehtiv õppekava ei ole ideaalmudel, vaid paljuski kompromiss taotletava ja teaduskonna praeguste võimaluste vahel. Seega on ka töö õppekavaga jätkunud. Käesoleva aasta sügissemestril lülitusid sellesse protsessi aktiivselt üliõpilased ja Euroteaduskonna eksperdid.

3.1 Õppekava eesmärgid ja põhiseisukohad

Bakalaureuseõpe on akadeemilise õigushariduse esimene aste, mille eesmärgiks on:

- anda teoreetilisi teadmisi ja oskusi tööks juristi erialal ning edasiõppimiseks magistriõppes;
- süvendada üldhariduslikku baasi, mida võimaldab *universitas*.

Täpsemalt öeldes on bakalaureuseõppes püstitatud eesmärgiks valmistada ette juriste, kellel on hea üldhariduslik ettevalmistus ja kes orienteeruvad nii Eesti õigussüsteemi funktsioneerimises kui ka paljudes selle süsteemi detailsetes reeglites, mis tulenevad süsteemi uuest demokraatia, vabaturumajanduse ja Euroopale orienteerituse kontekstist. Teaduskonna lõpetajad peaksid olema valmis erapraksise alustamiseks, riigiteenistuses ning kohalikus omavalitsuses, samuti tööstus-, kaubandus- jt ettevõtetes töötamiseks.

Magistriõpe on akadeemilise õigushariduse teine aste, mille eesmärgiks on:

- süvendada teadmisi ja oskusi õigusteaduses;
- anda oskusi iseseisvaks teaduslikuks tööks.

Doktoriõpe on akadeemilise õigushariduse kolmas aste, mille eesmärgiks on viia teadmised ja oskused õigusteaduses tasemeni, mis võimaldab iseseisvalt lahendada õigusteoreetilisi ja praktilisi probleeme ning tagab rahvusvaheliste ajakirjade avaldamistasemega uurimuste läbiviimise [18, lk 15–16].

Nagu öeldud, on õigusteaduskonna üliõpilased esitanud rea tähelepanekuid õppekavas ja õppekorralduses esinevate ebakohtade ja nende parandamise võimaluste kohta [9]. Koostöös teaduskonna nõukogu metoodikakomisjoni ja Euroteaduskonna ekspertidega on fikseeritud üldised valupunktid ning pakutud välja lahendusteel.

Õigusteaduskonna nagu iga õigusharidust andva üksuse jaoks on eksistentsiaalse tähendusega tema poolt antava õigushariduse kvaliteet. Põhieesmärgiks on **õpetada üliõpilastele juriidilist mõtlemist**, st õpetada neid mõtlema ja käituma oma professiooni parimate esindajatena. See on eriti oluline Eesti kujuneva õigussüsteemi tingimustes. Õige juriidilise mõtlemise oskuse korral on bakalaureused suutelised käsitlema seadusi õigetest juriidilistest printsiipidest, rakendama õpitud põhioskusi uueneva seadusandluse tingimustes.

Üldistades seniseid kogemusi, on selge, et alates **esimese õppeaasta sügissemestrist** peaksid üliõpilased õppima õigusteoreetiliste ainete kõrval õiguse konkreetseid põhidistsipliine (riigiõigus, tsiviilõigus, lepinguõigus, asjaõigus, kriminaalõigus jne). Teooria omandamine lahus, ilma konkreetse väljundita õigusdistsipliinidesse, on küsitav. Võimalikult adekvaatne seadustest arusaamine nõuab aluspõhimõtete mõistmist, millele need toetuvad. **Õiguse olemust tuleb õpetada läbi teooria ning konkreetsete erialadistsipliinide.**

Üliõpilased märgivad, et õppetöö terviku seisukohalt ilmneb teatud teooriatunustav tendents. On oht, et olukorras, kus enamus üliõpilastest töötab ja peab igapäevaselt

lahendama praktilisi küsimusi, võib prevaleeruma jääda lähenemine „siit siiani“. Kuid tegutsemine üksnes eriteadmiste põhjal, käsitamata õigust kui süsteemi, tunnetamata selle struktuuri ja piire, ei ole akadeemilise õigushariduse kontekstis ilmselt mõeldav [9].

Õiguse kui süsteemi õppimise seisukohalt on samaväärselt oluline, et **seadustekstile põhinevaid aineid õpetataks seostatult**. On elementaarne, et konkreetset õigusvaldkonda reguleerivate seaduste üksteisele vastavuse ja kooskõlastatuse põhimõtet järgitakse ka lähedaste ainete õpetamisel. Eelkõige tähendab see sisulist koostööd õppetooli raames ja õppetoolide vahel. Ei saa aktsepteerida olukorda, kus otseselt seotud aineid omandatakse erinevatelt lähtekohtadelt ja nende omavahelist seost rõhutamata.

Olgu siinkohal märgitud, et õppejõud peaksid olema pädevad asendama kolleegi ühe õppetooli poolt õpetatavate ainete raamides. Kitsas, üksnes „oma teadusprobleemide“ uurimine ja selle kaudu õpetamine ei ole tulemuslik.

Õigusteaduskonna lõpetaja peab tundma kehtivat õigust ja oskama seda rakendada, samas olema võimeline, tuginedes õigusteoreetilistele teadmistele, orienteeruma õiguskorras tervikuna ning ta ei tohiks kaotada „pinda jalge alt“ ka siis, kui üks või teine seadus asendatakse uuega, mille printsiibid võivad olla teistsugused. Seega peab õigusõpe **tervikuna olema seostatud õigusliku praktikaga**. See nõue kehtib nii dogmaatilist jurisprudentsi käsitletavate distsipliinide (riigiõigus, haldusõigus, tööõigus) kui ka õiguslikust praktikast suhteliselt kaugemal seisvate õiguse tundmaõppimise viiside (õiguse ajalugu, õiguse filosoofia, õiguse sotsioloogia) kohta.

Õppekavas püstitatud eesmärkide täielikku realiseerimist takistab rida faktoreid, mida võiks tinglikult jagada objektiivseteks ja subjektiivseteks.

Eesti õiguskord on kujunemisjärgus ning seetõttu puudub teatud valdkondades õiguslik regulatsioon või on see pärit nõukogude õigussüsteemist. Lähtuvalt sellest saab vastavaid valdkondi (aineid) käsitleda üksnes võrdlevalt teiste riikide seadusandlusega – *de lege ferenda* põhimõttel. Järelikult sellistes õiguse valdkondades ei ole lõpetajate ettevalmistus piisavalt täielik ning hiljem, seaduse vastuvõtmisel, tuleb lüngad iseseisvalt kõrvaldada või kasutada täiendõppe võimalusi.

Subjektiivsete faktoritena võib nimetada seda, et teatud ainetes puuduvad Eestis käesoleval ajal kõrgkvalifikatsiooniga õppejõud. Kuigi teaduskond tegeleb õppejõudude järelkasvuga pidevalt, ilmnevad selle tulemused alles aastate pärast.

3.2 Õppekava üldstruktuur ja valikuvõimalused

Õppekava struktuur tuleneb Tartu Ülikooli õppekorralduse eeskirjast. Õppetöö kogumaht bakalaureuseõppes on 160 õppenädalat ehk ainepunkti.

Õppeained jagunevad **peaaineks** (104 AP), **kohustuslikeks kõrvalaineteks** (31AP), **alternatiivseteks kõrvalaineteks** (9 AP) ja **vabalt valitavateks aineteks** (16 AP).

Peaaine kujutab endast eriala põhituuma ja sinna kuuluvaid nii juriidiliseid üldaineid (õiguse entsüklopeedia, õiguse filosoofia ajalugu, sissejuhatus võrdlevasse õigusteadusse, Eesti õiguse ajalugu jne) kui ka eriaineid (tsiviilõigus, rahvusvaheline õigus, kaubandusõigus, kriminaalõigus, riigiõigus, tööõigus, haldusõigus jne).

Peaaine ainete kompleks rajaneb süsteemsele ülesehitusele – printsiibil üldiselt üksikule. Õpingud algavad juriidiliste üldainetega, jätkuvad vastavate distsipliinide üldkäsitlustega ning alles seejärel tulevad nn spetsiaalsed. Üliõpilaste poolt juriidiliste ainete omandamise loogiline järjestus tagatakse eeldusainete printsiibi abil. Õppeainete registri kaudu teavitatakse üliõpilast sellest, et enne kui ta soovib ainet omandada, peab olema sooritatud eksam või arvestus eeldusaines (nt eksami sooritamine asjaõiguses eeldab tsiviilõiguse üldosa omandamist) [18, lk 19–20].

Tõsisemaks probleemiks on hetkel õppekava ümberstruktureerimine. Teatavasti koosneb õppekava konkreetsetest ainetest, mis on küll vajalikud, ent oma ulatuselt ja tähtsusest erinevad. Kehtivat õppekava iseloomustab kohustuslike ainete äärmiselt suur maht. Et õigusteaduslike distsipliinide vastu on huvi ka ülikooli sees väga suur, siis kahandab kuulajate kaotamise ohu puudumine õppejõudude huvitatust midagi parandada.

Seega on oluline määratleda peaaine ja selle maht. Kui jääda seisukohale, et millestki ei ole võimalik loobuda, tingib aja piiratus tähtsamate ainete pealiskaudsema õpetamise. Nii tekib olukord, kus mitme aine õpetamise maht ei vasta nende osatähtsusele tegelikus elus. Eelmärgituga seondub tihedalt ainekursuste eest punktide jagamise süsteem. Punktide peaksid kujunema vastavalt aine tegelikule tähtsusele, arvestades nii akadeemilist õigushariduse standarti kui Eesti õigussüsteemi.

Probleemi lahendamiseks on kaks teed: (1) koondada programmi, piirdudes ainult väga põhimõttelisega ning (2) suurendada oluliselt aine mahtu. Esimesel juhul tuleks aga näha ette võimalus, et huviliste tarvis luuakse valikkursustena täiendavaid võimalusi [9].

Kohustuslikud kõrvalained täidavad õigushariduse suhtes abistavat funktsiooni ning nende baasil kujuneb tulevase juristi üldhariduslik ettevalmistus.

Alternatiivsed kõrvalained (avaliku või eraõiguse ainete kompleks) on juriidilised distsipliinid ning need teenivad spetsialiseerumise eesmärki.

Õppekava siseproportsioone on läbi aastate muudetud ja seda eelkõige avaliku ja eraõiguse vahekorra osas. Vähenenud on avaliku õiguse osakaal ning suurenenud eraõiguse oma. Vaatamata toimunud nihetele ei pea teaduskond saavutatud proportsioone optimaalseks. **Eraõiguse osakaal peab lähiaastatel veelgi kasvama ning seda eelkõige juriidiliste üldainete ja avaliku õiguse arvelt.** Selle kohest realiseerimist takistab õppejõudude ressursi puudumine ning seetõttu saavad vastavad muudatused toimuda järk-järgult sõltuvalt sellest, kuidas ja kui kiiresti suudetakse ette valmistada noori õppejõude nii magistratuuris kui ka doktorantuuris.

Õppekavas saab üliõpilane vabalt valida aineid 16 ainepunkti ulatuses nii teaduskonna poolt väljapakutud juriidiliste valikainete kui ka TÜ teistes teaduskondades õpetatavate ainete hulgast, aga samuti omandada vastavalt oma huvidele aineid nii Eesti kui ka välisriikide kõrgkoolides.

Juriidiliste vabalt valitavate ainete õpetamisel on regulaarselt kasutatud Euroopa ja Ameerika ülikoolide külalislektoreid. Nende poolt läbiviidav õppetöö toimubki peaaesjalikult selliste ainete raames. Vabalt valitavate ainete süsteem annab võimaluse ka operatiivselt reageerida õiguskorras toimuvatele muutustele. Näiteks ühe või teise õigusinstituudi konstitueerimisel võib selle põhiprobleemistiku viia vabalt valitavate ainete kaudu võrdlemisi kiiresti üliõpilasteni.

Õppekava analüüs on viinud järeldusele, et rohkem tuleb **pakkuda valikkursusi**. Sellel on kaks eesmärki. Esiteks on valikainete roll selles, et anda üliõpilastele võimalus spetsialiseerumiseks. Teisisõnu läbi valikainete identifitseerib üliõpilane end tööturul, luues enesele maksimaalselt vajaliku baasi selleks, et tema ampluaa töökoha valiku ja enese väärtuse tõestamisel tööandjale oleks võimalikult mitmekesine ja kvaliteetne. Teiseks parandab see üliõpilaste huvitatust ja aktiivsust loengutes ja seminarides. Lubades üliõpilastel kursusi valida, huvituvad nad õppetööst rohkem.

3.3 Õppekava sisu ja integreerumise võimalus Euroopa arenenud riikide haridussüsteemi. Välislektorite kasutamine

Õigusharidus baseerub valdavalt kõigis riikides rahvuslikul õiguskorral. Seetõttu ei ole käesoleval arenguetaapil mõeldav lausintegreerumine Euroopa arenenud riikide haridussüsteemi. Küll on võimalik õigusteaduskonna õppekava kaudu omandada kontinentaal-Euroopa õigusruumis kehtivaid põhimõisteid, printsiipe, õigusteoreetilisi käsitlusi jne. Seda on objektiivselt soodustanud ka Eesti õiguskorra transformeerimine mandri-Euroopa õigussüsteemi, kus funktsioneerivad ühtsed õiguslikud põhimõtted. TÜ õigusteaduskonna põhiülesandeks on tagada eelkõige juristide ettevalmistamine Eesti õigussüsteemi jaoks. Samal ajal on praktika näidanud, et teaduskonna üliõpilased on ettevalmistuselt võimelised õpinguid jätkama Lääne-Euroopa ja Ameerika ülikoolides. Õeldu kehtib ka magistrantide ja doktorandide kohta.

Välislektorite kasutamine on kahtlemata vajalik aitamaks kaasa ideede vahetusele. Seoses õppekava reformiga on teaduskonnas välislektorite kasutamine olnud aktuaalsem, kui see tavaolukorras oleks olnud. Välislektoreid rakendatakse selliste õppeainete õpetamisel, kus õigusteaduskonnal on õppejõud ajutiselt puudunud. Välislektorite abil on õppejõududel olnud võimalik täiendada ja edasi arendada loengukursusi ning kasutusele võtta uusi õpetamise meetodeid.

Välislektorite rakendamise on teinud võimalikuks mitmed rahvusvahelise koostöö programmid:

- Euroteaduskond;

- Civic Education Project (CEP);
- Fullbright Fellowship Program, CEELI jne.

Viimasel kahel õppeaastal on teaduskonnas lugenud pikemaid loengukursusi rida külalislektoreid: Michael Listgarten (USA; *EU Law, International Private Law*), Richard C. Visek (USA; *International Law, Comparative Legal Systems, EU Law*), Michael Gallagher (USA; *Legal Writing*), Charles Lipton (USA; *International Arbitration, International Business Agreements*), Dora Bentsen (*EU Competition Law*), Suvianna Hakalehto (Soome, *Torts*), Vesa Lappalainen (Soome; *Contract Law, Competition Law*), Katariina Kaukonen (Soome; *Contract Law*) [18, lk 18].

Mõned tähelepanekud. Välislektorite puhul on nende viibimine teaduskonnas põhjendatud siis, kui nad on siin vähemalt ühe semestri (või terve akadeemilise aasta). Külalisõppejõud vajab aega, et lülituda teaduskonna ellu. Enne tema saabumist on hädavajalik korrustada kommunikatsiooni küsimused. Õppejõududel peaks olema akadeemilise üksuse kohta võimalikult palju erinevat informatsiooni. Ja mis kõige olulisem – neile tuleks teadvustada teaduskonna vajadused ja huvid. See annab teaduskonnale soodsa võimaluse kujundada pakutavaid valikkursusi võimalikult asjakohasteks.

Tähtis on rakendada külalislektoreid võimalikult efektiivselt. Enamus neist toob endaga kaasa uut informatsiooni, väliskontakte, materiaalseid ressursse. Mitmed on valmistunud töötama eriprojektidega: harjutuskohus jt. Sellekohaseid võimalusi tuleb kindlasti ära kasutada maksimaalselt.

Senise praktika pinnalt võib öelda, et on lausa hädavajalik, et külalisõppejõud töötaks vahetult koos teaduskonna konkreetse õppejõuga (magistrandi, doktorandiga). See oleks parim lahendus kontaktide ja koostöö tekkimiseks. Eriti suurt perspektiivi on siin koostööl noorte õppejõududega. Loomulikuks tuleb lugeda ka vastastikust loengute ja seminaride külastamist ning selle hilisemat analüüsi.

3.4 Keeleõpe ja arvutiõpe

Märgatav erinevus on varasemalt teaduskonna lõpetanute ja kaks–kolm aastat tagasi õigusõpingutega alustanute vahel. Et suur osa üliõpilaskandidaatidest on pärit Tallinnast ja Tartust, on nende võõrkeele algbaas piisavalt tugev. Siit ka küsimus: kellele orienteeruda? Ühelt poolt ei saa kohustuslik keeleõpe jääda keskkooli puudujääkide likvideerimise osasse (selle tendentsi vastu peaks olema ka lähitulevikus gümnaasiumide juures teostatav riiklike eksamite süsteem). Teisalt tuleb tagada see, et üliõpilased omandaksid kohustusliku keeleõppe kestel juriidilised põhimõisted, ja kindlustada ühtlane miinimumtase. Viimase saavutamisel on edasine keeleõpe üliõpilase isiklik probleem ja seostatav tema edasise läbilöögivõimega tööjõuturul.

Võõrkeelteoskus on võtmeks Eesti üliõpilaste edukusele nii rahvusvaheliste üliõpilaste vahetusprogrammides kui ka konverentsidel ning suvekoolides, kus põhiliseks töökeeleks on inglise keel. Selles kontekstis omandab keel elementaarse töövahendi tähenduse. Praeguses olukorras on tõsiasi, et Lääne-Euroopa ülikoolide üliõpilaste keskmine võõrkeelteoskus on meie üliõpilaste omast parem.

Üliõpilased märgivad õigustatult, et teaduskonna tänast keeleõpet iseloomustavad suur maht ja valikuvõimaluste puudumine. Nii tuleb kohustuslikult läbida mahukas inglise, saksa, või prantsuse (10 AP), vene (4 AP) ja ladina keele kursus (2,5 AP). Kokku umbes 10% ainete kogumahust. Puuduseks tuleb lugeda asjaolu, et ei loetletud ega ka muid keeli pole võimalik õppida valikainetena. Mõistlikuks ei saa lugeda olukorda, kus üliõpilased, kelle üldine keeleoskuse tase on tõusnud, peab kahe aasta jooksul õppima keelt, mida ta põhiliselt valdab. Samas on ta ilma jäetud võimalusest alustada teise võõrkeele omandamisest.

Tuleb nõustuda üliõpilaste arvamusega, et täiskasvanud inimene peab olema suuteline ise hindama oma oskusi ja vajadusi. Õigusteaduskond ei peaks tegelema talle mitteomaste probleemidega: otsustama, milliseid keeli keegi oskab või milliseid ta oskama peab. Küll peaks tagama *võimaluse* olulisemate keelte (inglise, saksa, prantsuse, vene) õppimiseks. Muu oleks sügavalt tudengi enese probleem ja on taandatud küsimusele tema konkurentsivõimelisusest töajooturul [9].

Keeleõpe peab kujutama olemuselt erialaterminoloogia tundmaõppimist, kusjuures kohustusliku keeleõppe mahtu tuleb oluliselt vähendada.

Muuta tuleb samuti olukorda, kus filoloog on sunnitud sisuliselt esinema esimese juristina, kellega üliõpilased kohtuvad. Õiguse põhimõistete õppimine võõrkeeles on liialt abstraktne toiming, mille efektiivsus on küsitav. Seega tuleb **keeleõpe viia 1. aasta kevadsemestrile**, et üliõpilastel oleks keeleõppe alguseks põhiteadmised õigusest.

Taasiseseisvunud Eestis on oma senise tähtsuse minetanud vene keel. See on muutunud üheks paljudest võõrkeeltest, mille osatähtsus ei tohiks ületada inglise või saksa keele osa. Omaette küsimus on muidugi see, et normaalsete majandus ja poliitiliste suhete arenemisel Venemaaga võib vene keele valdamine erialaliselt töajooturul vägagi kasulikuks osutuda. Kuid millegagi ei ole põhjendatud selle keele eriseisund.

Olgu märgitud, et eelmisel õppeaastal tuli moodustada keelegrupe, milles osalejatelt ei eeldata vene keele valdamist. Ilmselgesti on teaduskond ka tulevikus olukorras, kus paljud sisseastujad nimetatud keelt ei valda. Põhjuseks on eelkõige ühiskonnas toimunud radikaalsed muutused, kus vene keele oskamine pole enam sotsiaalne paratamatus.

Kõik keeled peale riigikeele (va ladina keel) on võõrkeeled, mille õpetamisel kehtivad võrdsed reeglid ja mille aluseks on valikuvõimalus.

Viimastel aastatel teaduskonnas õpetanud külalislektorid (eriti Ameerikast saabunud õppejõud) on seadnud küsimärgi alla kaasaegsele juristile **ladina keele** õpetamise asjakohasuse. Põhjendus: ladina keelt tuleb ette ainult teatud õiguslikes fraasides ja selliseid fraase saab õppida õiguse olemust käsitlevate ainekursuste raamides.

Praegu õpetatakse õigusteaduskonnas ladina keelt kaks semestrit. Samas on üliõpilased väitnud (1994. kevadsemestril), et ainekursuse lõppemisel ei mõista nad keele grammatilist struktuuri, mäletades vaid teatud õigustermineid. On selge, et ühe aastaga ladina keelt ära ei õpi. Selle aja kestel ei tekki isegi piisavat põhja, et iseseisvalt edasi tegutseda (näiteks tekstide lugemiseks). Kuna hetke Eesti õigussüsteemi seisukohalt on ladina keele kasutusvajadus tänapäeval minimaalne, ei nähtagi selle õppimisel erilist mõtet.

Teaduskond on seisukohal, et ladina keelt tuleks õpetada kui õiguskultuuri immanentset osa, kusjuures selle õpetamine tuleb ühendada Rooma eraõiguse õpetamisega. Süvaõpe võiks toimuda ülikooli ainesüsteemi raamides romaani-germaani filoloogide abil.

Õigusteaduskonna õppekavas on kindel koht olnud **arvutiõppel**: üldise arvutikasutuskuseta ja standardtarkvara teadmata on juristil professiooni esindajana võimatu edukalt tegutseda. Lisaks informaatika kursusele on üliõpilastel võimalik kasutada arvuteid ülikooli arvutiklassides ja teaduskonna õppekabinetis (kursusetööde koostamisel, referaatide vormistamisel, tööl õigusaktide registritega jne). Teaduskond on 1994. aasta lõpukuudest lülitatud INTERNET võrku, mis loob uusi võimalusi, kättesaadav on olnud andmebaas *LEXIS-NEXIS*. Üldise arvutioskuse kasvuga on nüüdseks selge, et antud aimest kui akadeemilise õigusteaduse õppekava kohustuslikust distsipliinist peaks loobuma.

3.5 Üliõpilaste koormus õppekava täitmisel

Õigusteaduskonnas lähtutakse põhimõtteliselt TÜ õppekorralduse eeskirjadest tulenevast nõudest, mis määratleb auditoorse ja iseseisva töö mahuks õppekava raames 50% ja 50%. Et aga nimetatud nõue laieneb õppekavale tervikuna, siis tuleb mõnes bakalaureuseõppes loetavas aines ette olukordi, kus auditoorse töö osakaal on suurem kui 50%.

Üliõpilaste koormus õppekava täitmisel on arvudes väljendatuna 3200 tundi mõlema töövormi (auditoorne ja iseseisev töö) jaoks. Vastavalt TÜ akadeemilisele kalendrile toimub auditoorne töö 32 nädalat aastas (128 nädalat 4-aastase õppeaja jooksul), mis annab keskmise auditoorse töö mahuks 25 tundi nädalas.

Tegelikkuses jaguneb see erinevate õppeainete ja õppeaastate osas erinevalt. See on suurem esimesel õppeaastal (61%) ja väikseim viimasel õppeaastal (28%). Neljandal õppeaastal viibivad üliõpilased kuus nädalat menetluspraktikal ja kirjutavad bakalau-reusetöö. Tabel 2 annab ülevaate keskmisest nädalakooormusest õppeaastate lõikes kohustuslike ainete osas (peaaaine, kohustuslikud kõrvalained, alternatiivsed ained).

Tabel 2

**Üliõpilaste auditoorse töö koormus nädalas õppeaastate lõikes
kohustuslike ainete osas**

Õppeaasta	AP	Keskmine auditoorne nädalakoormus tundides
1. õppeaasta	39	ca 29
2. õppeaasta	38,5	ca 27
3. õppeaasta	31,5	ca 22,5
4. õppeaasta	26	ca 8

Siia lisanduvad veel vabalt valitavad ained (16 AP) ning õppekava kohaselt tuleb keskmiselt igal õppeaastal auditoorsele nädalakoormusele juurde lisada veel 2,5 tundi [18, lk 30–32].

Õeldu taustal on selge, et tuleb **vähendada auditoorse töö osakaalu ja suurendada iseseisvat tööd**, mis on hääbumas. Omaette probleemiks on muidugi iseseisva töö eesmärk – mitte kulutada aega erialaseks tööks, vaid sisustada seda ettevalmistusega seminarideks ja kirjalikeks töödeks, eriti aga kirjutamisoskuste süvendamiseks (võistlus-, kursuse-, lõputööd). On obligatoorne, et üliõpilased oskaksid juriidiliselt pädevalt kirjutada.

Bakalauruse- ja kursusetööde tase, nagu ka üliõpilaste avaldatud artiklite hulk ei hakka tõusma enne, kui autoritel on tekkinud kirjutamiseks aeg ja huvi. Ja miks ei võiks mingit probleemi sügavalt uurinud üliõpilast, kui tema töö väljendub mahukas artiklis, artiklite sarjas, õigusaktis vms „premeerida“ ainepunktidega?

3.6 Õpetamismeetodid

Õpetamismeetodid võib jagada üldiselt kaheks: traditsioonilised ning kaasaegsed ehk aktiivsed meetodid.

Õiguskorra enda „noorus“ on seni nõudnud prioriteetide loovutamist traditsioonilistele õpetamismeetoditele. Olukorras, kus õppekavas tuleb juurde põhimõtteliselt uusi distsipliine, kus paljus ei ole kaasaegne õppekirjandus üliõpilastele veel kättesaadav (emakeelset õppekirjandust napib), on auditoorse töö (loengud, seminarid, praktikumid, kollokviumid) osakaal olnud suhteliselt suur.

Samas on probleemiks see, et konservatiivsus õpetamismeetodites ei taga efektiivselt strateegilisema eesmärgi – õpetada üliõpilastele juriidilise mõtlemise oskust – realiseerimist. See on üheks põhjuseks, miks teinekord tuleb tegemist teha tüdinud üliõpilastega, kes on oma hariduses pettunud ja oma huvi õpingute vastu kaotanud.

Peamine õpetamise viis on endiselt **loeng**. Kahjuks on ka praegu auditooriumis teada-tuntud situatsioon, kus õppejõud seisab auditooriumi ees ja loeb loengukonspekti ning vahel suisa koodeksiteksti. Aegajalt esitab ta kommentaari mõne sätte kohta. Loengu kestel ei tee üliõpilased midagi peale märkmete. Üldjuhul ei esita nad ka küsimusi.

Rea õppejõudude loengu esitamise tase jätab soovida: nad räägivad üsna vaikselt või ebaselgelt. Loengul osaleb 10–20% üliõpilastest ning ülejäänud kopeerivad tehtud märkmeid.

Esimese aasta üliõpilased käivad loengutel sagedamini kui kolmanda ja neljanda aasta üliõpilased. Aktiivsem osa üliõpilastest viitavad seejuures asjaolule, et nad ei osale loengus mitte selle pärast, et nad töötavad, vaid seetõttu, et nad tunnetavad, et loengus viibimine kaotab enamalt jaolt mõtte. Kui neil on olemas kolleegi konspekt, puudub igasugune mõte loengus käia.

Seminaris tuleb õpetada üliõpilastele seaduse (õiguse) rakendamist. Olemuselt ei küüni see aga erinevatel põhjustel selleni, et õpetada üliõpilastele juriidilist mõtlemist. Üks võimalik põhjus on selles, et seminaridel käsitletakse probleeme, millele on n-ö õige lahendus olemas. Teisisõnu: üliõpilased peavad vaid kindlaks tegema rakendatava sätte koodeksis ja nad on probleemi „lahendanud“. Loovale mõtlemisele suunatud seminar valiks siin välja probleemi, millel pole „õiget lahendust“, kuna eksisteerivad omavahel vastuolus olevad seaduse sätted (kodeks vastandub põhiseadusega, kodeksi sõnastus on kahetähenduslik või ebaselge või rakendatav säte puudub koodeksis). Selline küsimuse püstitus nõuab üliõpilastelt pigem seaduse otstarbekuse analüüsi ja arutelu kui triviaalset koodeksi sätete rakendamist.

Üliõpilaste väitel kulutatakse praegu pool, vahel rohkemgi, seminariajast loengus räägitu ülekordamisele põhimõttel – õppejõud küsib, üliõpilane vastab. Kui kaasused on piisavalt keerulised, tekib või tekitatakse (poolte kindlaksmääramisega) väitlus. Ka õigusliku vaidlusoskuse õppimine ja selle kaudu teadmiste omandamine peab olema seminari eesmärk [9].

Samas on üldteada ka fakt, et üliõpilased tulevad seminaridesse ettevalmistamata ja on seminaris üldse passiivsed. Oma osa on siin kindlasti objektiivsetel põhjustel: puuduvad normaalsed töötingimused (ruumid), õppejõudude vähesus jne.

Vaatamata õigele eesmärgile – õpetada üliõpilastele juriidilist mõtlemisoskust, on see üpriski raskesti realiseeritav ülalkirjeldatud „traditsioonilise“ õpetamise meetodikaga. On selge, et kaotajaks pooleks jääb siin eelkõige motiveeritum osa üliõpilaskonnast. Seega toetavad kirjeldatud õpetamismeetodid pigem päheõppimist ja kordamist kui seda, et õpetada ja julgustada üliõpilasi õiguse ja õigusteooria üle originaalselt ja loovalt mõtlema.

Välislektorid on tõstatanud omaette küsimusena vajaduse lahendada seminaridel rohkem kaasusi, kaasata õppetöösse aktiivselt praktikuid ning arendada fiktiivsete kohtuasjade (praktiliste kohtuvaidluste) programmi.

Kaasustel on kaks suurt eelist:

- need õpetavad kirjalike lühikokkuvõtete ja suulise esinemise kaudu argumentimisoskust, mis on igale juristile vajalikud;
- see võimaldab üliõpilastel tegelikult mõista õpitu tähtsust ja kinnistada seda, mida nad õpivad [7].

Semestri lõpus õpivad üliõpilased **eksamiks** reeglina 48 tundi (nn kolme päeva tsükkel on õigusteaduskonna üliõpilastele tuttav juba 80. aastatest). Tihti seisneb eksam loengumaterjali püüdlikus ülesütlemises sellises vormis ja mahus nagu õppejõud on teksti esitanud. Ja vastupidi, kui õppejõud „ehmata“ üliõpilast küsimusega, mis nõuab analüüsi, jäädakse vastus võlgu, kuna loengus ei öeldud selle kohta midagi.

Sellisel juhul ei ole tegemist mitte mõtlemisprotsessiga, vaid mehhaanilise meeldeajamise ja selle reprodutseerimisega. Olukorra kurbloolisus seisneb selles, et sageli on nädala jooksul peaaegu ununenud see, mis eksamiks sai õpitud.

Õpetamismetoodika kohta tehtud kriitika võiks kokku võtta alljärgneva efektiivse õppetöö visioonina [7].

Semestri alguses antakse üliõpilastele õppeaine detailne programm, koos vajaliku kirjandusega. Kehtib nõue, et üliõpilased valmistuvad igaks seminariks, mille käigus nad loevad läbi antud materjali (kaasused, seadused ja muu). Seminaris juhitakse dialoogi üliõpilastega, analüüsitakse üliõpilaste vastuseid. Arutelu algab sageli kaasusega, samas on konkreetne juhtum õigusprobleemide käsitlemise vahendiks. Arutelu käigus muudetakse faktoloogiat, et selgitada „seaduse haardeulatust“.

Kui praktikas kohaseid kaasuseid pole, koostab õppejõud diskussiooni alustamiseks probleemkaasused ise. Arutelu ei hõlma ainult küsimust, mis õigus (seadus) on, vaid ka seda, miks see just nii on, kas see on optimaalne regulatsioon, millised on võimalikud alternatiivid? Seega on õpetus oma suunitlusest praktiline, kuid samal ajal koondub ta printsiibi ja teooria küsimustele. Taoline diskussioon on edukas vaid juhul, kui üliõpilased on materjali ette valmistanud. Üliõpilasi saab motiveerida aktiivsemalt osalema, arvestades nende initsiatiivi ja aktiivsust hinde määramisel.

Objektiivsete eelduste olemasolu (nt väikesed seminarirühmad) puhul on selliselt läbiviidud seminari peamine kasutegur selles, et nõuab üliõpilastelt mõtlemist õiguse olemus üle. Analüüsides kaasuseid, olgu need siis praktikast võetud või õppejõu enda koostatud, õpivad üliõpilased seaduse üle arutlema, mõtestama õigusnormi ja seda faktilistes situatsioonides rakendama.

Eelöeldu lähtekohaks on muidugi arusaam, et üliõpilastele pole õppetöö vastumeelt. Samas tuleb tekitada neis aine vastu huvi ja hoida seda stuudiumi lõpuni.

On selge, et õpetamise meetodite muutmine on problemaatiline järgmistel põhjustel: õppematerjalide nappus, ruumiprobleemid ning õppejõudude ümberõppe raskused.

Samas saab õppejõud ainekursust üles ehitades selgelt määratleda, milliseid materjale ta vajab. Ta teeb valiku, mida publitseerida, mis jääb loenguteks, seminarideks. Alati ei pruugi igale üliõpilase jaoks olla oma isiklikku koopiat. Kasutada saaks teaduskonna õppekogus olevaid eksemplare (10 eksemplari õppekabinetis) või jaotada osaliselt materjalid üliõpilaste vahel.

Tunduvalt olulisem on õppejõu poolse tahte küsimus – muuta õpetamise meetodid kaasaegsemateks.

Teaduskonna juhtkonna ja kõigi õppejõudude prioriteediks teaduskonnas peab olema õpetuse kvalitatiivne parendamine. Selle eesmärgi realiseerimine nõuab obligatoorselt õpetatavate kaasamist. Mõlemaid õppeprotsessi osalisi ühendab ühine huvi – üliõpilased omandaksid tasemel akadeemilise hariduse enda arendamiseks professiooni parimaks esindajaks.

Allikad ja kirjandus

1. Aaviksoo, J. Priorities for Higher Education in Central and Eastern European Countries. Setting New Priorities for Higher Education Management. Thirteenth General Conference of IMHE Member Institutions. 2–4 September 1996. Paris. Manuscript.
2. Eesti õigushariduse tulevikust//Eesti Jurist 1991 nr 1, lk 10–17.
3. Erfurdi deklaratsioon ülikoolide autonoomiast ja vastutusest 21. sajandil. Erfurt, märts 1996. Käsikiri.
4. Ginter, J. Missugune võiks olla õigusteaduskonna õppeplaan//Juridica 1993 nr 5, lk 114.
5. Järvelaid, P. Tartu Ülikooli õigusteaduskond 21. sajandil//Juridica 1994 nr 9, lk 230–232.
6. Law Reform Programs: COLPI and the National Foundations. October 14–16, 1995, Budapest. Manuscript.
7. Listgarten, M. Arvamus õigusharidusest ja õppetöö korraldusest TÜ õigusteaduskonnas. Käsikiri. 6. juuni 1995.
8. Merusk, K. Ülikooli õiguslik staatus//Juridica 1995 nr 5, lk 183–186.
9. Märgukiri TÜ õigusteaduskonna õppekorraldusest. Käsikiri: Margus Kurm, Leif Kalev, Margus Pärnamets, Jaanus Tehver, Martti Kalas. 26. september 1996.
10. Orgo, I.–M. Kõrgkoolid poliitika meeevallas//Juridica 1993 nr 3, lk 48–50.
11. Pruks, P. Akadeemilise õigushariduse hetkeseis ja arenguperspektiivid. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu, 1996, lk 76–86.
12. Pruks, P. Sõnavõtt XVII Eesti õigusteadlaste päeval. 9. juuni 1993 //Eesti Jurist 1993 nr 7, lk 33–34.

13. Pruks, P. Tartu Ülikooli õigusteaduskond//Juridica 1996 nr 9–10.
14. Pruks, P. Õigusteaduskonna arenguprobleeme. Ettekanne XVIII Eesti Õigusteadlaste päevadel 28.–29. juuni 1994//Eesti Jurist 1994 nr 7–8, lk 29–31.
15. Raska, E. Eesti õigushariduse kontseptsiooni lähtealused. Käsikiri 12.04.1992.
16. Reiljan, J. Tehnokraatlik kõrgharidusmudel ei sobi vaesele väikeriigile. Käsikiri. 27.12.1995.
17. Susi, M. Eraõiguslikul alusel tegutsevate kõrgkoolide staatusest Eesti Vabariigis. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu 1996, lk 89–93.
18. Tartu Ülikooli õigusteaduskond. Eneseanalüüsi aruanne. Käsikiri, lk 115.
Akrediteerimise eneseanalüüsi aruande koostas õigusteaduskonna nõukogu otsusel 14.02. ka komisjon koosseisus: dr Peep Pruks, dekaan; prof Kalle Merusk, prodekaan; dots Jaan Ginter, prodekaan; prof Raul Narits, Avaliku õiguse instituudi juhataja ning prof Inge-Maret Orgo, Eraõiguse instituudi juhataja. Aruanne arutati läbi teaduskonna nõukogu koosolekul 29.05.1996 ja esitati Haridusministeeriumile 31.05.1996.

Õigusteaduskonna vilistlaste arvamuse empiiriline uuring

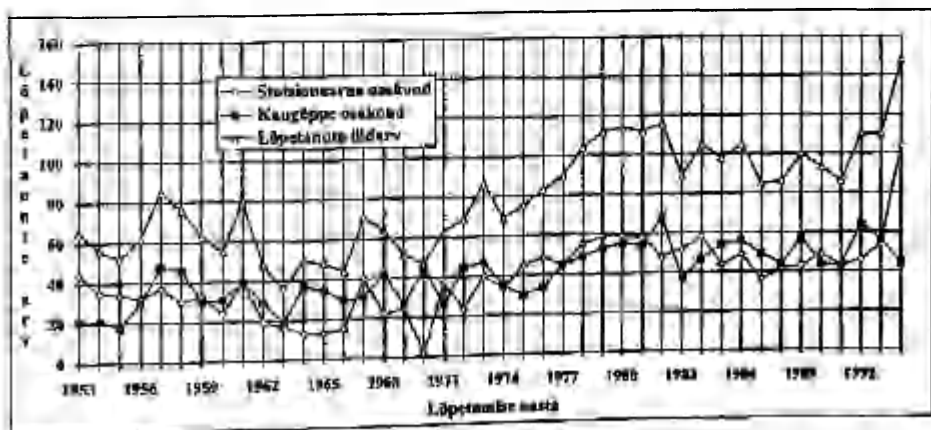
Dotsent *Jaan Ginter*

1. Uuringu meetodika

Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada töötavate juristide arvamus õiguslase haridussüsteemi kohta. Seetõttu otsustasime hõlmata kõiki Tartu Ülikooli lõpetanud juriste, kes oma vanuse poolest võiksid veel töötada juristina, st kõiki aastatel 1953 kuni 1994 õigusteaduskonna lõpetanud isikuid (3363 isikut). Nagu esimeselt jooniselt näha võib, on sellel perioodil igal aastal õigusteaduskonna lõpetanud keskmiselt umbes sada isikut. Nendest pooled on lõpetanud päevase (1648) ja pooled kaugõppe (1715) osakonna.

Joonis nr 1.

Lõpetanute arv

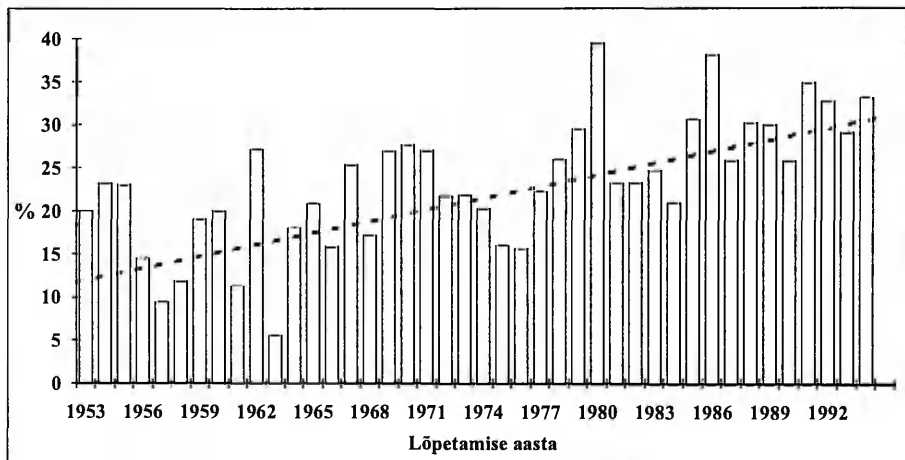

Ankeedid saadeti kõigile eelpoolmainitud lõpetanutele, kelle aadress on rahvastikuregistris olemas, kokku 2715-le isikule. Vastused saatsid 866 isikut, st üle 30% ankeedi saanud isikutest. Taoline vastanute protsent on tüüpiline kirjateel läbiviidavate küsitluste puhul.

Nagu on näha teiselt jooniselt, jaotusid vastanud suhteliselt ühtlaselt erinevate aastakäikude lõpetajate vahel. Nagu oligi ette arvata, oli varasemate aastakäikude lõpetajate hulgas rohkem isikuid, kelle aadressi rahvastikuregistris ei ole (Eestist lahkunud, surnud jne) ning seega ka ankeeti ei saanud.

Joonis nr 2.

Vastuse saatnute protsent

Vastanute hulgas oli päevase osakonna lõpetajate ja kaugõppes lõpetajate osakaal praktiliselt sama suur (53 ja 47%) kui lõpetajate koguhulgas (49 ja 51%). Vastanute hulgas oli võrdselt esindatud mehed (51%) ja naised (49%).

Ülalmainitud asjaolud annavad alust väita, et küsitluse tulemusena saadud andmed peegeldavad adekvaatselt kõigi õigusteaduskonna lõpetanute arvamusi.

Küsimustik hõlmab järgmisi sfääre:

- suhtumine õigusteaduskonnast saadud teadmistesse (küsimused 1–78, 263 ja 264),
- juriidilise haridusega töötajate vajadus ja selle rahuldamise võimalused (küsimused 79–83, 143, 156–157),
- õigusteaduskonna lõpetanute tööhoive ja seda mõjutavad tegurid (küsimused 144–155, 158–262, 265–338),

- juriidilise täiendõppe vajadus ja selle rahuldamise viisid (küsimused 84–142).

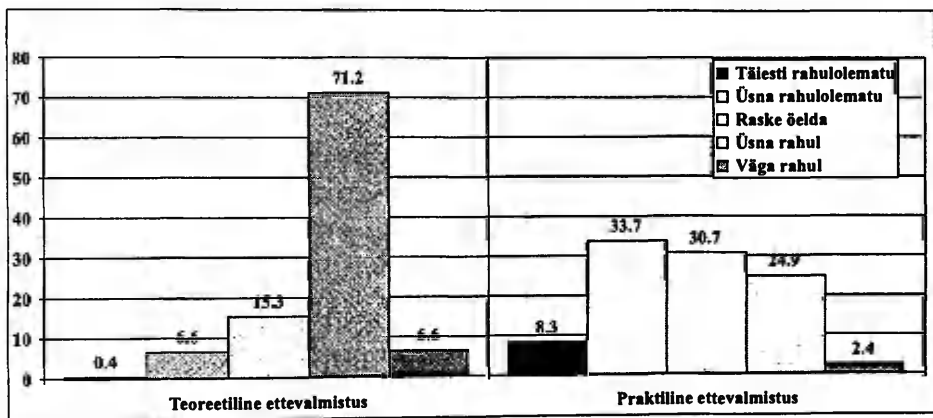
2. Ühemõõtmelise analüüsi tulemused

2.1 Suhtumine õigusteaduskonnast saadud teadmistesse

Üldist rahulolu õigusteaduskonnast saadud teadmistega mõõtsid küsimused 263 ja 264.

Joonis nr 3.

Rahulolu saadud teoreetilise ja praktilise ettevalmistusega

Nagu jooniselt on näha, olid vastanud teoreetilise ettevalmistusega rahul (*üsna rahul* või *väga rahul* oli 78% vastanutest), kuid sama ei saa ütelda praktilise ettevalmistuse kohta (rahulolevaid ainult 27%). Piisavateks ei peetud saadud teadmisi kõige sagedamini järgmistel aldel:

- võõrkeel (*täiesti ebapiisavaks* või *veidi ebapiisavaks* pidas saadud teadmisi 81% vastanutest),
- majandusteooria (79%),
- kaubandusõigus (82%),
- lepinguõigus (69%),
- võrdlev õigusteadus (65%),
- finantsõigus (58%),

- omandiõigus (54%),
- rahvusvaheline õigus (53%).

Mitmed nendest aladest on sellised, millele varasematel aastatel piisavat rõhku ei pandud ning mida vastajad mainisid sageli ka nende alade hulgas, millele oleks vaja olnud õppeplaanis rohkem aega pühendada. Enamat aega vajavateks peeti kõige sagedamini järgmisi alasid:

- lepinguõigus (rohkem aega pidas vajalikuks 47% vastanutest),
- võõrkeel (43%),
- majandusteooria (34%),
- kaubandusõigus (39%),
- omandiõigus (31%).

Kuid mitmetel aladel oli küllaltki paljude vastanute arvates põhjus siiski selles, et vastavale alale oleks olnud vaja paremat õppejõudu. Sellisteks aladeks olid:

- finantsõigus (paremat õppejõudu pidas vajalikuks 26% vastanutest),
- maaõigus (16%),
- võõrkeel (15%),
- majandusteooria (15%),
- rahvusvaheline õigus (11%),
- lepinguõigus (10%),
- haldusõigus (10%).

Ülaltoodud arvud viitavad sellele, et nii enama aja kui parema õppejõu taotlejaid oli vastanute hulgas suhteliselt vähe. Väikesed arvud ei tohiks siiski anda alust arvamusele, et situatsioon on olnud pidevalt ideaali-lähedane, kuna küsimustik oli konstrueeritud selliselt, et mõlemal juhul oli vastajale lihtsalt antud võimalus loetleda alade järjekorranumbreid, mille õpetamiseks oleks olnud vaja rohkem aega või paremat õppejõudu, ning ei avaldatud vastajatele survet, mis paratamatult kaasneb vastusevariante loeteluga küsimuste esitamisel.

Praegune õppekava on juba arvesse võtnud mitmeid vastajate poolt esitatud ettepanekuid. Varasemaga võrreldes on suurenenud peaaegu kõigi vastajate poolt sagedamini nimetanud ainete mahud. Samuti on mitmeid mainitud aineid asunud

õpetama uued õppejõud. Siiski on mõnede ainete puhul probleemid veel lahendamata. Praeguse neljanda kursuse üliõpilaste hulgas läbiviidud küsitlus näitab, et on tekkinud mõned uued probleemid, mida vilistlaste hulgas läbiviidud küsitlus ei fikseerinud.

2.2 Juriidilise haridusega töötajate vajadus ja selle rahuldamise võimalused

Ankeedi vastustest selgus, et õigusteaduskonna lõpetanud töötavad üldreeglina kollektiivides, kus on ainult üks (31% juhtudest) või 2–3 (24%) juristi. Töökohtades, kus on üle 10 juristi, töötab alla 15% vastanutest. Vähesed vastajad töötavad koos keskharidusega juristidega (16% vastanutest) ning veelgi vähesemad (15%) töötavad koos juristidega, kes on omandanud juriidilise kõrghariduse mujal kui Tartu Ülikoolis.

Kolmandiku vastanute (33,7%) tööandjad planeerivad lähiaastatel võtta tööle rohkem juriste kui praegu. Lähtudes sellest, et praegu on vastajate tööandjatel tööil üldreeglina 1–3 juristi, on loogiline, et planeeritakse tööle juurde võtta pooltel juhtudel (51%) üks jurist. 25%-l juhtudest planeeritakse tööle võtta kaks uut juristi ning 11%-l juhtudest 3–4 uut juristi. Kümnendikul juhtudest kavatsevad tööandjad tööle võtta üle viie uue juristi.

Kõige sagedamini arvasid, et nende tööandjad kavatsevad tööle võtta rohkem juriste, prokurörid (73%) ja vandeadvokaadid (71%). Kõige harvemini arvasid seda ettevõtjad (13%), riigi- ja munitsipaalteenistuste juristid (14%) ning kohaliku omavalitsuse teenistujad (21%).

Kuid juristide vajaduse hindamisel tuleb võtta arvesse ka seda, et igal aastal jääb pensionile samuti suur hulk juriste. Praegu hakkavad pensionile jääma need juristid, kes lõpetasid ülikooli viiekümnendate aastate keskel ja lõpus, st ca 60 juristi aastas (vt joonis nr 1). Arvestades ka veel seda, et mitte kõik juriidilise kõrghariduse saajatest ei asu tööle juristina, võib prognoosida, et kuigi tööjõuturg pakuks lähiaastatel tööd 150–200 uuele juristile aastas, oleks vaja 180–250 kõrgema juriidilise õppeasutuse lõpetajat aastas.

Tartu Ülikooli õigusteaduskond ei ole võimeline üksi sellist hulka juriste ette valmistama. Seetõttu on paratamatu, et kõrgharidusega juriste peab peale Tartu Ülikooli ette valmistama veel ka teised õppeasutused. Ankeedile vastanute valdav enamus (72%) on siiski arvamusel, et praegu puuduvad vajalikud tingimused juristide koolitamiseks erakõrgkoolides. Sellist järeldust kinnitavad andmed, mille järgi 31% vastanutest suhtusid kõrgharidusega juristide ettevalmistamisse väljaspool Tartu Ülikooli täiesti eitavalt. Täiendav 41% vastanutest on küll põhimõtteliselt nõus kõrgharidusega juristide ettevalmistamisega väljaspool Tartu Ülikooli, kuid nad avaldasid arvamust, et praegu pole selleks vajalikke tingimusi. Ainult 27,3% vastanutest toetab kõrgharidusega juristide ettevalmistamist väljaspool Tartu Ülikooli sellisel kujul, nagu see toimub praegu.

Veelgi negatiivsem on vastajate arvates nende tööandjate suhtumine väljaspool Tartu Ülikooli juriidilise kõrghariduse omandanutesse. Alla 25% vastanutest, kelle tööandja kavatseb lähiaastate jooksul rohkem juriste tööle võtta, avaldasid arvamust, et nende tööandja kavatseb tööle võtta juriste, kes on saanud juriidilise kõrghariduse mujal kui Tartu Ülikoolis. Arvamus on mõnevõrra parem ainult politseiametnikel, uurijatel ja prokuröridel, kelle hulgast vastavalt 70, 60 ja 36% arvavad, et nende tööandjad kavatsevad võtta tööle mujal kõrghariduse saanud juriste.

2.3 Õigusteaduskonna lõpetanute tööhõive ja seda mõjutavad tegurid

Kõigi ankeedile vastanute hulgas oli vaid viis isikut (st 0,6% kõigist vastanutest), kes olid töötud. Veel 10% vastanutest ei töötanud muudel põhjustel (pensionil, lapsepuhkusel jne). Samal ajal avaldasid 13% vastanutest, et tegutsevad praegu mitmel ametikohal.

Tabel nr 1.

Vastajate tegevusala

	Praegune tegevusala		Sooviks töötada
	%	arv	arv
Kohtunik	9,5	67	78
Prokurör	4,0	28	25
Riigi- või munitsipaalettevõtte jurist	6,8	48	38
Uurija	2,0	14	21
Politseiametnik	5,9	42	30
Muu riigiteenistuja	19,8	140	128
Kohaliku omavalitsuse ametnik	6,7	47	33
Avalikus sfääris kokku	54,7	386	353
Ettevõtja	3,8	27	51
Vandeadvokaat	5,2	37	132
Vandeadvokaadi vanemabi	1,8	13	7
Vandeadvokaadi abi	1,1	8	
Muu erapraksisega jurist	2,7	19	81
Eraettevõtte jurist	12,6	89	96
Erasfääris kokku	27,2	193	367
Muu erialane töö	12,2	86	
Mitteerialane töö	5,8	41	

Sellest võib järeldada, et õigusteaduskonna lõpetanud on edukalt toime tulnud küllaltki keerukal kiire õigusreformi perioodil, kui mõne aasta jooksul kaotasid kehtivuse praktiliselt kõik seni kehtinud õigusaktid ning hakkasid kehtima uued endistest põhimõtteliselt erinevad õigusaktid.

Nagu näeme toodud tabelist, on vastajate kõige sagedasemaks (20%-l juhtudest) tegevusalaks muu riigiteenistus. Siinjuures tuleb arvestada, et selle rea peal ei ole arvestatud neid riigiteenistujaid, kes töötavad spetsiifilistel juriidilistel ametikohtadel (kohtunikud, prokurörid, uurijad, politseiametnikud, riigiettevõtete juristid). Kui liita kokku kõik avalikus sfääris töötajad (54,7%) ning võrrelda seda erasfääris töötajate osakaaluga (27,2%) siis selgub, et erasfääris töötab seni kaks korda vähem juriste kui avalikus sfääris. Seega ei ole vahel arutataval väitel, et õigusteaduskond valmistab ette töötajaid ainult erasfäärile, vähemalt praeguses situatsioonis veel alust. Samuti tuleb tähelepanelikult kaaluda enne õppekavas era- ja avaliku õiguse proportsioonis suuremate muudatuste tegemist. Kahtlematult on kaasajal eraõiguse sfäär oluliselt laienenud, kuid ei tohi siiski jätta arvestamata, et riik (ja omavalitsused) on juristidele sagedaseks tööandjaks ning seetõttu ei tohi ka avaliku õiguse osa õppekavas jääda väga väikeseks.

Soovitav töökoht on siiski sagedamini erasektoris kui avalikus sektoris ning seda eriti just arvestades praegust töökohtade jaotust mainitud sektorite vahel. Kõige atraktiivsem on erasektoris vandeadvokaadi ja erapraksisega juristi staatus.

Soovitav töökoht erineb praegusest töökohast kõige sagedamini **riigi- või munitsipaalettevõtete juristide** puhul – neist sooviks töötada just nimelt riigi- või munitsipaalettevõtte juristina ainult 22%. Ülejäänud teeksid meelsamini mõnda teist juristitööd muu erapraksisega juristina (20%), eraettevõtte juristina (15%), riigiteenistujana (12%), vandeadvokaadina (9%) jne.

Suurema osa erialade puhul valiks sama ala 50–60% vastanutest – **kohaliku omavalitsuse teenistujatest** jätkaksid kõige parema meelega omal alal 44%, **muu erapraksisega juristidest** 47% (suurem osa muu erapraksisega juristidest, kes valiksid midagi muud, sooviksid saada vandeadvokaadiks), **politseiametnikest** ja **eraettevõtte juristidest** 55%, **uurijatest** 57%, **riigiteenistujatest** 58% ning **prokuröridest** 61%.

Kõige rohkem sooviksid tegeleda just oma tegevusalaga **vandeadvokaadid** (92%) ja **kohtunikud** (83%). Arusaadavatel põhjustel ei soovi praegusel alal jätkata ükski **vandeadvokaadi abi** ega **vanemabi** – nemad kõik soovivad tegutseda vandeadvokaatidena.

Kui vaadata vastajate töökohtade asukohti ning selle muutusi, siis torkab allpool toodud tabelist silma, et Eestis võib eristada nelja erinevat piirkonna mudelit. Tallinn on Eestis niivõrd erandlikus situatsioonis, et üheski teises piirkonnas ei toimu juristide liikumine sama mudeli järgi nagu Tallinnas. Tallinnas on suurema osa oma lapsepõlvest elanud (21% vastanutest). Esimene töökoht oli Tallinnas juba ligi kaks korda enamatel vastanutel (37%) ning praegune töökoht on Tallinnas ligi pooltel (47%) vastanutel.

Natukene ootamatu oli siiski tulemus, et Tallinnas töötada soovijaid on vastanute hulgas mõnevõrra vähem (45%), kui neid praegu Tallinnas töötab.

Teise rühma moodustavad piirkonnad, kust on pärit sama palju juriste, kui seal ka töötab. Sellisteks piirkondadeks on Tartu, Pärnu, Saaremaa ja Hiiumaa. Tartust on pärit peaaegu sama palju juriste (19,4%) kui Tallinnast ning ainult väga vähe väiksem on nende juristide osakaal, kes praegu töötavad Tartus. Kui vaadata seda, et Tartus töötada soovijate hulk on suurem kui praegu Tartus töötavate hulk, siis võib ilmselt järeldada, et Tartu on juristidele töötamiseks sobiv keskkond. Sama on situatsioon Pärnus, Saaremaal ja Hiiumaal. Ka nendest kohtadest on pärit praktiliselt sama palju juriste, kui seal praegu töötab ning nendes kohtades töötada soovivate juristide arv on isegi veel suurem.

Tabel nr 2.

Vastajate töökoha asukoht (elukoht) ja selle muutused

	Lapse- põlves	Esimene töökoht	Pregune töökoht	Sooviks töötada
Tallinn	20,9	37,1	46,7	45,1
Harjumaa	3,2	2,6	1,3	1,6
Hiiumaa	1,2	0,7	1,1	1,9
Ida-Virumaa	4,4	3,1	2,6	1,7
Jõgevamaa	3,8	3,3	1,7	1,2
Järvamaa	3,9	2,6	1,9	1,2
Läänemaa	2,6	2,4	2,0	2,0
Lääne-Virumaa	7,5	5,1	4,2	3,6
Põlvamaa	2,2	2,1	2,1	1,5
Pärnumaa	6,7	6,2	5,7	7,2
Raplamaa	3,3	3,0	2,0	1,7
Saaremaa	3,2	2,8	2,9	2,9
Tartumaa	19,4	18,6	17,5	0,5
Valgamaa	3,0	2,4	1,3	0,5
Viljandimaa	5,9	4,6	3,6	3,3
Võrumaa	6,5	3,0	3,2	2,5
välismaa	1,7	0,2	0,3	1,5
Elanikke asulas	Lapse- põlves	Esimene töökoht	Pregune töökoht	Sooviks töötada
<5000	38,3	11,4	6,3	3,2
5 000–10 000	6,8	7,9	7,3	8,1
10 000–25 000	11,6	14,4	14,5	14,4
25 000–50 000	3,5	5,0	3,3	8,3
50 000–100 000	7,9	10,0	7,3	14,4
>100 000	32,0	51,3	61,3	51,7

Raske on otsustada kuivõrd tõsiselt võib võtta taolist verbaalsel tasandil töökoha asukoha eelistuste andmist. Kui vaadata reaalselt juristide liikumist töökoha asukohtade järgi, siis näitab senine pilt küll selget Tallinnas asuvate juristi töökohtade eelistamist – Tallinnas töötavatest juristidest on alla poolte ise Tallinnast pärit. Kõik ülejäänud on ikkagi millegi pärast just Tallinnas asuva töökoha kasuks otsustanud. Kui antud verbaalseid eelistusi ikkagi tõsiselt võtta, siis tuleb järeldada, et suhtumine Tallinnas asuvatesse töökohtadesse on viimastel aastatel muutunud oluliselt negatiivsemaks. Seda asjaolu võib tõenäoliselt põhjustada kuritegevuse kõrge tase Tallinnas ning sellega seonduv ebakindluse tunne.

Kolmanda rühma moodustavad piirkonnad, kust on pärit oluliselt rohkem juriste, kui seal praegu töötab. Kuid seal soovib töötada praktiliselt sama palju juriste, kui seal praegu töötab. Sellisteks piirkondadeks on Harjumaa, Läänemaa, Viljandi, Võru, Lääne-Virumaa, Põlvamaa ja Raplamaa.

Neljandaks, kõige raskemaks rühmaks on piirkonnad, kust samuti on pärit oluliselt rohkem juriste, kui seal praegu töötab. Kuid seal soovib töötada oluliselt veel vähem juriste. Sellisteks piirkondadeks on Järvamaa, Jõgevamaa ning kõige probleemsematena Valga ja Ida-Virumaa. Nendes piirkondades võib peagi tekkida olukord, kus juriidilist kõrgkvalifikatsiooni nõudvatele ametikohtadele on raske leida kandidaate.

Juristid lahkuvad üldreeglina alla 5000 elanikuga asulatest. Kuigi just see on asulatüüp, kust on pärit kõige rohkem (38%) juriste. Sellistes asulates on olnud ainult 11% juristide esimene töökoht ning 6% praegune töökoht. Sooviks aga taolises asulas töötada veel kaks korda vähem juriste.

Selgelt vastupidise suunaga on liikumine üle 100 000 elanikuga asulates. Kuigi seal on pärit vähem juriste (32%) kui alla 5000 elanikuga asulatest, asus taolistes asulates poolte juristide esimene töökoht ning 61% juristide praegune töökoht. Vahepealse suurusega asulates on juristide liikumine praktiliselt tasakaalus – sama palju, kui vastava suurusega asulatest juriste pärit on, asub sinna tööle ja soovib seal ka edaspidi töötada.

Arvestades asjaolu, et seni on üle kolmandiku juristidest pärit alla 5000 elanikuga asulatest, tuleks ka edaspidi õigusteaduskonda vastuvõtmise tingimuste kehtestamisel püüda mitte ära lõigata sellistest asulatest pärinevate isikute juristiks saamise võimalusi.

Praegu on paljude juristide töökohtade puhul hädavajalik võõrkeelte oskus. Kõige paremini tuntavaks võõrkeeleks on vene keel, mida oma sõnade järgi valdab 78% vastanutest. Inglise keelt valdab 16% vastanutest, soome keelt 12% ja saksa keelt 8% vastanutest.

Oma erialase informeerituse taset hindasid väga heaks väga vähesed (2%) vastanud. Kõige sagedamini (51%) hinnati neid *päris headeks*, kuid üllatavalt sageli arvati ka oma informeeritus olevat *mitte eriti hea* (41%).

Küllaltki kriitiliselt suhtusid vastanud oma töökohtade tehnilisse varustatusse (arvutid, arvuti tarkvara jne). Viiesik vastanutest (22%) pidas seda *mitterahuldavaks*. 34% vastanutest pidas seda *rahuldavaks* ning 37% *heaks* Eesti tingimustes. 7% vastanutest peab oma töökohta tehnilist varustatust rahvusvahelistele standartitele vastavaks. Enamusel vastanutest on kas oma arvuti (15%), töökojal personaalne arvuti (26%) või vähemalt selle kasutamise võimalus (39%). Ainult 20-l%-l vastanutest ei ole arvuti kasutamise võimalust. Õigusaktide kättesaadavust hinnati põhiliselt rahuldavaks (43%) või Eesti tingimustes heaks (42%).

Töökohta valikut mõjutavate teguritena märkisid vastajad kõige sagedamini **huvitavat erialast tööd** (68% vastanutest väitis, et see asjaolu mõjutas neid *väga palju* või *üsna palju*). Sageduselt järgnesid **töökohta asukoht** (46%), **võimalus ise planeerida oma tööaega** (38%), **töötasu** (36%), **head enesetäiendamise võimalused** (34%), **spetsialiseerumine** (28%) ja **peresuhted või muud isiklikud asjad** (27%).

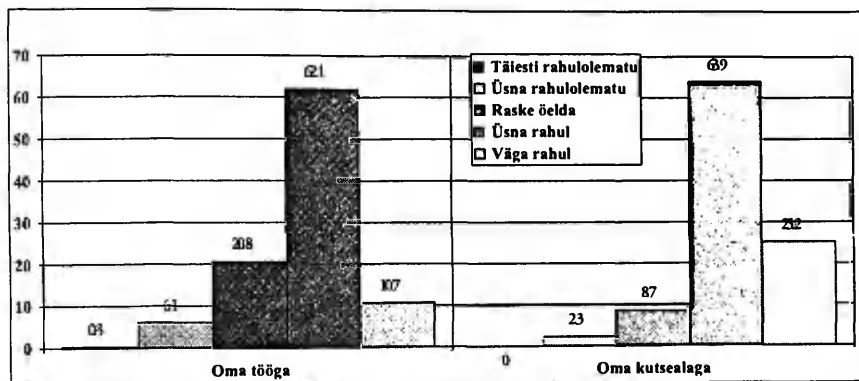
Väga vähesed märkisid, et töökohta valikul oli oluliseks teguriks asjaolu, et see oli ainus võimalus tööd saada. Seda asjaolu mainisid sagedamini vastajad, kes töötavad mitteerialasel tööl (20% neist vastanutest väitsid, et see asjaolu mõjutas neid *väga palju* või *üsna palju*), kohaliku omavalitsuse teenistujad (16%), riigi või munitsipaal-ettevõtte juristid (10%) ning riigiteenistujad (9%). Asjaolu, et neid töökohti valiti suhteliselt sagedamini alternatiivi puudumisel, võib viidata mainitud töökohtade vähesele populaarsusele juristide hulgas.

Oma praeguse töökohaga rahulolu tõstvate teguritena mainisid vastajad kõige sagedamini **iseseisvust oma töös** (74% vastanutest väitis, et see asjaolu on tajutat *väga palju* või *üsna palju*). Sageduselt järgnesid **huvi tehtava töö vastu** (67%), **hea töökollektiiv** (61%), **võimalus erialaseks eneseteostuseks** (57%), **nähtavad töötulemused** (44%), **arenguvõimalused ametis** (34%), **täienduskoolituse võimalused** (33%).

Vastumeelsust oma töö vastu tekitavate asjaoludena mainiti kõige sagedamini **paljude küsimuste õiguslikku reguleerimatust** (27% vastanutest väitis, et seda esineb *mõnikord*, 38%, et seda esineb *üsna tihti* ning 17%, et seda esineb *pidevalt*). Sageduselt järgnesid **pidevalt muutav seadusandlus** (vastavalt 31, 31 ja 13%), **ressursside nappus** (27, 21 ja 8%) ning **ebaõnnestumiste või vigade tegemise hirm** (31, 8, 1%). Muid ebameeldivaid asjaolusid nimetati juba oluliselt harvemini.

Joonis nr 4.

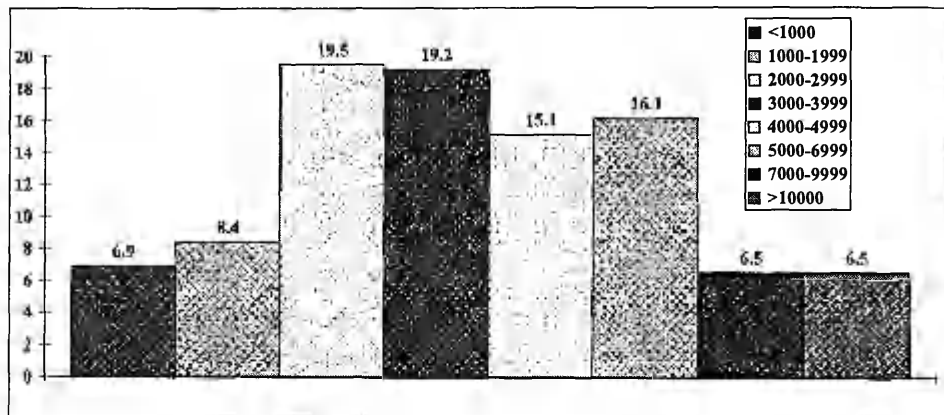
Rahulolu oma tööga ja kutsealaga

Nagu ülaltoodud jooniselt on näha, olid vastajad siiski kokkuvõttes oma tööga (73%) ja kutsealaga (89%) üldiselt rahul. Rahulolu oma kutsealaga on kõige suurem vandeadvokaadi abidel (75% neist olid oma tööga *väga rahul* ja ülejäänud 25% olid *üsna rahul*). Järgnesid vandeadvokaadi vanemabid (protsendid vastavalt 33 ja 66), muu erapraksisega juristid (47 ja 47%), vandeadvokaadid (54 ja 38%) ning kohaliku omavalitsuse teenistujad (64 ja 30%). Kõige vähem rahul oma kutsealaga on uurijad. Mitte ükski neist ei olnud oma kutsealaga *väga rahul* ning *üsna rahul* oli 64%. Suhteliselt vähem rahul olid ka riigi- või munitsipaalteenistuse juristid (*väga rahul* 19% ning *üsna rahul* 63%), politseiametnikud (10 ja 74%) ning prokurörid (14 ja 71%).

Teiste hinnangut oma töösse peetakse ka üldiselt positiivseks. Kõige positiivsemaks arvatakse oma töökoha juhtkonna suhtumist (70% vastanutest arvas, et nende töökoha juhtkond suhtub nende töösse *üsna hästi* ning 13% arvas, et juhtkond suhtub nende töösse *väga hästi*). Natukene madalamaks hinnatakse juba sama spetsialiseerumisega juristide (vastavalt 56 ja 5%) ning teiste juristide arvamust (40 ja 3%). Kõige sagedamini nimetatakse vastanu töösse kriitiliselt suhtujaks massimeediat. 10% vastanutest märkis, et massimeedia on nende tööga *üsna rahulolematu* ning 10 vastanut leidsid isegi, et massimeedia on nende tööga *täiesti rahulolematu*.

Vastanute keskmine kuusissetulek 1994. aastal

Vastanute keskmine kuusissetulek oli 1994. aastal 3000–4000 krooni. Keskmise viis oluliselt allapoole pensionil olevate juristide madal pension. Siiski oli keskmine sissetulek oluliselt kõrgem Eesti keskmisest 1994. aastal.

Vastanu keskmine kuusissetulek korreleerus kõige tihedamalt tööl arvuti kasutamise võimalusega ($p=0,2434$). Siin ei tohi ilmselt teha rutakat järeldust, et suuremat sissetulekut saadakse just nimelt arvutioskuse tõttu. Märksa tõenäolisem on seletus, et tööandjad, kes suudavad tagada töökohal hea arvuti kasutamise võimaluse, on suutelised maksma oma töötajatele ka head palka. Samal ajal ei tohi jätta kõrvale ka seletust, et arvuti kasutamise võimaluse puhul on võimalik juristi suurem, tööviljakus ja sellega seoses tekib tööandjal ka võimalus paremat palka maksta. Igal juhul kehtib seos: selleks, et töötada arvutite kasutamist soosivate (ning suhteliselt kõrgemat palka pakkuvate) tööandjate juures, on vajalik omandada piisav arvuti kasutamise oskus. Kuna juristide jaoks on juba olemas mõningad spetsiifilised andmebaasid (praeguseeni eelkõige ESTLEX), siis peab õigusteaduskond tagama, et lõpetajad oleksid võimelised mainitud andmebaasidega töötama. Seni kuni õigusteaduskonda astujate arvutioskus ei ole veel piisaval tasemel, tuleb ilmselt õigusteaduskonnal pakkuda ka üldist arvutiõpet.

Teiseks tunnuste rühmaks, mis seondus sissetulekuga on keelteoskus. Kõige tihedam on seos inglise keele oskusega ($p=0,1678$). Mõnevõrra kaugem on seos soome keele oskusega ($p=0,1509$) ning veelgi kaugem vene keele oskusega ($p=0,1144$). Oluline seos vene keele oskusega on mõnevõrra ootamatu, kuna vene keele valdajate protsent on kõrge (78%) ning vene keele oskus on rohkem levinud just vanemate juristide hulgas (kuid nagu allpool selgub, on just nooremate juristide sissetulek kõrgem).

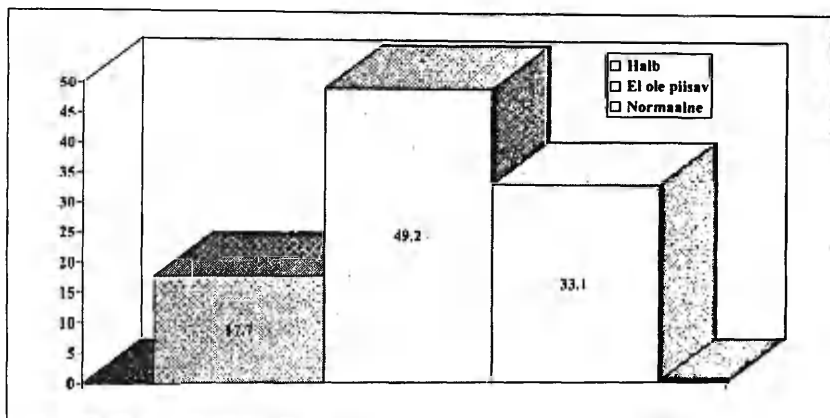
Kolmandaks sissetuleku suurusega seonduvaks tunnuste rühmaks on vastaja vanus ja õigusteaduskonnna lõpetamise aasta. Noorematel vastajatel on keskmiselt kõrgem sissetulek ($p=0,1245$) ning kõrgem sissetulek on ka hilisematel lõpetajatel ($p=0,1164$).

2.4 Juriidilise täiendõppe vajadus ja selle rahuldamise viisid

Juriidilise täiendõppe võimalusi hindasid vastanud ebapiisavaks.

Joonis nr 6.

Rahulolu täiendõppe võimalustega

Nagu jooniselt on näha, pidas täienduskoolituse olukorda normaalseks ainult kolmandik vastanutest. Pooled pidasid täienduskoolituse võimalusi *ebapiisvateks* ja kuuendik pidas olukorda *päris halvaks*. Kõige rohkem on täienduskoolituse olukorraga rahul kohtunikud (59%). Kõige rahulolematumad on vandeadvokaatide vanemabid ja abid ning teised erapraksisega juristid, kelle hulgast kolmandik pidas olukorda päris halvaks. Vandeadvokaadid ise olid täienduskoolitusega oluliselt enam rahul – nende rahulolu ületas vähesel määral isegi keskmise rahulolu taseme.

Täienduskoolituse vormidena oodatakse nii konkreetset temaatikat käsitlevaid õppepäevi kui ka õigussüsteemis toimunud muudatutest tervikülevaadet andvat süsteemset koolitust. Õpet oodatakse kõige rohkem seminaride, arutelude ja diskussioonide vormis (67%). Oluliselt vähem oodatakse loenguid (22%) ning üpris vähesed on valmis täienduskoolituseks iseseisva tööna täienduskoolituskeskuse poolt pakutavate kirjalike materjalide alusel (9%).

Välislektorite kasutamisesse suhtumise osas jagunesid vastajad kahte peaugu võrdsesse rühma – 49% vastanutest leidis, et omamaiste lektorite poolt loetav õigusvaldkond peab olema seostatud konkreetse võrdlusanalüüsiga välislektori poolt, kuid 50% oli arvamusel, et kõige efektiivsem on täiendõpe omamaiste lektorite abil, kuna neil on parim ülevaade Eesti õigussüsteemist ja selle arengust.

Konkreetseteks aladeks, kus täiendõpet peeti esmavajalikuks, nimetati kõige sagedamini:

- asjaõigust (64%),
- lepinguõigust (56%),
- maksuseadusandlust (45%),
- võlaõigust (44%),
- omandireformi (39%),
- kaubandusõigust (33%),
- majanduskuritegusid (32%),
- pangandusõigust (29%) ning
- Euroopa Liidu õigust (27%).

Aladena, kus vastajad ise soovisid täiendõpet, nimetati kõige sagedamini järgmisi:

- asjaõigust (39%),
- lepinguõigust (33%),
- maksuseadusandlust (25%),
- võlaõigust (24%),
- tsiviilõiguse üldosa seadust (19) %,
- omandireformi (18%) ning
- Euroopa Liidu õigust (18%).

Keskmiseks soovitud täienduskoolituse kestuseks konkreetsetes valdkondades kujunes 10–15 tundi. Suhteliselt lühemaid õppetsükleid (keskmiselt kuni 8 tundi) oodati perekonnaõiguses, pärimisõiguses, konkurentsioiguses ja sotsiaalhooldusõiguses. Pikemaid õppetsükleid oodati Euroopa Liidu ning kriminaalõiguses (keskmiselt 20 tundi) ja kriminaalprotsessiõiguses (25 tundi).

3. Tartu Ülikoolis saadud teoreetilisse ja praktilisse ettevalmistusse suhtumise seos muude tunnustega

Nagu ühemõõtmeline analüüs näitas, olid vastanud teoreetilise ettevalmistusega põhiliselt rahul ja praktilise ettevalmistusega rahulolematud. Vastajate ametite kaupa on suhtumises võimalik leida mõningaid erisusi.

Kõige parema suhtumisega saadud teoreetilisse ettevalmistusse on kohtunikud – 82% kohtunikest oli Tartu Ülikoolist saadud teoreetilise ettevalmistusega üsna või väga rahul. Praktiliselt samasugusel arvamusel on politseiametnikud (81%), ettevõtjad (80%), muul erialasel tööl töötajad (80%), riigiteenistujad (79%) ning uurijad (79%). Keskmisest madalama suhtumisega on vandeadvokaatide vanemabid (ainult 42% oli neist saadus teoreetilise ettevalmistusega üsna või väga rahul), muu erapraksisega juristid (63%) ning vandeadvokaadid (70%).

Praktilise ettevalmistusega on kõige vähem rahul vandeadvokaadi vanemabid ja abid (75% neist oli praktilise ettevalmistusega täiesti või üsna rahulolematud). Järgnesid eraettevõtte juristid ning muud erapraksisega juristid (58%). Kõige vähem näitasid rahulolematust üles ettevõtjad (23%), uurijad (29%), kohtunikud ja riigiteenistujad (32%) ning politseiametnikud (36%).

Korrelatsioonianalüüs näitas, et küsimustikus sisalduvatest küsimustest kõige tihedamini seonduvad rahulolu teoreetilise ettevalmistusega ja rahulolu praktilise ettevalmistusega omavahel (korrelatsioonikoefitsient $[p]=0,4024$), st need vastajad, kes olid rahulolematud teoreetilise ettevalmistusega, olid kõige sagedamini rahulolematud ka praktilise ettevalmistusega.

Rahulolematus praktilise ettevalmistusega seonduv tihedalt ka vastaja vanusega ($p=0,4325$) ning õigusteaduskonna lõpetamise aastaga ($p=0,3557$), mida nooremad ja hilisemad lõpetajad, seda kriitilisema suhtumisega. Vastaja vanus ja lõpetamise aasta korreleeruvad rahulolematusega teoreetilise ettevalmistusega natukene nõrgemini (koefitsiendid vastavalt 0,2241 ja 0,1777).

Rahulolematus teoreetilise ettevalmistusega korreleerus sooviga parema õppejõu järele finantsõiguses ($p=0,1505$) ja rahvusvahelises õiguses ($p=0,1133$). Rahulolematus praktilise ettevalmistusega korreleerus sooviga paremate õppejõudude järele finantsõiguses ($p=0,1897$), rahvusvahelises õiguses ($p=0,1713$), maaõiguses ($p=0,1514$), lepinguõiguses ($p=0,1483$), perekonnaõiguses ($p=0,1421$) ja paljudes teistes õppeainetes. Samuti sooviga pikemaks ajaks kaubandusõiguse ($p=0,1270$), majandusteooria ($p=0,1236$), rahvusvahelise õiguse ($p=0,1218$), finantsõiguse ($p=0,1200$) ja mitmete teiste õppeainete õpetamiseks.

Kui vaadata koos suhtumist teoreetilisse ja praktilisse ettevalmistusse, siis kõige kriitilisema hoiakuga tunduvad olevat erasfääris töötavad noored juristid (erandiks on siin ettevõtjad, kes on küll ka kindlasti erasfääri esindajad, kuid kes üldreeglna kasutavad juriidilisi teadmisi ilmselt suhteliselt harvemini ning seega ei tunneta

rahulolematust aktuaalselt). Kui Tartu Ülikool soovib ka edaspidi olla õppeasutuseks, kus saavad oma ettevalmistuse ka erasfääris töötavad juristid, siis ei tohiks mainitud kriitilist suhtumist jätta tähelepanuta ja õppekava täiustamisel tuleks pakkuda vähemalt valikkursustena aineid, mis pakuksid praktilise ettevalmistuse võimalust juristina tegutsemiseks erasfääris.

Juristide täienduskoolitus: hetkeseis ja arengutendentsid

Õigusteadusdoktor *Peep Pruks*

Kahetsusväärset on seniajani juristide täienduskoolituses ning õigusinformatsiooni kogumises ja koordineerimises puudunud selge süsteemne **riiklikult** toetatav arenguprogramm. Teatav murrang saabus alles käesoleval aastal, kui Justiitsministeeriumi, Riigikohtu ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ühistööna formeerus konkreetne ettepanek summa eraldamiseks riigieelarvest juristide täienduskoolituseks (1997. aasta riigieelarve projektis on esialgselt fikseeritud summa 2 miljonit krooni). Sellele eelnes juristide täienduskoolituse kontseptsiooniliste aluste määratlemine, kus üheks põhiseisukohaks oli Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus kaudu riiklike vahendite kaasamine kompenseerimaks juristkonna täienduskoolituse mahajäämust Eestis ning tingimuste loomine kohaseks integreerumiseks Euroopa kaasaegsesse õigusruumi- ja kultuuri [2].

I Senine olukord ja hinnang

Taasiseseisvumise algaastatel ei suutnud Eesti Vabariik kahjuks piisavalt adekvaatselt reageerida plahvatuslikult tekkinud sotsiaalsele vajadusele: pöörata suuremat tähelepanu õigusabi, õigusteaduse ja juristkonna täienduskoolituse intensiivsele arendamisele, et seeläbi õiguslikult kindlustada omariiklust. Akadeemilise õigushariduse ja juristide täienduskoolituse arendamine jätkus endiseaegsetes proportsioonides ja prioriteete järgides. Ressursside puudumise tagajärjel on kannatanud õppe kvaliteet. Muuhulgas hägustab hetkeseisu täiendõppe süsteemi väljakujunematus.

Õigushariduse ja kohase täienduskoolituse alahindamise tagajärjel on riik olukorras, kus juristide osatähtsus suhtestatult teiste erialadega on väiksem, kui enamikes arenenud turumajandusega riikides. Samas on selge, et lähiaastatel jääb juristide sotsiaalne nõudlus püsima. Enamgi. Ei saa unustada olulist faktorit – juristide vajadus seondub kõige otsesemalt iseseisva riigi funktsioonide täitmisega, st otsene „tarbija“ on arenev riiklus (*contra* – ei olnud omariiklust, ei olnud nõudlust juristide järele). Seega ei

jäta ühiskonna seisukohalt vältimatu õigusriigi rajamise postulaat siin ruumi vastupidisele seisukohale.

Õeldu taustal on siiski tõsiasi see, et viimastel aastatel on mitmes kohas püütud erainitsiatiivil, tuginedes erinevate fondide rahalisele toetusele ja välisriikide abiprogrammidele, luua võimalikult soodne olukord õigusalaseks täienduskoolituseks. Institutsionaalselt on kandev roll täienduskoolituse programmide väljatöötamisel ning läbiviimisel olnud muuhulgas Tartus asuvatel koolituskeskustel – Juristide Täienduskeskusel ja Kohtunike Täienduskoolituskeskusel. 1995. aastal asutati lisaks Sihtasutus Eesti Õiguskeskus, mis on finantseerinud eelkõige nimetatud keskuste programme, aga ka teisi õiguspõppe alaseid projekte [27].

Tartu Ülikooli õigusteaduskond on Eesti õigussüsteemi stabiilsuse saavutamiseni määratlenud olulise ülesandena tagada oma õppejõududega:

- ümberõpe keskmisele juristide põlvkonnale;
- temaatiliste seminaride korraldamise õigusteaduse olulisemates probleemides;
- spetsialiseeritud täienduskursused erinevatele juristide sihtgruppidele.

Sel põhjusel alustas teaduskond 1994. aastal koostööd Juristide Täienduskeskusega täiendõppe süsteemi käivitamiseks ja loomiseks.

Juristide Täienduskeskus_

Juristide Täienduskeskus (JTK) asutati 14. veebruaril 1994. aastal Avatud Eesti Fondi (AEF) algatusel ja finantstoetusel, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna, Justiitsministeeriumi ning Riigikohtu poolt.

JTK eesmärgiks on olnud õiguslaske täiendõppe korraldamine, mille raamides:

- viiakse läbi kompleksprogramme nii konkreetsetele sihtgruppidele kui gruppidele, mis on professionisiseselt määratlemata;
- valmistatakse JTK kuulajaid ette eksternieksamiteks TÜ õigusteaduskonna juures, võimaldades neil omandada *baccalaureus artiumi* kraad (1996. aastast – Avatud Ülikool);
- publitseeritakse juriidilist kirjandust.

AEF finantseerimisel kirjastati 1995. aastal kaks õppevahendit ja üks õpik, sama kogus õppevahendeid ilmub ka 1996. aastal [18].

Märkimisväärne on JTK taotlus koostada ja edasi arendada kompleksprogramme, millest on jõutud praktikasse juurutada kaks.

Ülevaateprogrammi (126 tundi) eesmärgiks on pakkuda võimalikult terviklikku käsitlemist viimastel aastatel Eesti õigussüsteemis toimunud muutustest ja mõningal määral ka õigusosalaste üldteoreetiliste küsimuste analüüsi vaatenurkade erinevusest. Vajadus sellise programmi järele tuleneb Eesti õigusloome kiirest arengust, mistõttu paljud juristid jõuavad uue seadusandluse ning tõlgenduslike ja teoreetiliste seisukohtadega kursis püsida vaid nende õigusharude ulatuses, millega neil on tihedam kokkupuude. Samuti on hulganisti neid kõrgharidusega juriste, kes viimasel ajal ei ole tegelenud praktilise juristitööga – olid siirdunud administratiivtööle, jäänud pere kasvamisega seoses ajutiselt koduseks vms. Ja vastupidi – märgatav on nendegi hulk, kes töötavad juriidilisi teadmisi nõudval ametikohal, omamata selleks vastavat haridust ja ettevalmistust.

Programmi on aastatel 1994–1996 läbi viidud kolm korda (esalt AEF finantseerimisel, edaspidi on finantseerijaks olnud Eesti Õiguskeskus).

Antud programmi iseloomustavad muuhulgas järgmised asjaolud:

- sihtgrupp on juristi kui professiooni siseselt määratlemata, st programm ei ole üles ehitatud konkreetsele koolitusgrupile (nt kohtunikud, advokaadid, prokurörid vms). Antud programmist võtab osa nii omavalitsustöötajaid, kohtutöötajaid, riigiasutuste töötajaid kui ka firmade juriste jt;
- programmi struktuuris eristub avalik õigus (1/3 üldmahust) ja eraõigus (2/3 üldmahust), lisandub õiguse sotsioloogia temaatika. Lähtekohaks on õigusteaduse kui koguva teaduse sisemine loogika, kus eristatakse õiguse filosoofiat, õiguse ajalugu, jurisprudenti ehk kehtivat õigust (õigusdogmaatikat) ja õiguse sotsioloogiat. Arvestades kursuse tugevalt praktilist iseloomu, on antud ajaetapil välja jäetud õiguse filosoofia ja õiguse ajaloo valdkond. Neid küsimusi käsitletakse vajadusel konkreetsete teemade kaudu;
- programmi ülesehituses on tehtud kindel valik aktuaalsemate teemade ja nende mahu osas (teemad puudutavad ühtekokku 11-t õigusharu), kusjuures määravaks on olnud lektorite seisukohad ning varasemate kuulajate anketeerimisel kogutud informatsioon. Kuulajate arvamus on aluseks ka programmi kestuse, ajakava, toimumise koha ja muude oluliste korralduslike küsimuste otsustamisel.

Ülevaateprogrammi kõrval on tänaseks olemas ka prefektide **sihtprogrammi** läbiviimise kogemus, seal käsitleti põhjalikumalt avaliku õiguse temaatikat rõhuasetusega psühholoogiale ning avalikkusega suhtlemisele. Viimased teemad lülitati programmi prefektuuridest saadud tagasisidemele ja kuulajate soovidele tuginedes. Õppeperioodil 1995/1996 toimus üheksa kahepäevast õppust, ühtekokku 136 tunni ulatuses ning viidi läbi arvestus. Osalesid kõik prefektid, samuti osaliselt ka Politseiameti kõrgemad ametnikud. Programmi finantseeris Eesti Õiguskeskus.

Mõlema programmi puhul on probleemiks jäänud kuulajate soov saada kursuselt kaasa lektori koostatud koondmaterjal käsitletavast temaatikast. Osalt on püütud seda

lahendada täiendavate loengukonspektide levitamiseks (kuigi sedagi on suudetud vaid üksikutes valdkondades). Tunduvalt suuremaks toeks on osutunud juuraõpikute jaotamine kuulajatele. Üldistades seniseid kogemusi on selge, et kuulajate suhtumine on olnud positiivne, kusjuures rõhutatult heatahtlikud hinnangud on tasakaalus kriitikaga nii üksikute teemade vajalikkuse kui lektorite taseme kohta.

JTK poolt läbi viidud erinevatest koolitusüritustest vääriksid mainimist:

- AEF toetusel käivitatud külalislektorite programm, mille raames korraldati seminarid teemadel: organiseeritud kuritegevuse vastane seadusandlik ning praktiline võitlus; avaliku õiguse arengu ajalooline mõtestamine (Saksamaa näite varal); inimõiguste realiseerimine praktikas (lähtudes Euroopa Inimõiguste Konventsioonist) [19];
- Rahvusvahelise Arengu Agentuuri (Maailmapank) ja USA Rahvusvahelise Arengu Agentuuri (US AID) finantseerimisel toimunud seminarid ja õppepäevad välislektorite osavõtul: kahepäevane rahvusvaheline seminar „Eesti kriminaalõiguse reform: välismaine kogemus ja edasised arenguteed“; kolmepäevane rahvusvaheline seminar „Tööseaduste täiustamise ja rakendamise probleeme“; loengutsükkel „Intellektuaalne omand (autoriõigus)“; lühikursus „Kontinentaal-Euroopa õigussüsteem (avalik õigus, eraõigus), õiguskirjanduse süstematiseerimine“; loengutsüklid „Keskkonnaõigus“ ja „Tarbijakaitse“.

Aastatel 1994–1996 on kohtunike täiendõpet intensiivselt läbi viinud **Kohtunike Täienduskoolituskeskus** [4; 27].

Finantsallikatest on täienduskoolitusse kaasatud selliseid riigieelarve väliseid vahendeid nagu Rahvusvahelise Arengu Agentuuri (Maailmapank), USA Rahvusvahelise Arengu Agentuuri (US AID), AEF õigusreformi programm jt. Riigikohus on välisabirahaga läbi viinud kohtunike koolitust. Ka Justiitsministeerium on korraldanud kohtunikele seminare, kuid puudunud on süsteemne prokuröride täienduskoolitus.

Organisatsiooniliselt võikski rääkida:

- nn ametkondlikust täiendõppest, mida viiakse läbi riigieelarveliste vahenditega;
- erinevate fondide initsiatiivil korraldatavast koolitusest;
- nn katuseorganisatsioonide tegevusest, mis koordineerivad konkreetsete koolitusüksuste tööd.

Käesoleva aasta alguses iseloomustas juristide täiendõppe olukorda eelkõige koolituskeskuste rohusus. Seejuures viivad täiendõpet erineval tasemel läbi ka juriidilised isikud, kellel see valdkond on fikseeritud muu põhikirjalise tegevuse täiendusena. Selline koolitustegevus on reeglina kindla süsteemita, põhinedes üksikutel võtmefiguuridel, kes on suutnud koondada nimekaid lektoreid. Täiendõpe on oma olemuselt kujunenud juhuslikuks, rahuldades nõudlust üksnes konkreetsete teemade osas, kus

esiplaanil on puhtpraktilised küsimused. Tihti põhineb koolitus konkreetsetel välisrahal ja selle ammendumisel kaob ka koolitusinstitutsioon.

Sellises olukorras on otstarbekas ja mõistusepärane ühendada senised täiendus- koolitusalsed kogemused ja organisatsiooniline potensiaal. Konkreetsete funktsioonide efektiivse jaotamise kaudu on ka täiendõpe tulemuslikum. See tähendab muuhulgas järgmiste küsimuste lahendamist: kes ja millises ulatuses ning tasemel soovib osaleda programmide väljatöötamisel, samuti lektorite valikust, koolitusürituste vahetust läbiviimisest, õppematerjalide ettevalmistamisest, trükkimisest jne. Oluline koht on koolitustulemuste hindamisel. Viimane on obligatoorne just taotletavate eesmärkide saavutatuse astme hindamiseks. Sageli jääb konkreetse programmi eesmärgi määratlus puudulikuks, kusjuures ei osata esitada konkreetseid soovide.

Teisisonu: piiratud ressursside (kvalifitseeritud lektorid, välisabi summad) tingimustes on põhjendatud töö funktsionaalne delegerimine võimalikult efektiivse lõpptulemuse nimel.

Vajadus luua pidev (permanentne) täiendõpe on tingitud eelkõige kiiresti muutuvast seadusandlusest. Kuigi olulisemad seadused on vastu võetud, jätkub aktiivne õigusloomeprotsess. Praeguses situatsioonis jääb vajaka stabiilsusest. Edasises arengus võivad õigusloome aktsendid muidugi ümber asetuda, näiteks tõusetub esiplaanile olemasolevate ja väljatöötatavate aktide kooskõlastamine rahvusvahelise ja Euroopa õigusega.

Õigusteaduskonda puutuvalt olgu rõhutatud, et seni on õigusloomes osaletud aktiivselt, kuna kogu sellealase töö tulemused kajastuvad paratamatult õppetöös: õppejõud, kes on osalenud õigusloomes ja töötanud läbi õigusakti koostamiseks vajaliku erialakirjanduse ning analüüsinud teiste riikide seadusandlust ja kohtupraktikat, suudab paremini üliõpilastele õpetada kehtivat õigust ning selgitada selle teaduslikke ja õiguspoliitilisi aluseid.

Seega osalevad teaduskonna õppetoolid oma valdkonna seaduste tegemisel kas vastavate töögruppide liikmetena või juhtidena [26, lk 92–97]. Õigusteaduskond soodustab igati:

- õppejõudude osavõttu seaduseelnõude väljatöötamisest;
- teadusuuringute sidustamist õigusloomega;
- üliõpilaste kaasamist seaduseelnõude väljatöötamisse.

Kohane on märkida, et kavandamisel on koostöö Riigikogu Majandusliku ja Sotsiaalse Informatsiooni osakonnaga. Perspektiivseks tuleks hinnata uuringute teostamist seadusandliku võimu tegevuse käsitlemiseks akadeemilisel tasemel (kursuse-, lõpu-, magistri- ja doktoritöö vormis). Lähtuvalt pöördumisest käesoleva aasta oktoobris, on Riigikogu kantsleile edastatud õigusteaduskonnas aastatel 1994–1996 kaitsstud bakalaureusetööde nimestik ja magistriritööde temaatika. Uuringutele aitaks kaasa eraldi

uurimustööde konkursi väljakuulutamise. Analoogilisi konkursse on varasemalt korraldanud AEF, Riigiprokuratuur, EAÕS, Justiitsministeerium, Haridusministeerium, Tartu Ülikool jt [12; 14–16].

Olgu märgitud, et juba teist aastat arvestatakse teaduskonna nõukogu otsusel üliõpilaste osalemist õigusloomes erinevate töögruppide liikmetana ning selle raamides sooritatud kirjalik uurimustöö on arvestatav kursusetöö või selle osana.

II Täienduskoolitus kui süsteem ja selle väljaarendamine

Õigus on eelkõige tervik, mida ei saa tunda ositi. Juristi eristab teistest seaduseteadjatest just õiguse kui süsteemi mõistmine, olulised on üldised seosed ja seaduspärasused.

Juristide täienduskoolituse edendamisel Eestis tuleks põhieesmärgina näha täiendõppe kui süsteemi rajamist. Täienduskoolituse süsteemse formeerimise ülesanne lasub juristkonnal endal, kusjuures täienduskoolitus peab muutuma igale juristile vältimatuks. Haritud juristkond on ladusa praktilise õigusliku elu üks tagatisi. Valdkondades, kus juba saame rääkida reaalsest konkurentsist (advokatuur), on sellise vajaduse tunnetamine ammu läbitud etapp. Samas osaletakse „ametkondlikul täienduskoolitusel“ sageli nn käsu korras. Põhiliseks liikumapanevaks huviks on üksnes vajadus täita atesteerimiseks vajalikud nõuded.

Oluline on, et süsteemsuse põhimõttest lähtutaks juba konkreetse programmi koostamisel (teemade valik). Nii on näiteks JTK püüdnud koolitusturule pakkuda just kompleksprogramme. Samas on vajalik erinevate programmide omavaheline seostatus. Sellisel juhul eeldaks programmis osalemine seda, et kuulaja on juba läbinud teatud programmid. Ideaalvariandis võiks ette kujutada süsteemi, mis oleks üles ehitatud ka ajalist printsiipi silmas pidades, st kuulajatel oleks kindla perioodi ulatuses (olgu selleks üks aasta) võimalik läbida teatud programmide grupp, kus saadud teadmised omandavad juba omaette väärtuse.

Stabiilse õiguskorraga riikides eksisteerivad täienduskoolituse süsteemid sisaldavad kohustusliku elemendina teatud miinimumarvu täiendõppe tunde aastas (45–50 tundi), mida professioni esindaja peab kohustuslikus korras läbima, et säilitada oma kvalifikatsioon.

Täienduskoolitus peaks põhimõtteliselt:

- kujunema süsteemse koolitusena, mis põhineb konkreetsetel programmidel;
- olema võimaluste piires maksimaalselt avatud ja kättesaadav erinevatele juristide sihtgruppidele;

- olema piisaval organisatsioonilisel tasemel (ladusalt funktsioneeriv *management*);
- fikseerima arenduskava (sh adekvaatse ressursside leidmise programmi);
- tagama kontrolli ja hindamise (nõunike komitee / metoodikanõukogu).

III Institutsioon ja selle tegevuse eeldused

Täienduskoolituse kui süsteemi institutsionaalseks kehtastamiseks võiks olla Eesti Õiguskeskus (EÕK), mis formeerub lähtudes Sihtasutuse Eesti Õiguskeskuse reformimisest, Juristide Täienduskeskuse, Kohtunike Täienduskoolituskeskuse ja Justiitsministeeriumi koolitusosakonna senise täiendõppealasest tegevusest ning kogemustest.

Eesti Õiguskeskuse kui ühtset koolitust arendava ja toetava institutsiooni tegevuse eeldused Tartus:

1. sobiva ja vastava kvalifikatsiooniga lektoripotentsiaali olemasolu (Tartu Ülikooli õigusteaduskond ja Tartu Ülikooli akadeemiline potentsiaal tervikuna; Riigikohtu koolituspotentsiaal);

2. kohane finants-majanduslik olukord

Sihtasutusele Eesti Õiguskeskus on lepingute alusel eraldatud kaks rahalist toetust: üks alates 1995. aasta septembrist ja teine alates 1996. aasta aprillist. Rahvusvahelise Arengu Fondi (Maailmapank) ja USA Rahvusvahelise Arengu Agentuuri (US AID) *grandid* koolitusprogrammide finantseerimiseks ja nende materiaal-tehniliseks tagamiseks on WB IDF – 200 000 USA dollarit ja US AID – 250 000 USA dollarit.

Toetuse summa jaotub täienduskoolituse programmide finantseerimiseks, õppevahendite ja seadmete soetamiseks, välisvahetusprogrammide realiseerimiseks, hoone renoveerimiseks ning revisjoni läbiviimiseks.

Eesti Õiguskeskuse tegevus ja selle arendamine on finants-majanduslikult kavandatav kolmest põhiallikast:

- riiklikud vahendid (eraldatakse riigieelarvest Justiitsministeeriumi kaudu);
- välissponsorite ja fondide *grandid*, toetused, annetused;
- omateenitud vahendid.

3. raamatukogude ja muu õigusinformatsiooni olemasolu:

- Tartu Ülikooli Raamatukogu;

- Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus raamatukogu (umbes 4000 ühikut) rajamine ABA ja CEELI vahenditega Tartusse 1995. aastal;
 - kohtulahendite register Riigikohtus;
 - Riigikohtu raamatukogu;
 - TÜ õigusteaduskonna õppekogu.
4. juuravaldkonna õpikud / õppevahendite enamiku kirjutab Tartu juristkond;
 5. muud institutsioonid – Eesti õigusajakirja „Juridica“ (asutatud 1993. aastal) kirjastamine;
 6. ruumiprogrammi (Lossi 19) realiseerimine.

Eesti Õiguskeskus võimaldaks kohtunike, prokuröride, advokaatide ning teiste juristide täienduskoolituse koondamist ühtsesse keskusesse, kus pädevate koolitajate olemasolu tagab õpetuse taseme, mistõttu keskus suudaks ette valmistada juriste kaasaja muutuva ühiskonna nõudmisi arvestades.

IV Täienduskoolituse sisu ja sihtgrupid

Koolitajatel tuleks enese jaoks lahendada küsimus – kas pakutavad programmid on üksnes juriidilise temaatikaga või kätkevad eneses muud lisateavet (keeleeõpe, erialaterminoloogia, psühholoogia, arvutiõpe, juristi eetika, suhtlemine avalikkusega jne).

Teatud sihtgruppide puhul tõusetub olulisele kohale nn professionisene oskusteave, mis tagab isiku eduka tegutsemise. Enim korrastatud on olnud sellekohased püüdlused kohtunike täiendõppe raamides. Akadeemilisest elust paralleeli tuues võiks siinkohal meenutada näiteks Euroteaduskonna poolt pakutavat võõrkeelset programmi, mille sisuks on oskuste andmine edukaks tegutsemiseks akadeemilises keskkonnas.

Ilmselt on täienduskoolituse algetapil oluline, et programmid sisaldaksid hädavajalikke esmateadmisi ka muudest valdkondadest, mis aitaksid kaasa erialalise kvalifikatsiooni tõstmisele. Süsteemi arenedes on põhjendatud selle eraldamine nn valikainete blokiks ja orienteeruda üksnes juriidilise sisuga programmidele. Valiku langetamine jääks konkreetse juristide sihtgrupi pärusmaaks. Kõigi vajalike lisaoskuste kohustuslikuna „kättetoomine“ ei ole mõistlik perspektiivse lahendusena. Kuulajatel tuleb üldise arenguga kaasa minna. Erialaline täienduskoolitus ei saa jääda elementaarsete hariduslike puudujääkide kõrvaldaja rolli.

Seega on täienduskoolitus ette nähtud esmajoones juristi baasharidusega isikutele, aga ka sellega seonduvatele sihtgruppide esindajatele. Nendest olulisemad oleksid:

- kohtunikud ja kohtutöötajad;
- prokurörid ja prokuratuuritöötajad;
- advokaadid;
- riigiametnikud (sh politseiameti töötajad, prefektid jt);
- omavalitsusorganites töötavad juristid ning muud esmajoones õigustegevusega seotud organisatsioonide esindajad.

Sama temaatika tingib ühiseid õppusi, st seminaris osalevad samaaegselt kohtunikud, advokaadid ja prokurörid. Seejuures peaks jääma võimalus korraldada samadel teemadel eraldi õppusi.

Perspektiivis saab sihtgrupe eristada ka lähtuvalt nende hariduslikust baasist. See on juba reaalsus, et juristide tööjõuturul konkureerivad erinevate kõrgkoolidiplomitega juristid.

V Koolitajad

Eestis puuduvad reeglina oma lektorite koosseisuga koolitusüksused. Olukorras, kus juriidilise kõrghariduse enda süsteemi iseloomustab aktiivne „õppejõudude hulkurlus“ (eriti on see täheldatav Tallinna kõrgkoolide osas), on ilmselt ebareaalne loota koolitusüksuste oma lektorkonna tekkele lähiajal. Seega on mõistlik süsteemi kavandamisel lähtuda sellest (vähemasti algetapil) kui realiteedist. Praegused keskused kujutavad endast suurel määral „dispetšerpunkte“, kelle põhiülesanne on kokku leppida õppejõu/lektoriga konkreetsed loengud, s.o üldlevinud on variant, kus erinevad koolituskeskused „võistlevad“ samade lektorite pärast.

Peapõhjuseks on siin juriidiliste teadmiste järele järsult kasvanud nõudlus, oma osa on lektorite piiratud ressursis, aga ka nendevahelise konkurentsi puudumises.

Maksimaalselt oluline on lektorite enesetäiendamise probleem, nn „koolitajate koolitus“. Ülikooli õppejõudude puhul on olukord lihtsam, kuna neil on enesetäiendamiseks paremad võimalused ja selleks ettenähtud aeg. Juristidel-praktikutel selliseid võimalusi reeglina kasutada ei ole. Samas viiakse sageli koolitust läbi üksnes nende jõududega. On selge, et kolleegi esinemine omab konkreetse toimingut / õigusliku situatsiooni lahenduse seisukohalt suurt tähendust, kuid samas jääb see perspektiivi silmas pidades liialt kitsaks: puudub vajalik üldistus, võrdlev hinnang, mõtestatus õiguse kui süsteemi seisukohalt jne.

Tasemel lektorite nappuse taustal on üheks võimalikuks lahenduseks vastava andmebaasi loomine, et olemasolevat lektorite ressursi maksimaalselt rakendada Eesti juristkonna kui terviku huvides. Mõõdapääsmatu on loengumaterjalide publitseerimise

intensiivistamine. Ja mis kõige olulisem – täienduskoolitust tuleks maksimaalselt koordineerida, kas siis ühte keskusesse koondamisena või aktiivse konsultatsioonitööna erinevate koolitusüksuste vahel.

VI Eesti Õiguskeskuse eesmärk, tegevuse põhisuunad ning struktuur

Strateegiliseks eesmärgiks on tõsta juristkonna erialateadmiste taset. Seejuures peab koolitus vastama teatud tingimustel, et kuulajad oleksid kursuste käigus võimalised omandama omamaise seadusandluse muudatused läbi konkreetsete õigusvaldkondade.

Õiguskeskuse tegevuse konkreetseteks eesmärkideks on juristide täienduskoolituse ja kohtusüsteemi, õigusloome ning õiguskaitseorganite arendustegevuse korraldamine ja varaline toetamine, samuti kaasaegse õigusteabelise andmebaasi loomine.

Ühiskonna poolt esitatud taotlus anda õigusteadmisi kõikidele ei ole käesoleval etapil jõukohane. Isegi plahvatuslikult kasvanud juurateadmiste nõudluse kontekstis on tulutu teha igähest juristi.

Õiguskeskus oma tegevuse põhisuundadena:

1. taotleb raha ja muid varalisi vahendeid Eesti ja teiste riikide organisatsioonidelt, fondidelt ning füüsilistelt isikutelt rahuldumaks koolitusvajadusi võimalikult laias diapasoonis.

Ta esineb välisdoonorluse objektina juhuks, kui välisinvestor soovib paigutada finantsvahendeid usaldusväärsesse koolitusprogrammi.

Oluliseks väljundiks on täita riigipoolset tellimust justiitministeeriumi haldusalasse kuuluvate töötajate kaadri koolitajana. Lähtuvalt momendi majandussituatsioonist Eestis on küsitav anda riigi poolt finantseeritavat täienduskoolitust ühes ja samas valdkonnas mitmes eri kohas olukorras, kus finantse ega inimesi (kvalifitseeritud lektoreid) ei jätku sellekski, et seda ühes kohas korralikul tasemel läbi viia. Siit ka paratamatu järeldus – et täiendõppes tuleks ressursse (rahalised vahendid, inimesed) koondada, mitte hajutada;

Õiguskeskuse poolt Eestis 1995. aastal läbiviidud küsitlus peegeldas nõudluse olemasolu täiendavatele koolitusprogrammidele lisaks neile, mida pakuvad Kohtunike Täienduskoolituskeskus ja Juristide Täienduskeskus. Koolitusvõimaluste pakkumise laiendamine kogu Eesti juristkonnale on seega kõrgeima prioriteediga valdkonnaks.

2. finantseerib ja juurutab süsteemseid kompleksprogramme juristide sihtgruppidele;

3. kogub, süstematiseerib ja levitab õigusinformatsiooni ning kirjandust jm õiguslaseid materjale, arendab välja raamatukogu;

Taotlus esineda õiguselase informatsioonipangana oleks soodne praegu, kus Eestis puudub süstemaatiline ja juristkonnale kättesaadav õigusinformatsiooni keskus (allikas), mis annaks teavet käimasolevatest koolitusüritustest ja -võimalustest.

4. kirjastab ja levitab Õiguskeskuse väljaandeid („Õigus teada“), loob andmebaase;

5. üldistab täienduskoolituse alast praktilist kogemust, töötab välja meetoodilisi soovitusi programmide rakendamiseks ning täienduskoolituse arenduskavad.

Kohtukoolituse osakond arendab välja koolitusmodeli eelkõige Justiitsministeeriumi valitsemisalas, kohtusüsteemis ja kohtuga seonduvates tegevussfäärides praktiseerivate juristide koolitamiseks.

Osakonna põhiülesanded:

- selgitada välja sihtgruppide koolitusvajadus, võttes aluseks ametikohale esitatavad nõuded ning juristkonna küsitluse ning kohtupraktika üldistatud tulemused;
- koostada koolitusvajaduse alusel sihtgruppide täienduskoolituse programmid;
- tagada uue seadusandluse tutvustamine;
- kaasata rahvusvaheliste abiprogrammide (PHARE) ja erinevate riikide (Soome, Rootsi, Saksamaa jt) koolitusprojektide raames väliskonsultante;
- pakkuda koolitust läbiviivatele lektoritele täiendavaid väljaõppe võimalusi välisriikides.

Olukorras, kus Justiitsministeeriumil lasub kohtute haldamise kohustus, on ta olemuslikult huvitatud ka kohtunike pideva täienduskoolituse korraldamisest. Riiklikud vahendid, sh rahalised vahendid koolituseks eraldatakse Justiitsministeeriumi kaudu. Eesti Õiguskeskuse ja Justiitsministeeriumi vaheline koostöö põhineb lepingutel, mille raamides:

Eesti Õiguskeskus:

- korraldab ülaloetletud sihtgruppide täienduskoolitust ja sellega seonduvat tegevust (õppevahendite ja õppe-metoodiliste abimaterjalide koostamine, uurimused jne);
- viib vahetult läbi täienduskoolitust kalenderaastaks väljatöötatud ja poolte vahel kooskõlastatud programmi ja kinnitatud eelarve alusel;
- esitab tegevuse aruande justiitsministeeriumi finantseerimisel toimunud koolitusprogrammi täitmise vastavalt põhikirjale ja poolte vahel kokkulepitud aruandevormile;

- teeb põhjendatud ettepanekuid rahaliste vahendite taotlemiseks riigieelarvest (arvestades eelarve koostamise tähtaegu) koolituse ja sellega seonduva tegevuse läbiviimiseks;
- kaasab ministeeriumi esindaja metoodikanõukogu koosseisu.

Justiitsministeerium:

- tagab sihtgruppide täienduskoolituse finantseerimise vastavalt lepingule;
- toetab Eesti Õiguskeskust välisabiraha hankimisel;
- tagab tema käsutuses oleva koolitustegevust abistava info edastamise Eesti Õiguskeskusele (seaduseelnõud, kirjandus, kohtute tegevust kajastavad andmed jm).

Eraldi osakond/koolitusjuht realiseerib süsteemseid kompleksprogramme juristidele.

Raamatukogu eesmärgiks on õiguslase informatsiooni koondamine, selle süstematiseerimine ja levitamine. See hõlmab nii info kogumist paberkandjatel kui ka elektroonilise andmebaasi loomist Eestisisese ühinemaks Interneti vahendusel teiste eksisteerivate õigusteabe andmebaasidega. Kavandatud on videoteegi loomine loengute ja seminaride salvestistest ning õppefilmidest.

Võimalikult representatiivne õiguskirjanduse esindatus ühes sellealase infobaasiga loob juristkonnale iseseisva õppimise ja enesetäiendamise võimalused. Seejuures tuleb järjekindlalt otsida võimalusi täiendavate õiguslaste materjalide hankimiseks ja infobaasi laiendamiseks.

Sihtasutuse Eesti Õiguskeskuse raamatukogu, mis praegu asub Tartus, Jakobi tn 1 III korrusel Tartu Ülikooli pinnal, on üks terviklik osa õiguskeskusest. Tulevikus ei ole ette näha tema vahetut ühendamist teiste raamatukogude fondidega (raamatute füüsilise asukoha tähenduses). Samas on loomulik, et teistel raamatukogudel on kartoteek õiguskeskuse raamatukogus paiknevast kirjandusest.

Info- ja arendusosakonna eesmärgiks on ülevaate saamine õiguslasest koolitusest Eestis ning kontaktide loomine teiste koolituskeskustega Balti riikides ja mujal Euroopas töötamaks välja ning täiendamaks andmebaase läbiviidavatest koolitusprogrammidest. Osakond annab ülevaate Eesti juristkonnale toetuste ja stipendiumite taotlemise võimalustest keskuse kaudu.

Infolehe „Õigus teada“ [27] väljaandmine võimaldab teavitada juristkonda igakülselt ja täielikult võimalikust koolitusest ja selle korraldusest.

Seminaride ekspert aitab kaasa loengute ja seminaride sisulise kvaliteedi tagamisele nõustamise ja metoodika ühtlustamise kaudu. Muuhulgas kindlustab normaalsed tingimused koolitusürituste läbiviimiseks ja videosalvestab loenguid ning seminare.

Rahastaja taotleb rahalisi ja muid varalisi vahendeid väljaspool Eestit, fondidelt, riiklikelt organisatsioonidelt, juriidilistelt ja füüsilistelt isikutelt.

Kokkuvõtteks

Täienduskoolituse süsteemi väljaarendamise tulemid:

- täienduskoolitusega kaasneb kõige otsesemalt tagasiside õigusliku praktikaga, tegelike õiguslike ja samuti mitteõiguslike probleemidega;
- koolitusprotsess muutub materiaal-tehnilises ja metoodilises mõttes kaasaegsemaks.

Lõppastmes aitab see tõsta õpetamise taset tervikuna. Kõne all on eelkõige võimalikult kvaliteetse ja igakülgse koolituse tagamine kindlustamaks kvalifitseeritud juristidekaadri olemasolu Eestis.

Täienduskoolituse seisundi ja taseme uurimist tuleb jätkata ka tulevikus kõigi Eesti õigusteadlaste ühisel jõul. Loodan, et selles suunas on astunud esimesed tulemuslikud sammud.

Allikad ja kirjandus

1. Eesti õigushariduse tulevikust // Eesti Jurist 1991, nr 1, lk 10–17.
2. Eesti õiguskeskus. Tartu, 1996. Käsikiri, 43 lk.
Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus kontseptsiooni töötas välja vastavalt justiitsministeeriumi tellimusele komisjon koosseisus: Peep Pruks, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna dekaan (töögrupi juht); Kalle Merusk, Tartu Ülikooli riigi- ja haldusõiguse professori kt (töögrupi ekspert); Aavo Kaine, Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus tegev-direktor; Sirje Kaljumäe, Riigikohtu koolituse ja välissuhete peaspetsialist ja Hele Sepp, Justiitsministeeriumi koolitustalituse juhataja.
3. Ginter, J. Õigusteaduse arengutendentsidest. Ettekanne Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi ettekandekoosolekul Tartus 19. aprill 1995.
4. Kaljumäe, S. Kohtunike koolitusest Riigikohtu juures // Juridica 1994, nr 5, lk 110–111.
5. Law Reform Programs: COLPI and the National Foundations. October 14–16, 1995, Budapest. Manuscript.

6. Maruste, R., Truuväli, E.–J. Teooria ja praktika probleeme seondvalt põhiseaduslikkuse järelevalvega // *Juridica* nr 7, 1995, lk 304–310.
7. Merusk, K. Kehtiv õigus ja õigusakti teooria põhiküsimusi. 2. parandatud ja täiendatud trükk. Tartu: Juristide Täienduskeskus, 1995, lk 32.
8. Merusk, K., Koolmeister, I. Haldusõigus. Tallinn, Õigusteabe AS Juura, 1995, lk160.
9. Narits, R. Jurisprudenti põhijoontest // *Juridica* nr 9, 1995, lk 378–380.
10. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, Õigusteabe AS Juura, 1995, lk 140.
11. Perovic, G. Rahvusvaheline Sotsiaalteaduste Rakenduslik Kõrgkool „LEX“. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu, 1996, lk 94–97.
12. Pruks, P. AEF ja muutuv õiguskord. Avatud Eesti Fond 1990–1995. Tallinn, Uus-Meedia/Lakrito, 1995, lk 34–35.
13. Pruks, P. Akadeemilise õigushariduse hetkeseis ja arenguperspektiivid. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu, 1996. lk 76–86.
14. Pruks, P. Avatud Eesti Fondi konkurss õigushariduse edendamiseks // *Juridica* 1996, nr 4, lk 192–194.
15. Pruks, P. Avatud Eesti Fondi õiguslase õppekirjanduse konkurss // *Juridica* 1995, nr5, lk 209–210.
16. Pruks, P. Avatud Eesti Fondi õigusreformi toetusprogramm // *Juridica*, 1994, nr 1, lk 31.
17. Pruks, P. Juristide koolituslane andmebaas // *Juridica* 1995, nr 5, lk 215–216.
18. Pruks, P. Juristide Täienduskeskus // Õigus teada. Eesti Õiguskeskuse infoleht 1996, nr 1, lk 6.
19. Pruks, P. Juristide Täienduskeskuse külalislektorite programm // *Juridica* 1995 nr 5, lk 211–213.
20. Pruks, P. Teel avatud ühiskonna poole // *Juridica* 1993 nr 1, lk 17–18.
21. Pruks, P. Õigusteadus Eestis: hetkeseis ja perspektiivid. Ettekanne Tartu Ülikooli päeval Viljandis 12. novembril 1994. Käsikiri.
22. Raska, E. Eesti õigushariduse kontseptsiooni lähtealused. Käsikiri 12.04.1992.
23. Raska, E. Õigusõpe Eesti Riigikaitse Akadeemias. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu, 1996. Lk. 87–88.
24. Raska, E., Narits, R. Õigusharidus Eestis 17. september 1992. Ettekanne Euroopa Õiguse nädalal (14.–19. september 1992).
25. Susi, M. Eraõiguslikul alusel tegutsevate kõrgkoolide staatusest Eesti Vabariigis. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1993.–1995. aastal. Aastaraamat. Tartu, 1996, lk 89–93.

26. Tartu Ülikooli õigusteaduskond. Eneseanalüüsi aruanne. Käsikiri, 115 lk.
Akrediteerimise eneseanalüüsi aruande koostas õigusteaduskonna nõukogu otsusel 14.02.1996 ka komisjon koosseisus: dr Peep Pruks, dekaan; prof Kalle Merusk, prodekaan; dots Jaan Ginter, prodekaan; prof Raul Narits, Avaliku õiguse instituudi juhataja ning prof Inge-Maret Orgo, Eraõiguse instituudi juhataja. Aruanne arutati läbi teaduskonna nõukogu koosolekul 29.05.1996 ja esitati Haridusministeeriumile 31.05.1996.
27. Õigus teada. Eesti Õiguskeskuse infoleht 1996 nr 1–3.

Eesti kohtunikud

Magister iuris *Toomas Anepaio*

Eesti riik ja ühiskond on viimastel aastatel Tartu Ülikoolile esitanud arvuliselt järjest suuremaid tellimusi kõrgharidusega juristide ettevalmistamiseks, samas vastamata küsimus, kui palju on Eestis vaja juriste ja juriidiliste teadmistega inimesi ning milline peab olema nende ettevalmistuse tase. Vastuse prognoosimiseks tuleb esmalt võimalikult täpselt ja mitmekülgsest fikseerida hetkesituatsioon, mis võimaldaks järeldusi teha.

Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade Eesti kohtunikukonnast erinevate kohtuastmete ja -ringkondade lõikes 1996. aasta alguse seisuga; kohtunikukonna vanuselisest ja soolisest struktuurist, keelteoskusest ja teenistuskogemusest. Eelnimetatud tegurid peaksid iseloomustama kohtunikekorpuse kvaliteeti ja tausta, mis omakorda mõjutavad R.C. van Caenegemi hinnangul kohtunike poolt loodud õiguse kvaliteeti.

Autor on võimaluse piires püüdnud võrdlusjooni tõmmata ka prokuratuuri ametnikkonna ja advokatuuri liikmeskonnaga.

Eesti kohtusüsteemi on juba 3–4 aastat reformitud, ümberkorralduste vajalikkusest on räägitud aga vähemalt 8–9 aastat. Eelöeldust tulenevalt võib väita, et kohtureform peaks olema oma senises arengus üks põhjalikumalt läbimõeldumaid ja -viidumaid reforme Eestis. Antud väide kehtib nii struktuurse, protsessuaalse kui ka isikulise külje kohta. Võrreldes omaaegse süsteemiga on kohtunikekorpuse suurus kasvanud umbes kolm korda.

Advokatuuri liikmete arv on samal ajal suurenenud 183-lt (1990) liikmelt¹ 232 (1995) liikmeni (202 vandeadvokaati ja 30 vanemabi), siia võib veel lisada 26 vandeadvokaadi abi.²

1 * 1979. aastal oli Eesti NSV Advokaatide Kolleegiumis 155 liiget.

2 Eesti Advokatuuri juhatuse aruande teesid Advokatuuri üldkoosolekul 09.03.1995. a.

Eesti NSV prokuratuuriorganite süsteemis oli 1. jaanuaril 1990 ühtekokku 236 ametikohta (prokurörid, nende asetäitjad ja abid ning uurijad), kus faktiliselt töötas 222 inimest, kellest 94 (42,3%) olid naised. Ametikohtade arv Eesti Vabariigi prokuratuuris oli 1. jaanuariks 1992 kasvanud 251-ni, tegelikult töötas ainult 217 juristi. *Õrnema soo* esindajate absoluutarv oli jäänud samaks (94), nende osakaal oli kasvanud vaid 1% võrra. 1995. aasta II poolel oli prokuratuuris 167 ametikohta, millest oli täidetud 132, kusjuures 12-l ametikohal töötasid prokurörikandidaadid. Seega on võrreldes 1992. aastaga ametikohtade arv vähenenud 84 võrra, realselt teenivate inimeste arv aga 85 võrra.

Oluliselt on muutunud prokuratuuri isikkoosseisu sooline struktuur: 62,9% (83) prokuratuuri töötajatest on naised, meeste osakaal oli kahanenud 37,1%-ni (49).

Uue kohtusüsteemi kujundamise käigus soovis I või II astme kohtuniku toolile istuda ühtekokku 344 inimest, kellest registreeriti 330. Kandideerimise käigus loobus 20 inimest ja 310-st kohtunikeksamile suunatust sooritas eksami või vabastati eksamist ühtekokku 276 pretendenti. Riigikohtu esimees esitas Riigikohtu üldkogu soovitusel presidendile kohtuniku ametisse nimetamiseks 228 juristi ehk 66% avalduse esitanutest. Riigipea aktsepteeris Riigikohtu üldkogu arvamust 83% juhtudest, nimetades ringkonna-, maa- ja linnakohtutesse ametisse 190 õigusemõistjat.³ Riigikohtus oli 1. jaanuaril 1996 ametis 16 kohtu liiget.

Lähtudes kohtusüsteemi ülesehitusest, koosneb käesolev töö kolmest osast, kus on eraldi vaadeldud halduskohtunikke, maa- ja linnakohtunikke ning ringkonnakohtute liikmeid; käsitletud ei ole riigikohtunikke. Töö põhiallikateks on Riigikohtu arhiivi ning Tartu Ülikooli personaliosakonna ja arhiivi, samuti Riigiprokuratuuri personali-osakonna materjalid.

Maa- ja linnakohtunikud

21-s Eesti maa- ja linnakohtus oli 1. jaanuaril 1996 ametisse nimetatud ühtekokku 119 õigusemõistjat, täitmata kohti oli 13. Arvuliselt kõige rohkem töötas kohtunikke Tallinna ringkonnakohtu ringkonnas (edaspidi Tallinna ringkond) – 67, ehk 56,3% üldisest kohtunike arvust. Tartu ja Viru ringkonnas oli kummaski 26 maa- ja linnakohtunikku. Suurim I astme kohus, ühtlasi Eesti suurim kohus üldse, oli Tallinna linnakohus, kus töötas 38 kohtunikku. Seega oli 31,9% ehk peaaegu $\frac{1}{3}$ riigi I astme kohtunistest koondunud pealinna;^{4*} Tallinna ringkonnas oli linnakohtunike osakaal 56,7% ringkonna I astme kohtunistest.

3 Eesti kohtunikud. Tartu 1996, lk 120.

4 * Tegelikult oli I astme kohtunike kontsentratsioon veelgi suurem, sest siin

Isikkoosseisu suuruselt oli järgmine Lääne-Viru maakohus, kus töötas 9 kohtunikku; tavaliselt oli I astme kohtus ametis 3–7 õigusemõistjat. Ülalöödust tulenevalt on järgnevalt vaadeldud eraldi ka Tallinna linnakohtunikke.

17-s maa- ja linnaprokuratuuris töötas 1995. aasta juulis ühtekokku 106 prokuröri või tema abi või asetäitjat^{5*} (edaspidi prokuröri), täitmata oli 21 ametiposti. Tallinna ringkonnakohtu piirkonnas tegutsevas 8-s linna- ja maaprokuratuuris oli palgal 52 ametnikku (49,1%), vabu prokuröritoole oli 14. Erinevalt kohtusüsteemist on kõige suurema koosseisuga Riigiprokuratuur, kus töötab 26 prokuröri. Maa- ja linnaprokuratuuridest oli kõige suurema isikkoosseisuga pealinna prokuratuur, kus on ette nähtud 35 ametikohta, millest oli täidetud 25. Riigi väikseim prokuratuur on Hiiumaal, kus oli ametis vaid 1 inspektor.

Rahvuslik struktuur

Eesti I astme kohtunikekorpuse rahvuslik koosseis on ühtlane – 107 (89,9%) I astme kohtunikku on eestlased.^{6*} Teistest rahvustest on esindatud venelased, soomlased, juudid ja tatarlased. Ringkondade, veel enam üksikute kohtute lõikes, on erinevused küllaltki suured.

Võrreldes kohtunike ja advokaatide (st vandeadvokaatide ja nende vanemabide) rahvuslikku struktuuri, võib öelda, et kohtunikekorpus on rahvuslikult homogeensem. Advokatuuri 232 liikme seas oli eestlaste osakaal 83,2% (193), venelaste osakaal moodustas 12,5% (29), juute oli 3,4% (8). Teiste rahvustena olid esindatud soomlased ja armeenlased.

Tartu ringkonna I astme kohtunike korpus koosneb ainult eestlastest, Tallinna ringkonnas on eestlaste osakaal 92,5%: siin on kõik teiserahvuselised koondunud Tallinna linnakohtusse. Teistest rahvustest juristide osakaal on viimases 13,2%, enne 14. detsembrit 1995 toimunud uute kohtunike nimetamist oli see 16,1%. Ringkonna ülejäänud maa- ja linnakohtutes on ametis ainult eestlased. Viru ringkonna I astme kohtutes küünib põlisrahvuse osakaal 73,1%-ni, teistest rahvustest kohtunikke on seal 26,9%. Narva linnakohtunike seas on teistest rahvustest kohtunikke 83,3%.^{7*}

paiknevad ka Harju Maakohus ja Tallinna Halduskohus, kus töötab vastavalt 7 ja 8 kohtunikku, esimeses lisaks veel 2 halduskohtunikku.

- 5 * Pikajalisel lapsepuhkusel on 7 prokuratuuriametnikku.
- 6 * Siinjuures on lähtutud kohtunike kandideerimisavaldustes, kui ajaliselt kõige hiljem täidetud dokumendil märgitud rahvusest, mis alati ei kattu kõrgkooli astumisel või varasemates dokumentides märgitud rahvusega.
- 7 * Arvestades kõrgkooliaegset rahvuse määratlemist, on antud linnakohtus

Sooline struktuur

Kohtunikekorpuse soolises struktuuris on tugevas ülekaalus naiskohtunikud, kelle osakaal on 62,2% (74), meeskohtunikke on vaid 37,8% (45) (tabel nr 1). Analoogne seis on ka peaaegu kõigis teistes klassikalistes juristiametites. Näiteks notarite hulgas küünib naiste osakaal 1996. aasta jaanuari seisuga 90,9%-ni (50), mehi oli ainult 9,1% (5). Maa- ja linnaprokuratuurides oli 1995. aasta juuli seisuga naissoo esindajaid 67% (71) prokuröride üldarvust, meeste osakaal oli vaid 33% (35) (tabel nr 2).

Tabel nr 1

I astme kohtute üldine vanuseline ja sooline struktuur

Vanuse grupid	N – naine, M – mees																								
60–64	M	M																							
55–59	M	M	M	M	M	N	N																		
50–54	M	M	M	M	N	N	N	N																	
45–49	M	M	M	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
40–44	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N					
35–39	M	M	M	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
30–34	M	M	M	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N					
25–29	M	M	M	N	N	N	N	N																	
Kohtunike arv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25

Tabel nr 2

Maa- ja linnaprokuratuuride üldine sooline ja vanuseline struktuur

Vanusegrupid	N – naine, M – mees																	
65–69																		
60–64	M	M	M	N														
55–59	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N								
50–54	M	M	N	N	N	N												
45–49	M	M	M	M	M	N	N	N	N									
40–44	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N								
35–39	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	
30–34	M	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
25–29	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N		
20–24	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N					
Prokuröride arv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18

muust rahvusest kohtunikke 100%.

Hoopis teistsugune olukord on **advokaatide** (st vandeadvokaatide ja vanemabide) seas – seal on naiste osakaal ainult 31% (72), meeste osakaal aga 69% (160).

Selline sugudevaheline tööjaotus ei ole omane mitte ainult postnõukogulikule Eestile, küllalt sarnane olukord valitses näiteks omaaegses Saksa DV-s. Ida-Saksamaa olukorda lähemalt uurinud Gisela Shaw väidab, et juristiseisuse feminiseerumine ja deprofessionaliseerumine olid paralleelsed protsessid.⁸ Käesoleva töö autor selliseid üldistusi teha ei saa, küll aga näeb siin edasisi uurimisvõimalusi, mis peaksid tuginema kohtupraktika analüüsile.

Sarnaselt rahvuslikule struktuurile on suured erinevused kohtunikukonna soolises struktuuris nii ringkondade kui üksikute kohtute lõikes (tabel nr 3). Kõige feminiinsemad on Tallinna ringkonna maa- ja linnakohtud – naiskohtunikke on siin 76,1% (51). Tallinna linnakohtus on *õrnema soo* esindajaid 33 (86,8%); enne 14. detsembrit 1995 oli nende osakaal koguni 90,3% (tabel nr 5). Ringkonna teistes kohtutes on naiste osakaal võrdne riigi I astme kohtunikukonna keskmisega.

Ka Tallinna ringkonna prokuröride koosseis on teiste piirkondadega võrreldes kõige rohkem feminiseerunud – naiste osakaal moodustab siin 73,1% (38), mehi on kõigest 26,9% (14) (tabel nr 4). Situatsioon on kohtunikega võrreldav ka ringkonna siseselt. Tallinna prokuratuuris on naiste osakaal peaaegu samasugune nagu linnakohtus – 84% (21), mehi on vaid 4 (16%) (tabel nr 6). Ringkonna teistes prokuratuurides on naiste osakaal väiksem, neid on 63% (17); mehi on 37% (10).

Tallinna ringkonnale järgneb Viru ringkond, kus naiskohtunikke on ühtekokku 46,2% (14). Kõige väiksem on naiste osakaal Tartu ringkonna kohtutes, kus see küünib vaid 34,6%-ni (9). Põlva, Valga ja Võru maakohtutes on ainult meeskohtunikud.

Prokuröride seas on olukord vastupidine. Naisprokuröride osakaal on kõige väiksem Viru ringkonnas, kus nad moodustavad 54,5% (12) isikkoosseisust. Meeste osakaal on Virumaal 45,5% (10). Tartu ringkonnas on naisprokuröre 65,6% (21), mehi aga 34,4% (11) (tabel nr 4).

Samas tuleb märkida, et 21 maa- ja linnakohtu esimehe seas on naiste osa pöördvõrdeline nende üldise osakaaluga kohtunikukonnas – 66,7% kohtuesimeestest on mehed ning naisi on nende hulgas vaid 33,3%. Maa- ja linnaprokuratuuride juhtide seas on mehi ning naisi võrdselt.

8 Shaw, Gisela Juristinnen in den neuen Bundesländern. – Zeitschrift für Rechtssoziologie, 1994, Nr. 1 S. 193.

Tabel nr 3

I astme kohtute vanuseline ja sooline struktuur ringkondade kaupa

Vanuse- grupid	Ringkonna- kohtu ringkond	N – naine, M – mees														
60–64	Viru	M														
	Tartu															
	Tallinna	M														
55–59	Viru															
	Tartu															
	Tallinna	M	M	M	M	M	N	N								
50–54	Viru	M														
	Tartu	M														
	Tallinna	M	M				N									
45–49	Viru	M	M	M	M		N	N	N							
	Tartu	M	M	M												
	Tallinna	M					N	N	N	N	N	N	N	N		
40–44	Viru															
	Tartu	M														
	Tallinna	M	M	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
35–39	Viru	M	M	M	M	N	N									
	Tartu	M	M	M	M	N	N									
	Tallinna	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N		
30–34	Viru	M	M		N	N	N									
	Tartu	M	M	M	M	M	N	N								
	Tallinna	M	M	M	N	N	N	N	N							
25–29,	Viru															
	Tartu	M	M	M	N	N										
	Tallinna	N	N	N	N											
Kohtunike arv		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Maa- ja linnaprokuratuuride vanuseline ja sooline struktuur kohturingkondade kaupa

Vanusegrupid	Ringkonnakohtu ringkond	N – naine, M – mees									
65–69	Tartu										
	Tallinna	M									
60–64	Tartu										
	Tallinna	M	M	M	N						
55–59	Tartu	M	M								
	Tallinna	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
50–54	Tartu										
	Tallinna	M	M	M	M	M					
45–49	Tartu	M	M	M							
	Tallinna	M	M	M	M	M					
40–44	Tartu	M	M	M							
	Tallinna	M	M	M	M	M	M				
35–39	Tartu	M	M	M	M	M	M				
	Tallinna	M	M	M	M	M	M	M			
30–34	Tartu	M	M	M	M	M	M	M			
	Tallinna	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
25–29,	Tartu	M	M	M	M	M	M	M			
	Tallinna	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
20–24	Tartu	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
	Tallinna	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Prokuröride arv		1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Tabel nr 5

Tallinna linnakohtu vanuseline ja sooline struktuur

Vanusegrupid	N – naine, M – mees									
	M									
60–64	M									
55–59	M	M	M							
50–54	N	N	N							
45–49	M	N	N	N	N	N	N	N	N	N
40–44	N	N	N	N	N	N				
35–39	N	N	N	N	N	N	N	N		
30–34	N	N	N	N	N					
25–29	N	N								
Kohtunike arv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tabel nr 6

Tallinna prokuröride vanuseline ja sooline struktuur

Vanusegrupid	N – naine, M – mees							
	N							
65–69	N							
60–64	M	N						
55–59	N	N						
50–54								
45–49								
40–44	N							
35–39	M	N	N					
30–34	M	M	N	N	N	N	N	N
25–29	N	N	N	N	N	N		
20–24	N	N						
Prokuröride arv	1	2	3	4	5	6	7	8

Vanuseline struktuur

I astme kohtunikekorpuse keskmine vanus küünib 41 eluaastani, kõige kõrgem keskmine vanus on Tallinna ringkonnas – 42,9 aastat. Antud ringkonna I astme kohtunike keskmine vanus ilma Tallinna linnakohtuniketa on 42 aastat, linnakohtu siseselt aga 42,9 aastat. Seega olulist vahet Tallinna ja ringkonna ülejäänud kohtute vahel, mida võis näha soolise struktuuri puhul, antud juhul täheldada ei saa. Siinses ringkonnas on ka kõige kõrgema keskmise vanusega (51,3) Eesti I astme kohus – Lääne maakohus.

Viru ringkonnas on keskmine vanus 41,4 aastat. Tartu ringkonna keskmine vanus on võrreldes kahe eelmisega tunduvalt madalam – 36,7 aastat. Siinses ringkonnas on

tervelt kolme kohtu keskmine vanus alla 35 aasta – Jõgeva maakohtus 33,7; Tartu maakohtus 33, Valga maakohtus 29,3 (tabel nr 3).

Maa- ja linnaprokuröride keskmine vanus on mõnevõrra madalam kui maa- ja linnakohtunikel, küündides 37,4 aastani. Ringkondade lõikes on kõige kõrgem keskmine vanus Tallinna ringkonna I astme prokuröridel – 40,8 aastat, mis oluliselt ei erine kohtunike vanusest. Seevastu Tallinna linna prokuratuuri töötajate keskmine vanus on võrreldes ringkonna ülejäänud prokuratuuridega tunduvalt madalam, vastavalt 34,2 ja 46,8 aastat. Tallinna prokuratuuris on tugev vanuseline diferentseerumine, viie vanema prokuröri keskmine vanus on 60,8 aastat ning ülejäänud 20 töötaja keskmine vanus on vaid 27,6 aastat (tabel nr 6).

Üle riigi on kõige arvukamad 45–49- ja 35–39-aastaste vanusegrupid, mõlemas on 25 kohtunikku (a 21%) (tabel nr 1). Neile järgneb 30–34-aastaste vanusegrupp, kus on 22 kohtunikku (18,5%); vahepealses (40–44-aastaste vanusegrupis) on 20 kohtunikku (16,8%). Ülejäänud vanusegruppides on juba alla kümne kohtuniku. Näiteks 25–29-aastaste vanusegrupis on kõigest 9 kohtunikku, pensioniipiirile (65 aastat) lähenevaid juriste (st vanuses 60–64 aastat) on maa- ja linnakohtutes vaid 2.

I astme prokuröride seas on kõige arvukam 30–34-aastaste vanusegrupp, kus on 22 inimest (20,1%) (tabel nr 2). Suuruselt järgmised on 35–39- ja 25–29-aastaste vanusegrupid, kus on vastavalt 16 ning 17 liiget. Prokuratuuritöötajate hulgas on küllalt arvukalt (13) 20–24-aastasi äsja kõrghariduse omandanud juriste või veel TÜ õigusteaduskonnas õppivaid üliõpilasi. Teiselt poolt on maa- ja linnakohtutega võrreldes suhteliselt palju pensioniea ületanud või selle ea piirile lähenevaid juriste.

Kohtunikekorpuse erinevate vanusegruppide osakaal ringkondades kõigub tuntuvalt, samuti on oluliselt erinev vanusegruppide sooline struktuur. Noorima vanusegrupi (25–29-aastased) 9-st liikmest ei ole Viru ringkonnas ühtegi, seevastu Tartu ringkonnas on neid 5. 55–59-aastaste vanusegrupp, kus on üle riigi kokku 7 juristi, on koondunud tervikuna Tallinna ringkonda; Tartu ega Viru ringkonnas pole ühtegi selle vanusegrupi esindajat. Analoožiline olukord valitseb 50–54-aastaste vanusegrupis, mille 9 liikmest on 6 Tallinna ringkonnas (Tartu ja Viru ringkonnas vastavalt 1 ja 2). Seega võib öelda, et Tartu ja Viru ringkondade maa- ja linnakohtutes puuduvad viiekümnenda eluaasta ületanud kohtunikud (tabel nr 2).

Vaadates kahe kõige arvukama vanusegrupi (35–39 ja 45–49) soolist struktuuri, torkab silma suur erinevus ühelt poolt Tallinna ja teiselt poolt Tartu ning Viru ringkonna vahel. Tartu ringkonnas on meeste osakaal nooremas grupis 66,7% ja vanemas koguni 75%,⁹ Viru ringkonnas on vastavad näitajad 57,1% ja 50%. Seevastu Tallinna ringkonnas on meeste osakaal nimetatud vanusegruppides vaid 8,3% ja 7,7%. Tallinna linnakohtunike hulgas ei ole üldse 25–44-aastaseid mehi.

9 * 30–34-aastaste vanusegrupis on meeste osakaal Tartu ringkonnas 71,4%.

Sarnaselt kohtunikega on ka prokuröride seas erinevate vanusegruppide osakaal ringkonniti oluliselt erinev, sama võib väita ka gruppide soolise struktuuri kohta (tabel nr 4). Eriti silmatorkavad on erinevused nooremates ja vanemates gruppides. Analoomiliselt kohtunikega pole Viru ringkond populaarne ka nooremate prokuratuuritöötajate seas, ükski 13-st 20–24-aastasest ametnikust ei ole ametis Kirde-Eestis. Nad eelistavad peamiselt Tartu piirkonda, mis on seletatav eelkõige jätkuvate õpingutega. Sama tendents on ka 25–29-aastaste seas, kelle 17-st esindajast on Viru piirkonnas ainult 4. Selle grupi liikmete eelistus on kandunud pealinna. Siinjuures peab märkima antud vanusegrupi äärmist feminiinsust – 17-st ametnikust ainult 1 on meesterahvas.

Tartu ringkonna prokuratuuritöötajate seas praktiliselt puuduvad vanemad kui 45-aastased ametnikud (neid on ainult 2).^{10*} Paljud vanemad I astme prokuratuuri-ametnikud on koondunud Tallinna ringkonda, kuid mitte pealinna.

Eelöeldust lähtuvalt võib tekkida küsimus, kas praegune situatsioon, kus erinevates prokuratuurides on suur vanuseline vahe, millele lisandub erinev kooolitus, ei või viia põlvkondadevahelistest arusaamadest tingitud ametkonnasiseste lahkkelideni. Samas võib eeldada, et noortel ja väheste kogemustega prokuratuuritöötajatel võib esineda raskusi võistlevas protsessis kogenenumate advokaatidega konkureerides.

Perekondlik struktuur

Maa- ja linnakohtunike **perekondlik struktuur**^{11*} on samuti ringkonmiti erinev. Keskmise abielulisus on kohtunike seas 66,4%, lahutatuid on ainult 12,6%; vallaliseks peab end 13,4% kohtunikest^{12*}. Lesestunud kohtunikke on 3,4%.

Suhteliselt kõige rohkem on abielus kohtunikke Tartu ringkonnas, kus nende osakaal on 80,8%, abielu lahutanud kohtunike osakaal on siin vaid 7,8%. Teistes ringkondades on abielulisus enam-vähem riigi keskmisel tasemel: Tallinnas 61,2%, Virus 65,4% (lahutatuid on 15,4%). Tallinna linnakohtu vastav näitaja on suurem kui sama ringkonna ülejäänud I astme kohtutel – vastavalt 64,9% ja 58,6%.

10 * Käesoleval ajal ainult 1.

11 * Siin kajastub vaid hetkeseis, st ei nähtu, kui mitu korda on varem lahutatud ja abiellutud. Ankeedi antud punktile vastas 95,8% praegu ametisolevatest kohtunikest.

12 * Siinkohal on lähtutud vastajate endi määratlusest, sest teiste allikate põhjal ilmnes, et nii mõnedki abielus olnud juristid nimetasid end vallalisteks, mitte lahutatuteks.

Riigi meeskohtunistest on abielus 84,4%, samas kui naiskohtuniste puhul on vastav näitaja ainult 59,5%. Seega võib öelda, et kohtuniku elukutse mõjutab naiste perekondlikku elu tunduvalt enam kui meeste oma.

Hariduslik struktuur

Maa- ja linnakohtuniste **haridustaseme** määratleb seadus – kõigil kohtunikel peab olema kõrgem juriidiline haridus. Ootuspäraselt on absoluutne enamus õigusemõistjatest (94% –110) saanud juriidilise kõrghariduse **Tartu Ülikoolis**, teistest kõrgkoolidest on esindatud Leningradi (Sankt-Peterburgi – 3,4%) ja Udmurdi Riiklik Ülikool ning Sverdlovski (Jekaterinburgi) ja Harkovi Juriidilina Instituut.

Juristid on diplomid omandanud ajavahemikus 1957 – 1994. Käesoleva töö autori arvates väärib esiletoomist asjaolu, et 42,7% (50) maa- ja linnakohtunistest on saanud juriidilise kõrghariduse **mittestatsionaarselt**. Üheks sellist olukorda põhjustanud teguriks võib kindlasti pidada Tartu Ülikooli õigusteaduskonna statsionaarse ja mittestatsionaarse osakonna omaaegset vastuvõetavate üliõpilaskohtade arvu vahekorda.

20 (17,1%) õigusemõistjat on hariduse saanud enne 1975. aastat 76 (65%) I astme kohtunikku on diplomi saanud aastail 1980–1994, neist statsionaarselt vaid 36 (47,4%) ja mittestatsionaarselt 40 (52,6%). Viimasel viie aasta jooksul on kõrghariduse omandanud 22 (18,8%) maa- ja linnakohtunikku, neist statsionaarselt 12 (54,5%) ning kaugõppes 10 (45,5%).

Hariduse struktuurilt on erinevate ringkondade (veel enam aga üksikute kohtute) vahel äärmiselt suured erinevused. Näiteks on Viru ringkonnas TÕ kasvandike osakaal 80,8%, Narva linnakohtus on *tartlasi* vaid 50%, neistki enamik kaugõppe osakonna lõpetanud juristid.

Tallinna ringkonnas on 67-st maa- ja linnakohtunist 64 (97%) lõpetanud TÕ õigusteaduskonna, neist statsionaarse 30 ja kaugõppe osakonna 34 (tabel nr 7). Üldse on kohtunistest kõrgkooli statsionaarselt lõpetanud 35 juristi (53%), mittestatsionaarselt on juriidilise kõrghariduseni jõudnud 31 kohtunikku (47%). Siinjuures peab märkima suurt erinevust Tallinna linnakohtu ja piirkonna ülejäänud I astme kohtute vahel – esimeses on kaugõppijate osakaal 62,6% (23), teistes aga vaid 27,6% (8) (tabelid nr 5 ja 6). Tallinna linnakohtu puhul torkab silma see, et 20 kohtunist, kes on jõudnud diplomini pärast 1980. aastat, on 95% (19) saanud selle mittestatsionaarselt. Ringkonna ülejäänud 19-st pärast 1980. aastat diplomi saanud I astme kohtunist on mittestatsionaarse osakonna lõpetanud vaid 31,2% (6).

Tabel nr 7

Tallinna ringkonna I astme kohtunike hariduslik struktuur

					H	T	
10							
9					T	T	T
8				T	T	T	T
7				T	T	T	T
6				T	T	T	T
5				T	T	T	T
4				T	T	T	T
3				T	T	T	T
2				T	T	T	T
1				T	T	T	T
	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994

T – Tartu Ülikooli lõpetaja

L – Leningradi Ülikooli lõpetaja

H – Harkovi Juriidilise Instituudi lõpetaja

1. astme kohtunike hariduslik struktuur	ministeeriumi poolt määratud lõpetaja
---	---------------------------------------

Tabel nr 8

Tallinna linnakohtu kohtunike* hariduslik struktuur

					h		
9					T		
8					T		
7					T		
6					T		
5					T	T	T
4				T	T	T	T
3			L	T	T	T	T
2			T	T	T	T	T
1		T	T	T	T	T	T
	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994

* Ühe kohtuniku andmed puuduvad

Tallinna ringkonna I astme kohtute (Tallinna linnakohtuta) kohtunike hariduslik struktuur

8					T		
7					T		
6					T		
5					T		T
4				T	T		T
3	T			T	T		T
2	T			T	T	T	T
1	T	T		T	T	T	T
	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994

Vaadeldes ringkonda tervikuna, võib öelda, et pärast 1980. aastat on juriidilise kõrghariduse omandanud 39 kohtunikku (59,1%), sealjuures 25 neist mittestatsionaarselt. Enne 1975. aastat on juriidilise kõrghariduse saanud 14 kohtunikku (21,2%), neist töötavad Tallinna linnakohtus 10 ning muudes I astme kohtutes vaid 4.

Autori arvates võib Tallinna linnakohtu puhul ühe põhjusena näha asjaolu, et kohtu esimees üritab isikkoosseisu komplekteerida talle varasemast teenistusest (või veel õppimisajast) isiklikult tuttavatest juristidest.

Tallinna linnakohtu 2-1 kohtunikul on teaduste kandidaadi kraad (*Ph. D.*), üks neist õigusteaduse ja teine majandusteaduse alal. Majandusteaduse kraadiga kohtunik asus linnakohtusse tööle 1995. aasta lõpus. Veel ühel 14. detsembril 1995 ametisse nimetatud õigusemõistjal on lisaks juriidilisele ka majandulik kõrgharidus.

Kõik Tartu ringkonna maa- ja linnakohtunikud on juriidilise kõrghariduse saanud TÜ õigusteaduskonnas (tabel nr 7). Võrreldes Tallinna ja Viru ringkonnaga, tõuseb esile statsionaarse kõrghariduse omandanute osakaal 84% (21), kaugõppe teel on diplomini saanud vaid 16% (4). Kõrvutades Tallinna ja Tartu ringkonna kohtunike lõpetamise aastaid tuleb esile Tartu õigusemõistjate diplomite *värskus* – nii on pärast 1990. aastat diplomini jõudnud juristide osakaal 40% (10), neist vaid 1 kaugõppes. 1980. aastal või hiljem lõpetanud on Tartu ringkonnas ühtekokku 80% (20), samas kõige *vanem* diplom pärineb aastast 1972. Ühest küljest näitab see asjaolu kogemuste vähesust, teisest küljest aga seda, et mitmeski kohtus on ülekaalus juristid, kes on hariduse omandanud juba ühiskonna muutumise ning õppetöö ümberkorraldamise ajajärgul.

Arvestades Tartu ringkonna I astme kohtunikekorpuse vanuselist, soolist ja hariduslikku struktuuri, võib seda pidada üheks kõige suurema potentsiaaliga kohtute piirkonnaks.

Tabel nr 10

Tartu ringkonna I astme kohtunike hariduslik struktuur

9								T
8								T
7								T
6								T
5								T
4								T
3								T
2								T
1								T
	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	

Eespool on juba nimetatud, et Viru ringkonna I astme kohtunike seas on TÜ õigusteaduskonna kasvandikke 80,8%, ülejäänud on juriidilise kõrghariduse saanud kas Leningradi ja Udmurdi ülikoolis või Sverdlovski Juriidilises Instituudis. Narva linnakohtunike seas on TÜ lõpetanud vaid 50%, neistki $\frac{2}{3}$ kaugõppes. Sillamäe linnakohtunikul on taskus Sverdlovski kõrgkooli diplom.

Viru ringkonna maa- ja linnakohtunist on statsionaarselt kõrghariduseni jõudnud vaid 42,2% (11) kohtunist, mittestatsionaarselt aga 57,8% (15). TÜ 21 kasvandiku seas on kaugõppeosakonna lõpetanud 61,9% (13) ja statsionaarse osakonna lõpetanud 38,2% (8).

Tabel nr 11

Viru ringkonna I astme kohtunike hariduslik struktuur

4						Ud		T	T
3						T	T	L	T
2						T	T	T	T
1						T	T	T	T
	1960-1964	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	

T - Tartu Ülikooli lõpetaja, Sv - Sverdlovski Juriidilise Instituudi lõpetaja

Ud - Udmurdi Riikliku Ülikooli lõpetaja, L - Leningradi Ülikooli lõpetaja

(Ühe Leningradi Ülikooli mittestatsionaarse osakonna lõpetaja lõpetamise aasta pole teada)

Enne 1975. aastat on diplomi omandanud 11,5% (3) kohtunist, neist 1 juba 1957, 1980. aastal või hiljem lõpetanud on 65,4% (17), neist 11 on omandanud kõrghariduse kaugõppes. Ühel juristil on teinegi kõrgharidus: lisaks õigusteadusele on tal ka eesti filoloogide diplom.

Viru ringkonna puhul võib veel esile tuua seda, et 23,1% (6) kohtunikest on saanud keskerihariduse, sh 11,5% juriidilise keskerihariduse Tallinna Majandustehnikumis. Tartu ringkonna I astme kohtunike seas on keskeriharidus 8-1%-l ja Tallinna ringkonnas 7,8-1%-l kohtunikest.

Maa- ja linnaprokuröride enamus on juriidilise kõrghariduse saanud (või saamas) samuti Tartu Ülikoolis, kuid võrreldes kohtunikega, on teiste kõrgkoolide osakaal suurem, seda eriti üksikute prokuratuuride lõikes. TÜ vilistlaste osakaal I astme prokuratuuritöötajate hulgas tervikuna on 67,9% (72), teiste kõrgkoolide kasvandikke on 13,2% (14). 18,9% (20) ametnikest on alles Tartu Ülikooli juuratudengid, kes plaanide kohaselt peaksid lõpetama aastatel 1995–1997.

Kohtunikega võrreldes on teiste kõrgkoolide palett prokuröridel mitmekesisem – NSV Liidu Siseministeriumi Leningradi ja Moskva Akadeemia (3 ja 2), Leningradi (Sankt-Peterburgi) (4), Moskva (1) ja Kaliningradi (1) ülikoolid, Saraatovi Juriidiline Instituut (2) ja Moskva Riiklik Juriidiline Akadeemia (Üleliiduline Juriidilise Kaugõppe Instituut) (1). Veel 1995. aasta algul teenisid prokuratuuris Baškiiri ja Läti ülikoolide ning NSV Liidu Siseministeriumi Volgogradi Uurijate Kõrgema Kooli lõpetanud juristid.

Kõige suurem on väljaspool Eestit juriidilise kõrghariduse omandanud juristide osakaal Viru ringkonnas, kus neid on kokku 27,3% (6); põhiliselt töötavad nad Narva ja Ida-Viru prokuratuurides. Viimase kohta võib märkida, et 44,4% (4) ametnikest on veel TÜ tudengid. TÜ vilistlasi on sealse ringkonna prokuratuuritöötajate hulgas 54,5% (12), TÜ tudengeid või 1995. aasta lõpetajaid on 18,2% (4).

Tallinna ringkonna prokurörid on diplomi saanud või saamas põhiliselt Tartus, TÜ vilistlasi on 75% (39) ja üliõpilasi 9,6% (5). Kaheksa (15,4%) ametnikku on hariduse saanud väljaspool Eestit, eelkõige Leningradi Ülikoolis ja NSV Liidu Siseministeriumi Akadeemias. Viimase õppeasutuse kasvandikud, kellel on pikaajaline NSV Liidu Siseministeriumi staaž, töötavad Järva prokuratuuris.

Tartu ringkonna prokuratuurides domineerivad TÜ kasvandikud – vilistlasi on 65,6% (21) ja üliõpilasi või 1995. aastal lõpetajaid 34,4% (11).

Ühel Tartu prokuröril on ka õigusteaduse kandidaadi kraad (*Ph. D.*).

Täiendõpe

Toetudes kohtunike endi esitatud andmetele, võib väita, et vähemalt 2-nädalasel või pikemal täiendõppel^{13*} (arvestamata teise kõrghariduse omandamist või aspirantuuri)

13 * Antud juhul ei ole vahet tehtud kitsalt juriidilisel ja üldisemal (nt arvuti-, keeleõpe jms) täiendõppel, kuna see vajaks teistsuguseid allikmaterjale.

on pärast diplomi saamist viibinud vaid 37 (31,6%) kohtunikku, neist viimase viie aasta jooksul ainult 13 (11,1%).

Väljaspool endise NSV Liidu territooriumi on end pikemaajaliselt täiendanud vaid 7 (6%) I astme kohtunikku. 21 maa- ja linnakohtu seas on tervelt 5 kohut, mille koosseisust ükski liige pole viibinud pikemaajalisel täiendamisel. Siinkohal tuleb autori arvates eraldi vaadelda Tartu ringkonna kohtuid, kus kõrgkoolidiplomid on suhteliselt värsked.

Kõikide täiendõppeasutuste seas on pretsedenditult esikohal Eesti Majandusjuhtide Instituut (EMI), kus on ühel või teisel ajal ning alal täiendanud end ühtekokku 11 (9,4%) kohtunikku. Seevastu Tartus Juristide Täienduskeskust on märkinud vaid üks I astme kohtunik. Võib arvata, et JTK käsitlemise puhul tuleb lühendada vaadeldava õppeaja kestvuse ülempiiri.

Teised täiendamiskohad on äärmiselt mitmekesised: keelekursused, mitmed NSV Liidu juriidilised instituudid; eelkõige Moskva ja Leningradi (Sankt-Peterburgi) kohtuekspertiisi, kohtunike ja uurijate instituudid.

Taas võib nentida küllaltki suuri erinevusi üksikute kohtute ja ringkondade vahel, seda eriti viimase 5 aasta lõikes. Suhteliselt kõige rohkem on täiendõppel viibinud kohtunikke Tallinna ringkonnas, ühtekokku 33% (22). Tartu ja Viru ringkonna kohtunikest on end pikemat aega täiendanud vastavalt 30,8% (8) ja 26,9% (7). Viimasel viie aasta jooksul on täiendõppel viibinud 15,4% (4) Tartu, 12,1% (8) Tallinna ja vaid 3,8% (1) Viru ringkonna maa- ja linnakohtunikest. Seejuures ei ole Virumaalt keegi käinud end täiendamas väljaspool endise NSV Liidu territooriumi.

Tallinna ringkonna analüüsimisel tuleb kindlasti eraldi käsitleda Tallinna linnakohtu ja ülejäänud ringkonna maa- ja linnakohtute koosseise. Esimese liikmetest on pikaajalisel täiendõppel käinud 43,2% (16) õigusemõistjatest, 16,2% (6) mitmel korral. Viimasel viie aasta jooksul täiendamas käinud juristide osakaal on 18,9% (7), kusjuures väljaspool endise NSV Liidu piire on end harinud 10,8% (4).

Tallinna linnakohtunike seas on täiendamiskohtade seas samuti esikohal EMI, kus on oma teadmisi käinud värskendamas 13,5% (5) kohtunikest. Võrreldes teiste kohtutega on tunduvalt suurem nende juristide osa, kes on olnud mitmesugustel kursustel omaaegse NSV Liidu kohtuekspertiisiinstituutides. Võib märkida, et kõik 14. detsembril 1995 Tallinna linnakohtusse ametisse nimetatud juristid on kasutanud mõnda enesetäiendamisvõimalust.

Tähelepanuväärne on asjaolu, et täiendõppes osalenute seas on mittetatsionaarselt hariduse omandanute osakaal vaid 37,5% (6),^{14*} samas kui nende üldine osa moo-

14 * See tõuseb 43,8% kui võtta arvesse ka mitmesugused kaugõppe ajal, st enne diplomeerumist toimunud täiendõppe üritusi.

dustab kohtu liikmeskonnast 62,3%.

Tallinna ringkonna ülejäänud maa- ja linnakohtute liikmeist on end pärast diplomi omandamist täiendanud 20,7% (6) kohtunikest, kusjuures nende seas pole ühtegi kaugõppe osakonna lõpetajat (muidu on nende osakaal 27,6%). Viimase viie aasta jooksul on end täiendanud vaid üks kohtunik. Tallinna ringkonna selle piirkonna 3-st kohtust pole ükski kohtuliige pikemaajalistel täiendõppe kursustel viibinud, samuti pole siinsest piirkonnast ükski kohtunik käinud end täiendamas väljaspool endise NSV Liidu piire.

Võõrkeelteoskus

Autor üritab alljärgnevalt analüüsida kohtunike endi poolt esitatud andmete baasil maa- ja linnakohtunike võõrkeelte oskust, mis on äärmiselt oluline eelkõige täiendõpet ning Euroopa ja Eesti õiguse harmoniseerimist silmaspidades. Erinevate võõrkeelte oskusest ja selle tasemest sõltub tihtipeale välislektorite kutsumise otstarbekus, stažeerimise võimalikkus, samuti erialase kirjanduse ja loengute tõlkimise vajadus jne. Siinkohal peab märkima, et osa kohtunikke on jätnud sellele küsimuse vastamata. Täiesti objektiivse pildi saamiseks oleks otstarbekas ühtlustatud keeletesti läbiviimine.

Ootuste kohaselt oli võõrkeelte oskustest esikohal vene keele oskus. 69,4% (77)^{15*} kohtunikest märkis, et oskab ühel või teisel tasemel^{16*} vene keelt (tabel nr 12). 18,2% (20) juristidest märkis, et valdavad antud keelt täielikult. 31,8% (35) vastas, et nad oskavad vene keelt E-kategooria tasemel, veel 12,6% (14) kohtunikest tunnevad keelt D-kategooria tasemel. Seega võib väita, et 62,2% (69) maa- ja linnakohtunikest oskab vene keelt D-, E- ja F-kategooria tasemel.

Tallinna ringkonna I astme kohtutes on D-, E- ja F-kategooria tasemetel vene keele oskajaid 67,6%, jaotust üksikute kategooriate lõikes kajastab tabel nr 9. Tallinna linnakohtunike seas on vene keele oskajaid D-, E- ja F-kategooria tasemel 69,4%, võrreldes ülejäänud ringkonnaga on mõnevõrra suurem D-kategooria osakaal (19,4%) (tabel nr 14).

Viru ringkonna I astme kohtunike seas on D-, E- ja F-kategooria tasemel vene keele oskajaid üllatavalt vähe – kõigest 55%. Kohtunike enesehinnangu järgi valdab

15 * Siinkohal ei ole arvestatud 7-t vene rahvusest kohtunikku, neile lisandub tatari rahvusest kohtunik.

16 * Kohtunikke paluti ametikohale kandideerides hinnata oma keeleoskust 6-s kategoorias: A – arusaamine; B – piiratud suuline oskus; C – piiratud suuline ja kirjalik oskus; D – suuline ja piiratud kirjalik oskus; E – suuline ja kirjalik oskus; F – valdamine.

siinses ringkonnas vene keelt täielikult ainult 25% õigusemõistjatest, (E-kategooria: 20%; D-kategooria: 10% – tabel nr 16).

Tartu ringkonna I astme kohtunike vene keele D-, E- ja F-kategooria tasemel oskajate osakaal on 53,8%, kuid kategooriate osakaal on täiesti erinev. Täielikult valdab vene keelt 7,7% (2) kohtunist, 34,6% (9) oskab seda E-kategooria ja 11,5% (3) D-kategooria tasandil (tabel nr 17).

Vene keelele järgnevad inglise, saksa ja soome keel, mida ühel või teisel tasemel oskab vastavalt 52,9%, 31,1% ja 21,8% kohtunistest, kuid vene keelega võrreldes on keeleoskuse tase hoopis teistsugune.

Ainult üks kohtunik (0,8%) on märkinud, et valdab inglise keelt täielikult. 6 kohtunikku (5%) arvab end inglise keelt oskavat E-kategooria tasemel, D-kategooriasse kuulub 11 kohtunikku (9,2%). Seega on D-, E- ja F-kategooria tasemel inglise keele oskajate osakaal vaid 15,1%. A-, B- ja C-kategooria tasemel oskab vaadeldavat keelt 37,8% (45), seejuures on domineeriv C-kategooria – 35 kohtunikku (29,4%) on märkinud, et oskab inglise keelt sellel tasemel (tabel nr 12).

Erinevate ringkondade kohtunike võõrkeelte oskuse tase on äärmiselt erinev.

Viru ringkonna maa- ja linnakohtunike seas on inglise keele oskajaid vaid 38,4% (10), kusjuures E-kategooria tasemega on oma keeleoskust hinnanud vaid 7,7% (2). 30,8% (7) oskab keelt C-kategooria tasemel (tabel nr 16).

Tartu ringkonna I astme kohtunike hulgas on inglise keele oskajaid 53,8% (14), neist D- või E-kategooria tasemel on 23,1% (6). A- ja C-kategooria tasemega keeleoskajaid on ühtekokku 30,8% (8) (tabel nr 17).

Tallinna ringkonna maa- ja linnakohtunike seas on inglise keele oskajate osakaal 58,2% (39), kuid D-, E- ja F-kategooria tasemel oskajaid on ainult 14,9% (10); neist enamik siiski D-kategooria tasemel. A, B ja C-kategooria tasemel inglise keele oskajaid on ühtekokku 43,3% (29) ringkonna kohtunike üldarvust, seejuures C-kategooria osakaal on 29,9% (20) (tabel nr 13).

Vaadeldes eraldi Tallinna linnakohtu ja ringkonna ülejäänud I astme kohtute koosseise, võib öelda, et linnakohtus on inglise keele oskajate üldine osakaal mõnevõrra suurem – 65,8% (25). Teistes kohtutes on see veel väiksem kui Viru ringkonnas – 43,8% (14). Kõrgemate kategooriate osakaal on Tallinna linnakohtus 15,8% (6), ülejäänud kohtutes aga 13,8% (4). A-, B- ja C-kategooriate tasemel inglise keele oskavaid juriste on linnakohtus 50% (sh C-kategooria 36,8% – 14), ringkonna teistes kohtutes on neid 34,5% (10) (C-kategooria osakaal 20,7%) (tabelid nr 10, 11).

Võrreldes inglise keelega peab end saksa keele oskajaks tunduvalt vähem juriste, kõigest 31,1% (37). Ainult 1,7% (2) I astme kohtunistest on märkinud oma saksa keele oskuse tasemeks E-kategooria, F-kategooria puudub täielikult. D-kategooria osakaal on 5% (6). Seega valdab saksa keelt D- ja E-kategooria tasemel ainult 6,7% (8) maa- ja linnakohtunistest. A-, B- ja C-kategooria tasemel arvab end saksa keelt

oskavat 24,4% (29) kohtunistest, neist põhiosa C-kategooria tasemel – 20,2% (24) (tabel nr 12).

Ringkondade lõikes on suhteliselt kõige rohkem saksa keele oskajaid Tartu ringkonna I astme kohtuniste hulgas – 46,2% (12), neist D- ja E-kategooria tasemel 11,5% (3). A-, B- ja C-kategooria tasemel oskab saksa keelt 34,6% (9), kelle seas on domineeriv C-kategooria (26,9% – 7) (tabel nr 17).

Analoogselt inglise keelega on saksa keele oskajaid kõige vähem Viru ringkonnas – kõigest 23,1% (6) kohtunistest valdab seda teatud tasemel. 7,7% (2) ringkonna I astme kohtunistest on omandanud E-kategooria taseme, C-kategooria on saavutanud 11,5% (3) (tabel nr 16).

Tallinna ringkonna maa- ja linnakohtuniste seas on saksa keele oskajaid 28,4% (19), kuid ainult 4,5% (3) on jõudnud D-kategooria tasemeni, kõrgemad kategooriad puuduvad täielikult. A-, B- ja C-kategooria tasemel arvab end saksa keelt valdavalt 23,9% (16) antud ringkonna kohtunistest, C-kategooria osakaal on 20,9% (14) (tabel nr 13). Tallinna linnakohtu ja piirkonna ülejäänud kohtuid võrreldes võib märkida, et linnakohtus on saksa keele oskajaid 26,3% (10), neist D- ja E-kategooria tasemel 7,9% (3). Ringkonna teistes I astme kohtutes on *sakslaseid* 31% (9), kuid kõigi nende keeleoskus on C-kategooria tasemel (tabelid nr 10, 11).

Tabel nr 12

A — A-kategooria, B — B-kategooria, C — C-kategooria,
D — D-kategooria, E — E-kategooria, F — F-kategooria

Tallinna ringkonna maa- ja linnakohtunike keelteoskus

22				E																
21				E																
20				E			C													
19				E			C													
18				E			C													
17				E			C													
16				E			C													
15				E			C													
14				E			C					C								
13				E	F		C					C								
12				E	F		C					C								
11				E	F		C					C								
10				E	F		C					C					B			
9			D	E	F		C					C					B			
8			D	E	F		C					C					B			
7			D	E	F		C	D				C					B			
6			D	E	F		C	D				C					B			
5			D	E	F	A		C	D			C					B		D	
4		C	D	E	F	A	B	C	D			C					B		D	
3		C	D	E	F	A	B	C	D			C	D				B		D	
2		C	D	E	F	A	B	C	D	E		B	C	D			B	C	D	
1		C	D	E	F	A	B	C	D	E	F	B	C	D			A	B	C	D
	Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

Tallinna linnakohtunike keelteoskus[illegible]

Tallinna ringkonna maa- ja linnakohtunike keelteoskus (Tallinna linnakohtuniketa)

[illegible]

Tabel nr 16

Viru ringkonna maa- ja linnakohtunike keelteoskus

8								C																			
7								C																			
6								C																			
5						F		C																			
4					E	F		C																			
3					E	F		C				C						C									
2	A				D	E	F		C		E			C	D			C									
1	A				D	E	F		C		E		A		C	D		A	C	D							
Vene keel							Inglise keel							Saksa keel							Soome keel						

Tabel nr 17

Tartu ringkonna maa- ja linnakohtunike keelteoskus

9					E																				
8					E																				
7					E			C					C												
6					E			C					C												
5					E			C					C												
4					E			C					C												
3					E			C	D				C												
2					D	E		C	D				C												
1				C	D	E	F	A		C	D	E		A	B	C	D	E							
				Vene keel						Inglise keel						Saksa keel						Soome keel			

Eraldi märkimist vajab soome keel, mida ühel või teisel tasemel oskab 21,8% maa- ja linnakohtunistest.^{17*} Sarnaselt saksa keelega on soome keele oskajaid D-, E- ja F-kategooria tasemel vaid 6,7% (8) kohtunistest. A-, B- ja C-kategooria tasemel oskab soome keelt 15,1%, kusjuures erinevalt inglise ja saksa keelest on domineeriv B-kategooria (8,4% – 10) (tabel nr 12).

Soome keele puhul on erinevused ringkondade vahel väga teravad. Esikohal on ootuspäraselt Tallinna ringkonna I astme kohtud, kus soome keele oskajaid on ühtekokku 26,9%. E- ja F-kategooria tasemel keeleoskajaid pole, D-kategooria tasemel oskab soome keelt 11,1% antud ringkonna kohtunistest. A-, B- ja C-kategooria tasemel soome keele oskajaid on 19,4%. Enamik soome keele oskajatest on Tallinna linnakohtunike seas, kelle hulgas küünib soome keele oskajate hulk ühtekokku 42,1%-ni

17 * Siinkohal on arvestatud ka neid kohtunikke, kes peavad end rahvuselt soomlaseks, sest ükski neist ei väida, et soome keel oleks nende emakeeleks.

(16), D-tasemel on 11,1% (4). Ringkonna ülejäänud I astme kohtunike seas on see näitaja vaid 6,9% (2) (tabelid nr 9, 10).

Viru ringkonna kohtunike seas on *soomlaseid* 19,2%, kuid 15,4% neist oskab seda keelt A- ja C-kategooria tasemel (tabel nr 16).

Tartu ringkonna maa- ja linnakohtunikest valdab soome keelt vaid 11,5% (3) juristidest, neist 2 D ja F-kategooria tasemel (tabel nr 13).

12-st muust rahvusest kohtunikust valdab eesti keelt F-kategooria tasemel ainult 25% (3). 33,3% (4) neist oskab riigikeelt E-kategooria ning 41,7% (5) D-kategooria tasemel. Ootuspäraselt on enamus eesti keelt halvemini tundvatest maa- ja linnakohtunikest koondunud Viru ringkonda. Sealsest kohtunikekorpusest oskab eesti keelt D- ja E-kategooria tasemel ühtekokku 23,1%. Narva linnakohtus on nende osakaal koguni 66,6%.

Eelnev teenistus

Maa- ja linnakohtunike eelneva teenistuskäigu vaatlemisel on peamiselt piirdutud juriidilisi teadmisi eeldavate teenistuskohadega, samuti on üldjuhul käsitletud diplomijärgset teenistuskäiku. Järelikult ei puuduta alljärgnev töötamist koristaja, bussijuhi, elektriiku, lukksepana vms.

Jälgides maa- ja linnakohtunike teenistuskäiku enne kohtunikuks nimetamist, peab nentima, et enne käesolevat kohtureformi on 119 kohtunikust õigusemõistjana tegutsenud vaid 31 inimest (26,1%);^{18*} neist 5 Viru ja Tartu ning 21 Tallinna ringkonnas. Viimases ringkonnas on jagunemine Tallinna linnakohtu ja ülejäänud I astme kohtute vahel peaaegu võrdne, vastavalt 10 ja 11 juristi.

4 juristi on kohtulaua taga istunud vähemalt 15 aastat, 10–14-aastase staažiga on 3 ja 5–9-aastase praktikaga 15 kohtumõistjat. Nende hulgas on 2 kohtunikku, kellel on nõukogudeaegse kassatsioonikohtu töö kogemus. Ülejäänud 9 juristi kohtunikustaaž on alla 5 aasta. Siinjuures on huvitav märkida, et omaegsete kohtunike seas on juriidilise kõrghariduse mittetatsionaarselt omandanud vaid 32,3%.

18 * Üldse soovis uude kohtusüsteemi tööle asuda 72 omaaegset rahvakohtunikku, kes kõik vabastati kohtunikeksamist. Riigikohtu esimees esitas Riigikohtu üldkogu soovitusel Vabariigi Presidendile kinnitamiseks neist 64 isikut (88,9%). President nimetas kohtunikuks 54 isikut (75% kandideerinutest), kes kõik jätkavad käesoleval ajal töötamist kohtunikena. Nende osakaal kõigi kohtunike seas on 28% kohtunike üldarvust. Seega enam-vähem sama palju kui I astme kohtunike seas.

Omaaegseid advokaate on I astme kohtunike hulgas ainult 2, kusjuures mõlemad töötavad maakohututes. Nende advokaadipraktika ületab 10 aasta piiri; ühel neist on lisaks 6-aastane kohtunikukogemus ning 2-aastane teenistus prokuratuuris.

Suurem või väiksem töökogemus nõukogude prokuratuurist on olemas ühtekokku 23-l praegusel kohtunikul, neist 4 on Viru, 5 Tartu ja 14 Tallinna ringkonnas. Viimases ringkonnas on omakorda 6 Tallinna linnakohtus ja 8 ülejäänud kohtutes. Reeglina on prokuratuuristaaž küllaltki lühiajaline – ainult 4-l juristil on see üle 10 aasta, 8 inimest on töötanud seal 5–9 aastat.

Endiste prokuratuuritöötajatega peaaegu võrdselt on ka omaaegse NSV Liidu Siseministeeriumi organites töötanud – 22. Siin torkab silma suur erinevus ringkondade vahel. Kõige vähem on neid Tartu ringkonna maa- ja linnakohtunike seas. Seevastu Viru ringkonnas on 34,5% (9) kohtunikest olnud omaaegse siseministeeriumi teenistujad, kusjuures mõnedki neist on töötanud ka prokuratuuriorganites, sh Vene NFSV prokuratuuri süsteemis. Seitse Viru ringkonna I astme kohtuniku on miilitsavormi kandnud kauem kui 5 aastat (sh 5 üle 10 aasta).

Riigis tervikuna on selliseid kohtunikke 17 (14,3%), sh üle 10-aastane siseministeeriumi töökogemus on 10-l kohtunikul.

Arvestades omaaegse NSV Liidu Siseministeeriumi teenistujate mentaliteeti, võib nende koondumises ühte kindlasse piirkonda (üheaegselt nii kohtutes kui prokuratuuris) näha ühte võimalikku probleemide allikat.

Kõige suurem on kohtunikekorpuses omaaegsete juriskonsultide rühm, seda ametit on ühtekokku pidanud 41 (34,5%) praegust I astme kohtuniku. Suhteliselt kõige rohkem on selle ameti pidajaid Viru ringkonnas – 42,3% on sealsetest maa- ja linnakohtunikest seda leiba sõõnud pikemat või lühemat aega.

Riigis tervikuna on 5 aastat või kauem juriskonsuldina töötanud 34 praegust kohtuniku, neist 11 on Viru ja 16 Tallinna ringkonnas. Vähemalt 10-aastase staažiga juriskonsulte on praegu ametis 16, neist 10 on Tallinna ringkonnas; 5 Tallinna linnakohtus ja 5 muudes kohtutes.

Lisaks on praegused maa- ja linnakohtunikud töötanud veel mitmesugustel teenistuskohadel, millest võiks esile tuua asutuste ja ettevõtete kaadritöötajate ning kohtuametnike kohti. Tallinna linnakohtu puhul on silmatorkav justiitsministeeriumi keskparaadi ja Kohtuekspertiisi Teadusliku Uurimise Labori endiste töötajate osakaal.

Halduskohtunikud

1. jaanuariks 1996 oli Eestis ametisse nimetatud 32 halduskohtuniku, täitmata oli 3 halduskohtuniku kohta.^{19*} 25% (8) kohtunikest oli palgal Tallinna ja 12,5% (4) Tartu halduskohtus: seega peaks olema õigustatud ka nende kohtute üksikasjalikum vaatlus.

Rahvuslik struktuur

Halduskohtunike rahvuslik koosseis on peaaegu niisama ühtlane kui maa- ja linnakohtunikel – 87,5% (28) neist on eestlased, ülejäänud 12,5% (4) venelased. Siinkohal tasub märkida, et viimased ei ole koondunud Tallinnasse ega Viru ringkonda, vaid töötavad ka mujal (nt Tartus). Tallinna halduskohtu koosseis koosneb täielikult eestlastest, mis, arvestades pealinna kodanikkonna rahvuslikku struktuuri, viitab eestlaste tugevale ülesindatusele.

Sooline struktuur

Halduskohtunike sooline koosseis on tugevalt feminiseerunud – naiste osakaal on 90,6% (29), mehi on vaid 9,4% (3). Meeskohtunikud töötavad eelkõige riigi ääreregioonides (Võrus, Narvas). Pealinna halduskohus on täielikult feminiseerunud, Tartu halduskohtus on naiste osakaal 75% (tabel nr 18).

Tabel nr 18

Halduskohtunike vanuseline ja sooline struktuur

Vanusegrupid	N – naine, M – mees										
60–64	M	N									
55–59	M	N	N	N	N						
50–54	N	N	N	N	N	N					
45–49	M	N	N	N	N	N					
40–44	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
35–39	N	N	N	N	N						
30–34	M	N	N	N							
25–29	N	N	N	N							
Kohtunike arv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Vanuseline struktuur

Halduskohtunike korpuse keskmine vanus on 42 aastat, kuid siin on tuntav vahe Tallinna ja Tartu ning riigi ülejäänud halduskohtute vahel. Tallinnas ja Tartus küüinib keskmine vanus 47,25 ja 47 aastani, teistes piirkondades on see 38,9 aastat.

Kõige arvukam on 40-44-aastaste vanusegrupp, kuhu kuulub 34,4% (11) õigusemõistjatest. Suuruselt järgmised vanusegrupid on 45–49- ja 50–54-aastased,

19 * Siinjuures ei ole arvestatud Tallinna ringkonnakohtu halduskolleeegiumi liikmeid. Tallinna ringkonnakohtu halduskolleeegium on seni ainuke II astme kohtus moodustatud halduskolleeegium.

ühtekokku kuulub neisse 3 gruppi 71,9% (23) kohtunikest (tabel nr 18). Pealinna halduskohtu liikmetest ei ole ükski noorem kui 40-aastane.

25% (8) halduskohtunikest on nooremad kui 35-aastased, kuid ükski neist ei ole ametis Tallinnas ega Tartus. Eeltoodu lubab väita, et Tallinna ning Tartu mõlemast soost noored juristid ei hinda halduskohtuniku ametit prestiižikaks ega pea palka piisavaks.

Perekondlik struktuur

Halduskohtunike perekondliku struktuuri^{20*} käsitlemisel ilmneb taas terav vahe ühelt poolt Tallinna ja Tartu ning teiselt poolt ülejäänud halduskohtunike vahel.

Riigis tervikuna on 45,2% (14) halduskohtunikest abielus, lahutatuid on 32,3% (9). Vallaliste osakaal on halduskohtunike seas 19,4% (6), enamik neist on nooremad kui 35. Regioonides on lahutatud kohtunike osakaal vaid 5,3%, pealinnas küünib see aga 62,4%-ni ning Tartus koguni 100%-ni.

Antud olukord võib tulevikus tekitada õigusemõistmisel mõningaid raskusi, seda eriti Tartus ning Tallinnas. Nimelt väidavad Kanada autorid P.McCormick ja J. Greene Alberta provintsi kohtunikukonda käsitlevas uurimuses, et Kanada kohtunikukonnal võib tekkida probleeme vallaliste (eelkõige heteroseksuaalsete ja *gayde* puhul) ning lahutatute probleemide mõistmisel, sest sealse kohtunikukonna seas on lahutatute või üksikute osakaal ainult 3%, seega palju väiksem kui ühiskonnas tervikuna.

Eestis võib olukord antud juhul kujuneda vastupidiseks, sest lahutatud ja üksikute vanemate naiste osakaal (haldus)kohtunikukonnas on suurem kui ühiskonnas tervikuna. Ei ole välistatud, et mõningate juhtumite puhul võib välja lüüa kibestumus ja rahulolematumus, eriti arvestades halduskohtunike eelnevat teenistuskogemust. Autor julgeb väita, et antud probleem vajab täiendavat uurimist, sh kohtuotsuste vastavat analüüsi.

Hariduslik struktuur

Halduskohtunike haridustaseme määratleb seadus – kõigil kohtunikel peab olema kõrgem juriidiline haridus. Rõhuv enamuse neist (90,3%) on diplomi saanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas, teistest kõrgkoolidest on esindatud Leningradi (Sankt-Peterburgi) (6,5%) ja Odessa ülikool (tabel nr 19).

20 * Siin kajastub vaid hetkeseis, st ei kajastu, kui mitu korda on varem lahutatud ja abiellutud. Ankeedi antud punktile vastas 96,9% praegu ametisolevatest halduskohtunikest.

Tabel nr 19

Halduskohtunike hariduslik struktuur

7							T
6							T
5							T
4				L	T		T
3			T	T	T		T
2			T	T	T	O T	T
1	T T	T T	T	T	T T	L T	T T
	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994

T – Tartu Ülikooli lõpetaja,

L – Leningradi ülikooli lõpetaja,

O – Odessa ülikooli lõpetaja

statsionaarse osakonna lõpetaja	mittestatsionaarse osakonna lõpetaja
---------------------------------	--------------------------------------

Juristid on diplomid saanud ajavahemikus 1961–1994. 54,8% halduskohtunikest on kõrgkooli lõpetanud aastail 1980–1994, viimase 5 aasta jooksul on diplomi saanud 25,8% kohtunikest, st nad on hariduse saanud juba ühiskonna muutumise ja TÜ õppetöö ümberkorraldamise ajajärgul. 22,6% kohtunikest on diplomi omandanud enne 1975. aastat. Märkimisväärne on asjaolu, et 64% halduskohtunikest on omandanud juriidilise kõrghariduse mittestatsionaarselt.

Taas võib täheldada erinevusi Tallinna ja Tartu ning ülejäänud piirkondade halduskohtunike vahel. Regioonides, kus halduskohtunikud töötavad individuaalselt, on kaugõppe lõpetanute osakaal 63,2%. Tartus seevastu tõuseb see näitaja 75%-ni ning pooled diplomid on välja antud enne 1975. aastat.

Tallinna halduskohtu liikmetest on pooled omandanud kõrghariduse statsionaarselt ja pooled mittestatsionaarselt. Tallinna kohus jaotub pooleks ka kõrgkooli lõpuaastate järgi – 50% on diplomi saanud aastail 1968–1975, ülejäänud aga perioodil 1980–1985.

Halduskohtunike seas ei ole teaduskraadiga juriste, teine kõrgharidus on ainult ühel halduskohtunikul, kes on kaugõppes lõpetanud TÜ saksa filoloogia eriala.

Täiendõpe

Halduskohtunike endi poolt esitatud andmete põhjal võib väita, et pikemal kui 2-nädalasel täiendõppel on pärast diplomi saamist viibinud ainult 12,5% (4) halduskohtunikest. Ükski halduskohtunik ei ole käinud end täiendamas väljaspool endise NSV Liidu territooriumi piire. Ainult 3 halduskohtunikku on käinud juriidilisel täiendõppel omaaegse NSV Liidu mõnes teistes piirkondades. Seejuures ei saa jätta nimetamata, et täiendamine on toimunud ajavahemikus 1981–1987.

Arvestades mittetatsionaarselt juriidilise kõrghariduse omandanute suurt osakaalu, tundub, et enamik käsitlebki seda enesetäiendamise lõpp-punktina, tundmata jätkamise vajadust. Kui see arvamus osutub õigeks, siis tuleb kohtunikonnas saavutada tuntav mentaliteedi muutus: tuleb teadvustada **pideva enesetäiendamise** vajadust. Siin võib teatud määral kasuks tulla endiste kaugõppijate oskus iseseisvalt töötada.

Võõrkeelte oskus

Analoogiliselt maa- ja linnakohtunikega on ka halduskohtunike seas kõige enam tuntumaks keeleks ootuspäraselt vene keel (tabel nr 20).^{21*} Kaks kohtunikku valdab vene keelt täielikult nii kõnes kui kirjas, st F-kategooria tasemel. E-kategooria tasemel oskab vene keelt 9 (28,1%) halduskohtunikku.

Tabel nr 20

Halduskohtunike keelteoskus

9					E				C											
8					E				C				C							
7					E				C				C							
6					E				C				C							
5					E				C				C							
4				D	E				C				C					C		
3				D	E				C				C					B	C	
2				D	E	F		B	C	D			C		E		A	B	C	
1			C	D	E	F		B	C	D	E		A	B	C	E		A	B	C
	Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

Asjaolu, et 8-st 25–34-aastasest halduskohtunikust väitis end vene keelt oskavat E-kategooria tasemel ainult 2, osutab tendentsile, mis võib tulevikus hakata tekitama probleeme õigusemõistmises.

Vene keelele järgnevad saksa ja inglise keel, mille oskajaks on end märkinud vastavalt 13 (41,2%) ja 14 (45,2%) kohtunikku. Võrreldes vene keelega on nende keelte oskamise tase tunduvalt madalam – domineerib C-kategooria; samuti on tunduvalt suurem A- ja B-kategooria osakaal. E-kategooria tasemel oskab inglise keelt ainult 1 ja saksa keelt kõigest 2 halduskohtunikku.

Pealinna halduskohtunikest oskab saksa keelt üks kohtunik, sedagi vaid C-kategooria tasemel. Inglise keelt oskab suuremal või vähemal määral 7 kohtunikku, neist E-kategooria tasemel 1 ja C-kategooria tasemel 4 inimest (tabel nr 21).

21 * Siinkohal pole vaadeldud vene rahvusest kohtunikke.

Tabel nr 21

Tallinna halduskohtunike keelteoskus

4				E				C										
3				E				C										
2				E			B	C									C	
1				E	F		B	C	D				C			A	B	C
Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel			

Soome keelt oskab 9 halduskohtunikku, kuid keeleoskuse tase ei ületa ühelgi juhul C-kategooria taset. Soome keele oskajad on koondunud põhiliselt Tallinnasse (4), ülejäänud on jagunenud võrdselt muude regioonide vahel.

Eelnev teenistus

Halduskohtunike eelneva teenistuskäigu jälgimisel on eelkõige piiratud teenistuskäiguga pärast juriidilise kõrghariduse omandamist ning juriidilisi teadmisi eeldavate ametikohtadega.

Praegustest halduskohtunikest on enne kohtureformi algust õigusemõistjana töötanud vaid 1 inimene, kellel on seljataga 16-aastane kohtunikustaaž, millele lisandub 5-aastane advokaadipraktika. Koos temaga on advokaadina tegutsenud ühtekokku vaid 2 inimest, kummagi advokaadipraktika on 5–6 aastat. Pealinna halduskohtus vastava kogemusega juristid puuduvad.

Mitmesuguste kohtuametnikena (kohtusekretärid, -täiturid, -tõlgid) on tegutsenud 3 praegust halduskohtunikku, kusuures staaž nendel ametikohtadel on 7-14 aastat.

Omaaegse NSV Liidu õiguskaitseorganites on teeninud 25% (8) halduskohtunikest, neist 5 siseministeeriumi süsteemis ja 3 prokuratuuriorganites. Autor juhib tähelepanu siseministeeriumis töötamise kestusele – see kõigub 17-st 32 aastani. Niivõrd pikaajaline töötamine sellises spetsiifilises struktuuris nagu NSV Liidu Siseministeerium võib kaasa tuua eelarvamuste ja kindlate hoiakute väljakujunemise, mis kaheldamatult võivad mõjutada kohtuotsuse langetamist.

(Antud arvamuse ümberlukkamiseks või põhistamiseks on vajalik halduskohtute praktika sügavam analüüs, mis aga ei olnud käesoleva töö eesmärgiks).

Eelneva teenistuskäigu põhjal võib veel eristada omaaegsete juriskonsultide rühma, kuhu kuulub ühtekokku 7 inimest. Nende staaž ulatub 6/2 ^{22*} – 19 aastani, tööpaikadeks on olnud nii ettevõtted ja asutused kui kolhoosid-sovhoosid.

Ülejäänud halduskohtunikud on eelnevalt teeninud kaadritöötajatena ja ametiühingute palgaliste ametnikena, sotsiaalkindlustusorganites ning mitmetes haldusorganites.

Peatudes lähemalt riigi suurimal halduskohtul, võib öelda, et siin on suurimaks rühmaks omaaegsed õiguskaitseorganite töötajad, kelle osakaal on 37,5% (3). Kaks Tallinna halduskohtunikku on töötanud üle 10–20 aasta Eesti NSV Justiitsministeeriumi keskparaadis. Ülejäänud kohtuliikmed on omal ajal olnud erineva teenistustasemega sotsiaalkindlustustöötajad ning juriskonsuldid.

Ringkonnakohtunikud

1. jaanuariks 1996 oli Eesti 3-s ringkonnakohtus ametisse nimetatud 39 õigusemõistjat, ettenähtud 42-st kohast oli täitmata 3 – kõik Viru ringkonnakohtus. Tallinna ringkonnakohtu 20 ja Tartu ringkonnakohtu 11 kohta olid kõik täidetud. 51,3% (20) riigi apellatsioonikohtunistest töötavad pealinna ringkonnakohtus.

Rahvuslik struktuur

II astme kohtunike korpuse rahvuslik struktuur on ühtlasem kui maa- ja linnakohtunikel või halduskohtunikel – 92,3% (36) on eestlased, teistest rahvustest on esindatud venelased ja juudid. Tartu ringkonnakohtus koosneb ainult eestlastest. Põlisrahvusest kohtuliikmete osakaal on Tallinnas 90% ja Viru ringkonnas 87,5%.

Sooline struktuur

II astme kohtunike seas on riigis tervikuna ülekaalus meeskohtunikud, neid on 53,8% (21) (tabel nr 22). Naiskohtunike osakaal on 46,8% (18), seega on apellatsioonikohtunike sooline struktuur võrreldes I astme struktuuriga tunduvalt erinev. Riigikohtus on suhe veelgi rohkem meeste kasuks – 75% riigikohtunistest on *tugevama soo* esindajad

Olukord on analoogiline prokuratuuriga, kus 59,3% prokuröridest on naised, kuid Riigiprokuratuuris on aga nende osa 46,2%.

22 * Osa juriskonsulte omandas esmalt juriidilise keskerihariduse ning alles seejärel juriidilise kõrghariduse. /-le järgne arv märgib tööstaaži pärast juriidilise kõrghariduse omandamist.

Situatsioon ringkondade lõikes erineb tunduvalt (tabel nr 23). Tartu ringkonnakohtus on naiskohtunike osakaal ainult 18,2%. Seevastu Viru ringkonnakohtus on nende osa 62,5%, Tallinna ringkonnas aga 55%. Seega ka jastub II astme kohtutes sama tendents, mis oli täheldatav ka maa- ja linnakohtute koosseisu puhul.

Tabel nr 22

II astme kohtute vanuseline ja sooline struktuur

Vanusegrupid	N – naine, M – mees										
60–64	M	M	N								
55–59	M	M									
50–54	M	N	N								
45–49	M	N									
40–44	M	M	M	M	M	N	N	N	N	N	N
35–39	M	M	M	M	M	N	N	N			
30–34	M	M	M	M	M	N	N	N	N		
25–29	N										
Kohtunike arv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Vanuseline struktuur

Riigi apellatsioonikohtunike keskmine vanus on 41,8 aastat, kuid siin on tuntav vahe pealinna ning 2 ülejäänud ringkonnakohtu vahel. Tallinna ringkonnakohtunike keskmine vanus ulatub 45,9 aastani, seevastu Tartus on see 37,7 ja Viru ringkonnas 37 aastat. Kahe viimase kohtu **kõik** liikmed (väljaarvatud üks) on nooremad kui 45-aastased. Noorim ringkonnakohtunik on kõigest 27-aastane naiskohtunik, kes lõpetas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna alles 1995. aastal. Pealinnas töötavad kõik 3 ringkonnakohtunikku, kes on vanemad kui 60-aastased, sh ka vanim ringkonnakohtunik (64).

Arvukaimaks on 40–44-aastaste vanusegrupp, kuhu kuulub 10 liiget. 30–34- ja 35–39-aastaste gruppis on kummaski 9 kohtunikku, enamusest neist on mehed.

II astme kohtute vanuseline ja sooline struktuur ringkondade kaupa

Vanuse- grupid	Ringkonnakohtu ringkond	N – naine, M – mees				
60–64	Viru					
	Tartu					
	Tallinna	M	M			
55–59	Viru					
	Tartu					
	Tallinna	M	M			
50–54	Viru					
	Tartu					
	Tallinna	M				
45–49	Viru					
	Tartu					
	Tallinna	M				
40–44	Viru	M				
	Tartu	M	M	M		
	Tallinna	M	N	N		N
35–39	Viru	M				
	Tartu	M	M	M	M	
	Tallinna					
30–34	Viru	M				
	Tartu	M	M	M		
	Tallinna	M	M			
25–29,	Viru					
	Tartu	M	M	M		
	Tallinna					
Kohtunike arv		1	2	3	4	5

Perekondlik struktuur

Keskmine abielulisus on II astme kohtunike seas mõnevõrra kõrgem kui maa- ja linnakohtunike seas – 76,9%. 15,4% ringkonnakohtunistest peab end vallaliseks, lahutatuid on enda määratluse järgi ainult 5,1%. See struktuur erineb tuntuvalt nii maa- ja linnakohtunike kui ka halduskohtunike perekondlikust struktuurist.

Suhteliselt kõige rohkem on abielus kohtunikke Viru ringkonnakohtus (87,5%), Tartus on nende osakaal 81,8% ja Tallinnas 70%. Vallaliste osakaal on suurim pealinna ringkonnakohtus (20%).

Meeskohtunistest on abielus 85,7%, naiskohtunike puhul on see näitaja 70,6%. Seega võib ka ringkonnakohtunike puhul väita, et õigusemõistja pingeline töö mõjutab naiste perekondlikku elu rohkem kui meeste oma.

Hariduslik struktuur

Kõigil ringkonnakohtunikel on vastavalt seadusele kõrgem juriidiline haridus. Absoluutne enamus (94,9%) II astme kohtunikest on diplomi saanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast (tabel nr 20), muudest kõrgkoolidest võib mainida Sverdlovski (Jekaterinburgi) Juriidilist Instituuti ja NSV Liidu Siseministeeriumi Akadeemiat. Viimati nimetatud õppeasutuste vilistlased töötavad ainult Viru ringkonnakohtus, kus TÜ kasvandike osakaal on 75% (tabel nr 27). Tallinna ja Tartu ringkonnakohtunikud on kõik lõpetanud TÜ.

Võrreldes I astme kohtunikega on II astme kohtunike seas juriidilise kõrghariduse mittestatsionaarselt omandanute osakaal väike – kõigest 20,5% (8). Kõige suurem on kaugõppijate osakaal Tallinna ringkonnakohtus, kus see ulatub 25% (5) koosseisust (tabel nr 25). Seevastu on teistes ringkonnakohtutes kokku ainult 2 mittestatsionaarselt kõrgkooli lõpetanut.

Tabel nr 24

II astme kohtunike hariduslik struktuur

78					Sv				
7					T		T		
6					T		T		
5					T		T	T	
4					T	L	T	T	SmA
3				T	T	T	T	T	T
2			T	T	T	T	T	T	T T
1	T	T	T T	T T	T	T	T T	T	T T
	1955-1959	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	

T – Tartu Ülikooli lõpetaja,

Sv – Sverdlovski Juriidilise Instituudi lõpetaja,

SmA – NSV Liidu Siseministeeriumi Akadeemia lõpetaja

statistiline osakonnas lõpetaja	mittestatsionaarse osakonnas lõpetaja
---------------------------------	---------------------------------------

Tabel nr 25

Tallinna ringkonnakohtu liikmete hariduslik struktuur

3					T			
2			T	T	T	T T	T	
1	T	T	T T	T T	T T	T T	T	T
	1955-1959	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994

Tabel nr 26

Tartu ringkonnakohtu liikmete hariduslik struktuur

4		T			
3	T	T		T	
2	T	T		T	
1	T	T		T	T
	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	

Tabel nr 27

Viru ringkonnakohtu liikmete hariduse struktuur

3					SmA
2		Sv			T
1	T	T			T T
	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994

T – Tartu Ülikooli lõpetaja,

Sv – Sverdlovski Juriidilise Instituudi lõpetaja

SmA – NSV Liidu Siseministeeriumi Akadeemia lõpetaja

statsionaarse osakonna lõpetaja	mittestatsionaarse osakonna lõpetaja
---------------------------------	--------------------------------------

Õigusemõistjad on juriidilise hariduse omandanud ajavahemikus 1955–1995. Kõige enam kohtunikke (46,2% – 18) on diplomi saanud aastatel 1975–1984, eriti domineerivad sellel ajal lõpetanud juristid Tartu ringkonnakohtus (tabel nr 26).

Viimasel viie aasta jooksul on diplomi saanud 17,9% (7) ringkonnakohtunist, kellest enamik on koondunud Viru kohtusse. 23,1% (9) kohtunist on omandanud diplomi enne 1975. aastat, seejuures töötavad nende seast 8 Tallinna ringkonnakohtus (tabel nr 21). Tartu II astme kohtus pole ühtegi õigusemõistjat, kelle diplom pärineks varasemast ajast kui 1975. aasta.

Erinevalt I astme kohtunistest ei ole ühelgi II astme kohtunikul teaduslikku kraadi, teine kõrgharidus on vaid 1 ringkonnakohtunikul, kes on lõpetanud TÜ-s mittestatsionaarselt psühholoogia erialal. Kaks kohtunikku on enne juriidilise kõrghariduse omandamist lõpetanud Tallinna Mäetehnikumi ja Tšeljabinski Metallurgiatehnikumi.

Täiendõpe

Arhiiviandmete põhjal võib väita, et pikemal kui 2-nädalasel täiendõppel on pärast diplomi saamist olnud 30,8% (12) kohtunist, neist 5 kahel või enamal korral. Viimase viie aasta jooksul on end pikemaajaliselt täiendanud 12,8% (5) apellatsioonikohtunist. Väljaspool omaaegse NSV Liidu territooriumi on end käinud täiendamas ainult 7,7% (3) ringkonnakohtunist.

Põhiline osa (66,7%) enesetäiendamise eest hoolitsenud juristidest pärinevad Tallinna ringkonnakohtu liikmete seast, viimase 5 aasta jooksul täiendõppel käinutest on neid koguni 80%. Eeldatavalt võib seda seletada omaaegse Eesti NSV Justiitsministeeriumi, Ülemkohtu ja Prokuratuuri keskaparaadi töötajate paremate võimalustega enesetäiendamiseks, samuti on siinsete kohtunike diplomid suhteliselt kõige vanemad.

Tartu ringkonnakohtunikest on täiendõppel viibinud ainult üks kohtunik. Viru ringkonnakohtu liikmetest pole ükski end täiendanud väljaspoole endise NSV Liidu piire.

Täiendamiskohtade seas võib eelkõige nimetada mitmesuguseid üleliidulisi ametkondlikke instituute ning õppeasutusi, peamiselt justiits- ja siseministeeriumi ning prokuratuuriorganite liinis. Siinkohal võib mainida näiteks NSV Liidu Siseministeeriumi täiendkursusi Volgogradis ja Leningradis, NSV Liidu Prokuratuuri Instituuti.

Teistest täienduskoolitusasutustest võib esile tõsta EMI, Eesti Diplomaatide Kooli ning 1992. aastal Stokholmis toimunud kohtunike täiendkoolitust. Ükski II astme kohtunik pole nimetanud TÜ õigusteaduskonna juures asuvat JTK.

Võrreldes kaugõppijate üldist osakaalu antud kohtunike grupis (20,5%) nende osakaaluga enesetäiendajate hulgas, võib nentida, et see on peaaegu sama (16,7%).

Võõrkeelte oskus

Ringkonnakohtunike keelteoskuse vaatlemisel peab mainima, et 2–3 kohtunikku on jättnud sellele küsimusele vastamata.

Ootuste kohaselt on II astme õigusemõistjate hulgas võõrkeeltest esikohal vene keel, kuigi selle oskajate osakaal on arvatust väiksem. 67,6% (25) ringkonnakohtute liikmetest vastas, et oskab seda ühel või teisel tasemel. Põhiosa oskab keelt D-, E- ja F-kategooria tasemel. F-kategooria tasemel oskajaid on 21,6% (8), E-kategooria tasemel 27% (10) ja D-kategooria tasemel 10,8% (4) ringkonnakohtunikest (tabel nr 28).

Tabel nr 28

II astme kohtunike keelteoskus

10				E															
9				E															
8				E	F			C											
7				E	F			C											
6				E	F		B	C											
5				E	F		B	C											
4			D	E	F		B	C											
3			D	E	F	A	B	C	D	E			C						
2			D	E	F	A	B	C	D	E			C		E				
1	B		D	E	F	A	B	C	D	E		A	B	C		E		B	C
Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

Tabel nr 29

Tallinna ringkonnakohtunike keelteoskus

5					F														
4				E	F														
3				E	F	A													
2				E	F	A	B	C				C		E					
1				E	F	A	B	C	D	E		B	C		E		B	C	
Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

(NB! kahe kohtuniku andmed puuduvad)

Tabel nr 30

Tartu ringkonnakohtunike keelteoskus

4			D			B													
3			D	E		B	C												
2			D	E		B	C		E										
1	B		D	E	F	B	C	D	E	A									
Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

Tabel nr 31

Viru ringkonnakohtunike keelteoskus

3				E				C											
2				E	F			C											
1				E	F			C	D			C							
Vene keel					Inglise keel					Saksa keel					Soome keel				

Tallinna ringkonnakohtu liikmetest valdab vene keelt F- ja E-kategooria tasemel ühtekokku 47,4% (9) (tabel nr 29). Viru ringkonnas on vene keele oskajaid 71,4% (5) (tabel nr 31). Tartu ringkonnakohtunike seas on vene keele oskamise tase teiste kohtutega võrreldes erinev. Siinsetest õigusemõistjates on F- ja E-kategooria tasemel oma arvates 36,7%, samapalju on ka D-kategooria tasemel keele oskajaid (tabel nr 30).

Vene keelele järgnevad inglise, saksa ja soome keel, mida ühel või teisel tasemel oskajaid on vastavalt 59% (23), 17,4% (7) ja 5,1% (2). Keele oskamise tase on vene keelega võrreldes hoopis teistsugune (tabel nr 28).

Ainult 3 ringkonnakohtunikku hindab oma inglise keele oskust E-kategooria tasemeliseks, sama palju on neid, kes väidavad seda D-kategooria kohta. Järelikult on D- ja E-kategooria tasemel inglise keele oskajaid II astme kohtunike seas ainult 15,4% (6). A-, B- ja C-kategooria tasemel oskab inglise keelt ühtekokku 43,6% (17) ringkonnakohtunist, neist C-kategooria tasemel 20,5% (8) (tabel nr 28). 41% kohtunistest pole oma inglise keele oskust märkinud. Erinevate kohtute vahel on siin väga suured kõikumised. Näiteks oskab 90,9% (10) Tartu ringkonnakohtu liikmetest ühel või teisel tasemel inglise keelt, seejuures E-kategooria tasemel 18,2% ja D-kategooria tasemel 9,1%. B- ja C-kategooria tasemel oskajaid on kokku 63,7% (7) (tabel nr 30).

Viru ringkonnakohtunike hulgas on inglise keele oskajaid 50%, neist D-kategooria tasemel ainult 12,5%, C-kategooria tasemel 37,5% (tabel nr 31).

Tallinna ringkonnakohtu liikmete arvates oskab neist inglise keelt suuremal või vähemal määral ühtekokku 45%, seejuures D- ja E-kategooria tasemel ainult 10%. Ülejäänud 35% oskavad ainult A-, B- ja C-kategooria tasemel (tabel nr 29).

Võõrkeeltest kolmandal kohal on saksa keel ning analoogiliselt inglise keelega on ka siin kohtute vahel suured erinevused. Viru ja Tartu ringkonnakohtus oskab saksa keelt vaid 1 kohtu liige; needki ainult A- ja C-kategooria tasemel.

Saksa keele oskus on mõnevõrra parem Tallinna ringkonnakohtus, kus oskab seda 25% kohtu liikmetest. 10% kohtunistest on oma keeleoskust hinnanud E-kategooriasse kuuluvaks, sama suur on ka C-kategooria osakaal (tabel nr 29).

10% Tallinna ringkonnakohtu liikmetest oskab soome keelt, seda küll ainult B- ja C-kategooria tasemel. Viru ja Tartu ringkonnakohtunikud pole oma vastustes soome keelt märkinud.

Teistest rahvustest ringkonnakohtuliikmete eesti keele oskamise tase ei ületa D- (Viru) ja E-kategooriat (Tallinn).

Eelnev teenistus

Ringkonnakohtunike varasema teenistuskäigu põhjal ilmneb, et enne kohtureformi käigus kohtunikuks nimetamist on õigusemõistjana tegutsenud 51,3% (20) praegustest apellatsioonikohtunikest.²³ Erinevaid kohtuid võrreldes peab nentima suuri erinevusi, näiteks Viru ringkonnakohtunist on varem kohtulaua taga töötanud ainult 1 kohtuliige.

Tallinna ringkonnakohtu liikmete seas on varem kohtuniku leiba söönud 60% kohtu isikkoosseisust, neist 25% omaaegses Ülemkohtus; üks liige on töötanud ka Riigikohtus. Lisaks teenib siin ka üle 20-aastase staažiga arbitraažitöötaja.

Tartu ringkonnas on varasema kohtutöö kogemusega ühtekokku 63,6% praegusest koosseisust.

Pikema kui 15-aastase staažiga on ühtekokku 4 II astme kohtunikku, kes kõik on käesoleval ajal koondunud pealinna. 10–14-aastase staažiga on 7 õigusemõistjat, kellest 4 on samuti Tallinnas, ülejäänud 3 aga Tartus. 5–9-aastase kohtustaažiga on 6 juristi, kellest 3 on tööl Tartu, 2 Tallinna ja 1 Viru ringkonnakohtus.

Advokaadipraktika (6 aastat) on seljataga ainult ühel ringkonnakohtu liikmel.

Seevastu omaaegses prokuratuuris on teeninud 23,1% (9) praegustest II astme õigusemõistjatest. Kõige enam (5) on endiseid prokuröre palgal Tallinna ringkonnakohtus, kusjuures ühel prokuröril on ka 6-aastane kohtunikustaaž. Tartu ringkonnakohtus on ametis 3 endist prokuratuuritöötajat, nende seast on üks tegutsenud ka rahvakohtunikuna.

Prokuratuuris töötamise aeg on kohtunikel väga erinev, kõikudes 5-st kuni 33 aastani; samuti on laia diapasoonega teenistuskohad, ulatudes rajooni prokuratuuri uurija kohast kuni Eesti NSV prokuröri asetäitja ametikohani.

Omaaegse NSV Liidu Siseministeeriumi organites on teeninud kõigest 5 praegust II astme kohtu liiget, Viru ja Tallinna ringkonnakohtutes on kummaski 2 endist siseministeeriumi töötajat. Nende siseministeeriumis teenimise aeg on soliidne, kõikudes 12-st kuni 24 aastani. Ainult 1 kohtunikul on see alla 10 aasta.

Mõned kohtunikud on teatud aja töötanud ka veel juriskonsultide, kohtuametnike või kohalike omavalitsuste ametnikena. Võrreldes I astme kohtunikega tasub märkida endiste juriskonsultide ja kaadritöötajate väikest osakaalu.

23 Siinkohal ei ole arvestatud kohtureformi käigus ringkonnakohtutesse edutatud 7 maa- ja linnakohtuniku teenistust reformitud I astme kohtutes. Käsitletud on ainult nende teenistust **enne** reformi algust.

Eesti kohtunikonda iseloomustades võib öelda, et see on tugevalt feminiseerunud, eelkõige maa- ja linnakohtunike ning halduskohtunike osas ja seda eriti Tallinnas. Sooline struktuur erinevates ringkondades ja veel enam üksikutes kohtutes kõigub tunduvalt. Kohtunikud ei kujuta endast teiste *riigijuristidega* võrreldes mingit erandit, samasugune tugev feminiseerumine iseloomustab ka prokuröre ja notareid.

Õigusemõistjate sooline struktuur on üks tegureid, mis koosmõjus kohtunike pingelise tööga soodustab nende abielude purunemist. Meeskohtunike abielulisus on kõrgem. Kohtunike kõrge lahutatuse aste võib mõningatel juhtudel hakata mõjutama nende tegevusmotive.

Kohtunikke ja prokuröre iseloomustab suhteliselt väike keskmine vanus, kuid vanuseline struktuur on erinevates ringkondades ja juristide gruppides erinev. Nooremate juristide puhul tuleks edaspidi suunata nende suhtumist riigiteenistusse, kas see on pikaajaline perspektiiv või ainult hüppelaud tööks erasfääridesse.

Autori arvates on õigustatud küsimus, kas suur vanuseline vahe, millele lisandub veel erinev koolitus ning teenistuskogemus, ei või viia põlvkondadevahelistest arusaamadest tingitud ametkonnasiseste lahkkelideni, seda eriti prokuratuurisüsteemis.

Autori arvates on vajalik edaspidi uurida, kuivõrd mõjutab kohtute tegevust asjaolu, et suur osa kohtunikest on omandanud juriidilise hariduse mittestatsionaarselt. Viimane küsimus on laiem, puudutades üldisemat statsionaarselt ja mittestatsionaarselt omandatud kõrghariduse kvaliteedi vahet. Siinkohal tasub meenutada TÜ Nõukogu omaaegset otsust, millega TÜ kaugõppeosakond suleti, kuna sealne ettevalmistus jättis soovida.

Probleemi püstitamist õigustab ka asjaolu, et võrreldes mittestatsionaarselt hariduse omandanud juristide üldist osakaalu kohtunikkonnas nende osakaaluga enesetäiendajate hulgas, võib öelda, et see on tunduvalt madalam. See lubab väita, et enamik kaugõppijaid käsitlebki diplomi saamist enesetäiendamise lõpp-punktina, tundmata vajadust edasi õppida. Kui see arvamus osutub õigeks, siis tuleb kohtunikkonnas saavutada tuntav mentaliteedi muutus, tuleb teadvustada **pideva enesetäiendamise** vajadust. Siin võib teatud määral kasuks tulla endiste kaugõppijate oskus iseseisvalt töötada.

Vaadeldes kohtunike keelteoskust, peab nentima nende kohtunike väikest osa, keda on võimalik saata välismaale stažeerima või kes on võimelised isesisvalt töötama võõrkeelse juriidilise kirjandusega. Omaegse hariduspoliitika tulemusena on eriti väike saksa keele oskajate hulk.

Samuti tuleks uurida Tartu Ülikooli ja omaaegse NSV Liidu teiste kõrgkoolide vilistlaste hoiakute omavahelist suhet.

Tuginedes eelpool toodule, julgeb autor väita, et kohtunike korpuse isikkoosseisu iseloom eeldab edaspidi tähelepanu pööramist:

1) üldharivale täiendõppele, mis oleks suunatud:

a) seniste professionaalsete mallide, võib-olla isegi mõtlemislaadi muutmisele; otsustamisjulguse tõstmisele;

b) pideva enesetäiendamise **vajaduse** kujundamisele;

c) arvestade perekondlikust struktuurist tuleneda võivatele probleemidele, oleks arvatavasti vaja teatud sotsiaalsühholoogilist nõustamist;

2) keelealasele täiendõppele, eriti saksa keele valdkonnas. Samas pöörata tähelepanu vene keele oskusele nooremate kohtunike seas;

3) erialasele täiendamisele, eriti juriidilis-teoreetiliema mõtlemise omandamisele, sest omaaegne kaugõpe sellele vaevalt tähelepanu pööras ning ka hilisem teenistus reeglina ei viita selle omandamise vajalikkusele.

ANKEET

1995

Lugupeetud õigusteaduskonna vilistlane!

Pöördume Teie poole sotsioloogilise uurimusega, mida viib läbi Tartu Ülikooli õigusteaduskond Avatud Eesti Fondi toetusel. Kogutav andmebaas võimaldab prognoosida juristide vajadust, ettevalmistuse taset ning sellest tulenevalt vastavate riiklike ja välisabiprogrammide otstarbekust Eestis nii praegu kui perspektiivis (aastani 2000).

Uuringuga soovime:

1. tuvastada teadmiste valdkonnad, milles juristi diplomi saanute ettevalmistus peaks olema parem kui praegu;
2. koguda teavet selle kohta, millist täienduskoolitust Teie vajate, fikseerides „põletavamad“ ainevaldkonnad ja temaatika (arvestades õigussüsteemi muudatusi ja liitumist kaasaegse Euroopa õigussüsteemiga);
3. määratleda koolituse (erinevate programmide) soovitatav aeg ja kestus ning uurida koostöövõimalusi erinevate programmide ja institutsioonide vahel.

Küsimustik hõlmab Tartu Ülikooli 1953-1994. a. lõpetajaid. Teie nime saime teada ülikoolist ning aadressi Rahvastikuregistrist. Kogutavad andmed jäävad uurimisgrupi käsutusse ning neid kasutatakse ainult eelpool loetletud eesmärkide realiseerimiseks. **Oma vastustega aitate meid oluliselt juristide ettevalmistamise ja ümberõppega seotud probleemide lahendamisel.**

Esmapilgul võib küsimustik tunduda pikk ja keeruline, kuid paljudel juhtudel nõuab vastamine Teilt ainult mõne hetke. Kõige lihtsam on küsimustele vastata selles järjekorras nagu nad on esitatud. Palun lugege esitatud küsimusi, toodud vastusevariante ja nende juures antud näpunäiteid hoolikalt, sest ankeedis tuleb ette väliselt üsna sarnaseid, kuid sisult täiesti erinevaid küsimusi.

Enamiku küsimuste puhul on toodud ka võimalikud, järjekorranumbritega varustatud vastusevariandid. Sel juhul tuleb vastamiseks valida ühe - **Teie** jaoks sobivaima variandi number. Tõmmake sellele ring ümber või kirjutage vastus selleks jäetud kohale.

Kui olete vastamisega lõpule jõudnud, saatke palun ankeet meile tagasi juurdelisatud ümbrikus (marki pole vaja lisada). Oleme tänulikud kui teeksite seda **nädala** jooksul, sest kokkuvõtteid tegema ja avaldama ei saa hakata enne kui viimased vastused on meieni jõudnud.

Head vastamist!

Teid juba ette tänades,

TARTU ÜLIKOOLI ÕIGUSTEADUSKOND

* Kuivõrd olulised olid Teie juristiks kujunemisel Tartu Ülikoolist saadud teadmised järgmistel aladel?

Vastusevariandid: 1=täiesti ebapiisavad

2=veidi ebapiisavad

3=piisavad

4=veidi üleliigsed

5=täiesti üleliigsed

1. Õiguse ajalugu	1	2	3	4	5
2. Õiguse teooria	1	2	3	4	5
3. Võõrkeel	1	2	3	4	5
4. Majandusteooria	1	2	3	4	5
5. Võrdlev õigusteadus	1	2	3	4	5
6. Riigiõigus	1	2	3	4	5
7. Õiguskaitseasutuste süsteem	1	2	3	4	5
8. Rooma õigus	1	2	3	4	5
9. Kriminaalõigus	1	2	3	4	5
10. Kriminaalprotsess	1	2	3	4	5
11. Kriminoloogia	1	2	3	4	5
12. Kriminialistika	1	2	3	4	5
13. Rahvusvaheline õigus	1	2	3	4	5
14. Lepinguõigus	1	2	3	4	5
15. Omandiõigus	1	2	3	4	5
16. Kaubandusõigus	1	2	3	4	5
17. Perekonnaõigus	1	2	3	4	5
18. Kahju hüvitamine	1	2	3	4	5
19. Tsiviilprotsess	1	2	3	4	5
20. Haldusõigus	1	2	3	4	5
21. Kohalik omavalitsus	1	2	3	4	5
22. Maaõigus	1	2	3	4	5
23. Finantsõigus	1	2	3	4	5
24. Sotsiaalhooldusõigus	1	2	3	4	5
25. Autoriõigus	1	2	3	4	5

27.-52. Millistele aladele oleks kindlasti vaja olnud rohkem aega pühendada? Kirjutage joonele vastava ala järjekorranumbrid, kui vastav ala loetelus puudub kirjutage vastav nimetus juurde! _____

53.-78. Millistele aladele oleks kindlasti vaja olnud paremat õppejõudu? Kirjutage joonele vastava ala järjekorranumbrid, kui ala loetelus puudub kirjutage vastav nimetus juurde! _____

79.-80. Kas Teie töökohas töötab juriste, kes on saanud juriidilise hariduse mujal kui Tartu Ülikoolis?

1 ei

2 jah, juriidilise keskeriharidusega, (mitu? kus nad õppisid?) _____

3 jah, juriidilise kõrgharidusega, (mitu? kus nad õppisid?) _____

Kirjutage palun nende nimed ja aadressid, et me saaksime nendega kontakti võtta! _____

81. Mitu juristi Teie töökohas praegu töötab? _____

82. Kas Teie tööandja planeerib lähemate aastate jooksul tööle võtta rohkem juriste kui praegu?

1 ei

2 jah (mitu?) _____

83. Kas Teie tööandja planeerib tööle võtta juriste, kes on saanud juriidilise kõrghariduse mujal kui Tartu Ülikoolis?

1 ei

2 jah, (millistest õppeasutustest ja milliste funktsioonide täitmiseks?) _____

84. Kuidas hindate juristide täienduskoolituse olukorda Eestis?
- 1 halb
 - 2 ei ole piisav, puudub _____
 - 3 normaalne, koolitusega tegelevaid institutsioone on piisavalt ja nende poolt pakutav rahuldab
85. Millisest täienduskoolitusest tunnete kõige rohkem puudust?
- 1 üksikutest õppepäevadest, mis käsitlevad konkreetset temaatikat
 - 2 süsteemsest täienduskoolitusest, kus antakse tervikülevaade õigussüsteemis toimunud muudatustest
86. Koolitusvormina eelistaksite:
- 1 loenguid
 - 2 seminare, arutelu ja diskussioone
 - 3 iseseisvat tööd täienduskoolituskeskuse poolt pakutavate kirjalike materjalide alusel
87. Täienduskoolituse programmi tahaksite ette teada:
- 1 aasta ulatuses tervikuna
 - 2 piisab pooleaastasest ette teatamisest
 - 3 piisab 2-3 kuulisest ette teatamisest
 - 4 piisab 1-2 nädalasest ette teatamisest
88. Sobivaim aeg täienduskoolituseks on:
- 1 aastaringselt
 - 2 kõik kuud, v.a. juuni, juuli, august
 - 3 mingi muu aeg (milline?) _____
89. Kui pikk peaks olema üks täienduskoolituse õppepäev? _____ tundi
90. Mida arvate välislektorite kasutamisest täienduskoolituses?
- 1 täiendõppeks peab kasutama üksnes välislektoreid, kuna meie lektorid ei ole selleks piisavalt kompetentsed
 - 2 täiendõppes peab omamaiste lektorite poolt loetav õigusvaldkond olema seostatud konkreetse võrdlusanalüüsiga välislektori poolt
 - 3 kõige efektiivsem on täiendõpe omamaiste lektorite abil, kuna neil on parim ülevaade eesti õigussüsteemist ja selle arengust

* Millistes valdkondades peate täienduskoolitust vajalikuks esmajärjekorras? Tõmmake palun vastavate valdkondade nimetustele joon alla!

91. Tsiviilõiguse üldosa seadus

92. Asjaõigus (seadus) - pandiõigus, servituudid, reaalkoormatised

93. Omandireform

94. Rendisuhted ja elamuõigus

95. Perekonnaõigus

96. Pärimisõigus

97. Võlaõigus

98. Lepingute sõlmimine

99. Konkurentsioigus

100. Pankrotiõigus

101. Tsiviilkohtumenetlus

102. Keskkonnaõigus

103. Tööõigus

104. Sotsiaalhooldusõigus

105. Haldusõigus, halduskohtumenetlus

106. Kriminaalõigus

107. Kriminaalkohtumenetlus

108. Majanduskuriteod, ettevõtte majandustegevuse analüüs

109. Maksuseadusandlus

110. Audiitorkontroll koos praktiliste ülesannete lahendamisega

111. Finantsanalüüs ettevõtluses

112. Raamatupidamine

113. Pangandusõigus

114. Kaubandusõigus

115. Euroopa Ühenduse õigus

116. Muus valdkonnas (millises?) _____

117.-142. Märkige palun valdkondade järjekorranumbrid, millistel aladel (ja kui palju tunde Teie ise täiendõpet sooviksite!) _____

143. Kuidas suhtute kõrgharidusega juristide ettevalmistamisse erakõrgkoolides?

- 1 eitavalt, tagamaks juristide hariduse kavaliteeti, peaks see toimuma Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kaudu
- 2 printsiibis jaatavalt, kuid praegu pole selleks vajalikke tingimusi
- 3 tingimusteta jaatavalt, igaljuhul peaks olema vabadus valida talle sobiv vorm

* Missugune on Teie võõrkeelte oskus? Vastake palun kõigi keelte kohta!

Valdan vabalt Loen ja tõlgin Ei oska
sõnastiku abil

144. Inglise keel	1	2	3
145. Saksa keel	1	2	3
146. Soome keel	1	2	3
147. Vene keel	1	2	3
148. Muud keeled _____	1	2	3

149. Kuidas hindate oma erialase informeerituse taset?

- 1 väga hea
- 2 päris hea
- 3 mitte eriti hea
- 4 üldse mitte hea

150. Mida arvate oma töökoha tehnilisest varustatusest (arvutid, tarkvara jne.)?

- 1 vastab rahvusvahelistele standartidele
- 2 Eesti tingimustes hea
- 3 rahuldav
- 4 mitterahuldav

151. Mida arvate õigusaktide kättesaadavusest oma töökohas?

- 1 vastab rahvusvahelistele standartidele
- 2 Eesti tingimustes hea
- 3 rahuldav
- 4 mitterahuldav

152. Kas Te kasutate personaalarvutit?

- 1 jah, mul on isiklik arvuti
- 2 kasutan töökohal üksnes minu käsutuses olevat arvutit
- 3 töökohas on arvuti kasutamise võimalus
- 4 ei oma arvuti kasutamise võimalust

* Kas Teil on võimalus kasutada oma töökohal järgmisi võimalusi?

	ei	jah
153. Õigusaktide register "ESTLEX"	1	2
154. CD-ROM ketastele salvestatud andmebaasid	1	2
155. Väljund INTERNET'i	1	2

156. Kas Te olete kunagi tegelenud juristide koolitamisega?

1 ei ole

2 jah, olen (mis vormis? kelle koolitamisega? kuna?) _____

157. Kas oleksite valmis tulevikus tegelema juristide koolitamisega?

1 ei ole

2 jah, olen (mis vormis? kelle koolitamisega?) _____

158. Kas Te olete praegusel hetkel ametis täiskohaga, poole kohaga või asendajana?

1 ei tööta praegu

(siirduge palun 163. ning seejärel 165. ja 223. küsimuse juurde)

2 jah, asendajana

3 jah, tähtajaks valituna

4 jah, kindlas ametis või tegevuses

5 jah, tegutsen praegu mitmel ametikohal

159. Mis on Teie praegune amet?

- 1 kohtunik
- 2 prokurör
- 3 vandeadvokaat
- 4 vandeadvokaadi vanemabi
- 5 vandeadvokaadi abi
- 6 muu erapraksisega jurist
- 7 eraettevõtte jurist
- 8 riigi- või munitsipaalettevõtte jurist
- 9 uurija
- 10 politseiametnik
- 11 kohaliku omavalitsuse teenistuja
- 12 riigiteenistuja
- 13 ettevõtja
- 14 töötan muul erialasel tööl (millisel?) _____
- 15 töötan mitteerialasel tööl (millisel?) _____

160. Kas teete põhitegevusele lisaks kõrvaltööd (ärge selle küsimuse juures arvestage erapraksist) ja kui teete, siis mida?

- 1 ei
- 2 jah, tegelen _____

161. Kas tegelete oma põhitöö kõrvalt veel erapraksisega?

- 1 ei
- 2 jah, tegelen osa ajast erapraksisega (millisega?) _____
- 3 jah, tegelen suurema osa ajast erapraksisega (millisega?) _____

162. Kus asub Teie praegune töökoht?

- 1 Tallinnas
- 2 Harjumaal, mitte pealinnas
- 3 Hiiumaal
- 4 Ida-Virumaal
- 5 Jõgevamaal
- 6 Järvamaal

- 7 Läänemaal
- 8 Lääne-Virumaal
- 9 Petserimaal
- 10 Põlvamaal
- 11 Pärnumaal
- 12 Raplamaal
- 13 Saaremaal
- 14 Tartumaal
- 15 Valgamaal
- 16 Viljandimaal
- 17 Võrumaal
- 18 välisriigis (kus?) _____

163. Kus asus Teie esimene töökoht juristina? Märkige palun vastusevariandi number vastavalt 162. küsimuse juures olevale loetelule! _____

164. Kui suures asulas Teie praegune töökoht paikneb?

- 1 elanikke alla 5 000
- 2 elanikke 5 000 - 10 000
- 3 elanikke 10 000 - 25 000
- 4 elanikke 25 000 - 50 000
- 5 elanikke 50 000 - 100 000
- 6 elanikke 100 000 või enam

165. Kui suures asulas paiknes Teie esimene töökoht?

- 1 elanikke alla 5 000
- 2 elanikke 5 000 - 10 000
- 3 elanikke 10 000 - 25 000
- 4 elanikke 25 000 - 50 000
- 5 elanikke 50 000 - 100 000
- 6 elanikke 100 000 või enam

166. Mitu kilomeetrit on Teie töökohast maakonnakeskuseni? _____ km

* Millisel määral mõjutasid järgmised tegurid Teie praeguse töökoha valikut?

Vastusevariandid: 1=ei mõjutanud

2=vähe

3=mingil määral

4=üsna palju

5=väga palju

167. Asukoht	1	2	3	4	5
168. Huvitav erialane töö	1	2	3	4	5
169. Tuttav töökoht õpingute ajast	1	2	3	4	5
170. Peresuhted või muud isiklikud asjad	1	2	3	4	5
171. Töötasu	1	2	3	4	5
172. Head vaba aja veetmise võimalused	1	2	3	4	5
173. Ainus võimalus tööd saada	1	2	3	4	5
174. Spetsialiseerumine	1	2	3	4	5
175. Karjääri tegemine	1	2	3	4	5
176. Head võimalused enesetäiendamiseks	1	2	3	4	5
177. Head võimalused ise planeerida oma tööaega	1	2	3	4	5
178. Kerge töö	1	2	3	4	5
179. Muu põhjus (mis?) _____	1	2	3	4	5

* Kuivõrd tajutavad on järgmised tööga rahulolu tõstvad tegurid Teie töökohal?

Vastusevariandid: 1=üldse mitte

2=vähe

3=mingil määral

4=üsna palju

5=väga palju

180. Turvaline elu	1	2	3	4	5
181. Hea sissetulek võrreldes töö hulgaga	1	2	3	4	5

182. Hinnatud positsioon	1	2	3	4	5
183. Juhtiv positsioon	1	2	3	4	5
184. Iseseisvus oma töös	1	2	3	4	5
185. Võimalus erialaseks eneseteostuseks	1	2	3	4	5
186. Ei ole seotud tööga väljaspool tööaega	1	2	3	4	5
187. Tööpäeva talutav pinge	1	2	3	4	5
188. Nähtavad töötulemused	1	2	3	4	5
189. Tunnustus tehtud töö eest	1	2	3	4	5
190. Huvi tehtava töö vastu	1	2	3	4	5
191. Täienduskoolituse võimalused	1	2	3	4	5
192. Arenguvõimalused ametis	1	2	3	4	5
193. Spetsialiseerumise võimalused	1	2	3	4	5
194. Teadusliku töö võimalused	1	2	3	4	5
195. Hea töökollektiiv	1	2	3	4	5
196. Muu (mis? _____)	1	2	3	4	5

197. Kas olete oma tööga rahul?

1 täiesti rahulolematu

2 üsna rahulolematu

3 raske öelda

4 üsna rahul

5 väga rahul

* Kuidas Teie arvates hindavad järgmised ringkonnad tööd, mida Te teete?

Vastusevariandid: 1=väga halvasti

2=üsna halvasti

3=raske öelda, neil ei ole selget suhtumist sellesse

4=üsna hästi

5=väga hästi

198. Sama spetsialiseerumisega juristid 1 2 3 4 5

199. Teised juristid 1 2 3 4 5

200. Töökoha juhtkond	1	2	3	4	5
201. Töökoha teenindav personal	1	2	3	4	5
202. Kohaliku omavalitsuse esindajad	1	2	3	4	5
203. Riigivõimu esindajad	1	2	3	4	5
204. Üldsus	1	2	3	4	5
205. Massimeedia	1	2	3	4	5
206. Teie ise	1	2	3	4	5
207. Perekond, lähedased	1	2	3	4	5
208. Muu (kes?) _____	1	2	3	4	5

* Kui tihti kogete, et järgmised tööga seonduvad tegurid tekitavad Teis vastumeel-
sust oma töö vastu?

Vastusevariandid: 1=mitte kunagi

2=harva

3=mõnikord

4=üsna tihti

5=pidevalt

209. Töö üksluisus	1	2	3	4	5
210. Tööaegade sobimatus	1	2	3	4	5
211. Töö mõttetus	1	2	3	4	5
212. Ülemuse liigne sekkumine Teie töösse	1	2	3	4	5
213. Ülemuse hoolimatus	1	2	3	4	5
214. Ebaõnnestumiste või vigade tegemise hirm	1	2	3	4	5
215. Halvad alluva-juhi suhted	1	2	3	4	5
216. Pingeline õhkkond töökohal	1	2	3	4	5
217. Talumatult pingelised tööpäevad	1	2	3	4	5
218. Turvalisuse puudumine töökohal	1	2	3	4	5
219. Resursside nappus	1	2	3	4	5
220. Pidevalt muutuv seadusandlus	1	2	3	4	5
221. Paljude küsimuste õiguslik reguleerimatus	1	2	3	4	5
222. Muu (mis?) _____	1	2	3	4	5

Siirduge 224. küsimuse juurde!

223. Miks Te praegu ei tööta?

1 lapsepuhkus või selle jätkumine

2 muu perega seotud põhjus, missugune? _____

3 armee või tsiviilteenistus

4 tervis ei võimalda

5 töötu

6 pensionär

7 muu põhjus (mis?) _____

224. Kas Te olete osalenud erialasel täiendusel välismaal?

1 ei ole

2 jah olen (kuna? kus? kui kaua?) _____

225. Kas olete töötanud erialasel tööl välismaal?

1 ei ole

2 jah olen (kus? kellena? kui kaua?) _____

226. Kas Teil on isiklikke kontakte välismaa (v.a. endise N. Liidu) kolleegidega?

1 ei ole

2 jah on

* Mitu kuud pärast juristi diplomi saamist olete olnud tööst eemal järgmistel põhjustel?

227. Lapsepuhkus _____ kuud

228. Muu perega seotud põhjus (mis?) _____ kuud

229. Armee- või tsiviilteenistus _____ kuud

230. Haigus või trauma _____ kuud
231. Õppimine või teadustöö _____ kuud
232. Töötu _____ kuud
233. Vabastatud _____ kuud
234. Muu põhjus (mis?) _____ kuud

235. Lõpetamisjärgselt olen põhiliselt töötanud asulas, kus on:

- 1 elanikke alla 5000
- 2 elanikke 5000 - 10 000
- 3 elanikke 10 000 - 25 000
- 4 elanikke 25 000 - 50 000
- 5 elanikke 50 000 - 100 000
- 6 elanikke 100 000 või üle selle

236. Kui suures asulas tahaksite kõige enam töötada?

- 1 elanikke alla 5000
- 2 elanikke 5000 - 10 000
- 3 elanikke 10 000 - 25 000
- 4 elanikke 25 000 - 50 000
- 5 elanikke 50 000 - 100 000
- 6 elanikke 100 000 või üle selle
- 7 ei oma tähendust

237. Lõpetamise järel olen põhiliselt töötanud:

- 1 Tallinnas
- 2 Harjumaal, mitte pealinnas
- 3 Hiiumaal
- 4 Ida-Virumaal
- 5 Jõgevamaal
- 6 Järvamaal
- 7 Läänemaal
- 8 Lääne-Virumaal

9 Petserimaal

10 Põlvamaal

11 Pärnumaal

12 Raplamaal

13 Saaremaal

14 Tartumaal

15 Valgamaal

16 Viljandimaal

17 Võrumaal

18 välismaal (kus?) _____

238. Kus tahaksite kõige enam töötada? Märkige palun vastusevariandi number vastavalt eelmise küsimuse juures olevale loetelule! _____

239. Millal pärast juristi diplomi saamist asusite esimesele vähemalt kolm kuud kestvale erialasele tööle?

1 asusin erialasele tööle ____kursuse üliõpilasena

2 ühe kuu pärast

3 1-3 kuu pärast

4 4-6 kuu pärast

5 7-12 kuu pärast

6 rohkem kui aasta pärast

7 olen olnud ainult alla 3 kuud kestnud ametites

240. Missugust juristitööd tahaksite kõige meelsamini teha (märkige ringiga vaid üks vastusevariantidest)?

1 kohtunik

2 prokurör

3 vandeadvokaat

4 vandeadvokaadi vanemabi

5 muu erapraksisega jurist

6 eraettevõtte jurist

7 riigiettevõtte jurist

8 munitsipaalettevõtte jurist

- 9 uurija
 10 politseiametnik
 11 kohaliku omavalitsuse teenistuja
 12 riigiteenistuja
 13 ettevõtja
 14 muu (kellena?) _____
 15 ei ole vahet

241. Kas olete juristina töötades muutnud, või olete muutmas, oma karjääriplaane?

- 1 ei
 2 olen parasjagu muutmas
 3 olen muutnud
 4 olen muutnud korduvalt

242. Mis oli või on tähtsaim karjääriplaani muutus? _____

243. Miks muutsite või olete muutmas oma karjääriplaane? _____

* Kuivõrd järgmised väljendused kirjeldavad Teid juristina?

Vastusevariandid: 1=üldse mitte

2=minimaalselt

3=raske öelda

4=üsna hästi

5=eriti hästi

244. Nõuandja	1	2	3	4	5
245. Parandaja	1	2	3	4	5
246. Tehnik	1	2	3	4	5
247. Šamaan	1	2	3	4	5

248. Otsustaja	1	2	3	4	5
249. Ametnik (bürokraat)	1	2	3	4	5
250. Ettevõtja	1	2	3	4	5
251. Paragrahvivääanaja	1	2	3	4	5
252. Juht	1	2	3	4	5
253. Tunnistuste kirjutaja	1	2	3	4	5
254. Konveieril töötaja	1	2	3	4	5
255. Aitaja	1	2	3	4	5
256. Lohutaja (ärakuulaja)	1	2	3	4	5
257. Tugisammas	1	2	3	4	5
258. Kuulaja	1	2	3	4	5
259. Sotsiaaltöötaja	1	2	3	4	5
260. Uksehoidja	1	2	3	4	5
261. Töörühma liige	1	2	3	4	5

262. Kas olete rahul valitud kutsealaga?

- 1 täiesti rahulolematu
- 2 üsna rahulolematu
- 3 raske öelda
- 4 üsna rahul
- 5 väga rahul

263. Kuidas olete rahul Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast saadud
teoreetilise ettevalmistusega?

- 1 täiesti rahulolematu
- 2 üsna rahulolematu
- 3 raske öelda
- 4 üsna rahul
- 5 väga rahul

264. Kuidas olete rahul Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast saadud praktilise ettevalmistusega?

- 1 täiesti rahulolematu
- 2 üsna rahulolematu
- 3 raske öelda
- 4 üsna rahul
- 5 väga rahul

* Millisel määral mõjutasid järgmised tegurid Teid õigusteadust õppima?

- Vastusevariandid: 1=mitte sugugi
2=pisut
3=mingil määral
4=üsna palju
5=eriti palju

265. Kutsumus	1	2	3	4	5
266. Prestiiž	1	2	3	4	5
267. Hea töötasu	1	2	3	4	5
268. Perekonnas või suguvõsas on jurist (e)	1	2	3	4	5
269. Huvi inimeste vastu	1	2	3	4	5
270. Huvi ühiskonna probleemide vastu	1	2	3	4	5
271. Enda või tuttavate õiguslikud probleemid	1	2	3	4	5
272. Kutsenõuandla soovitus	1	2	3	4	5
273. Mitmekülgsed töövõimalused	1	2	3	4	5
274. Võimalus omandada laialdasi teadmisi	1	2	3	4	5
275. Karjääri tegemise võimalus	1	2	3	4	5
276. Muud tegurid (mis?) _____	1	2	3	4	5
277. Kui alustaksite uuesti õpinguid, kas õpiksite ka siis juristiks?					

1 ei

2 jah

278. Millised on Teie arvates juristi elukutse paremad küljed? Nimetage palun kolm tähtsamat!

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

279. Millised on Teie arvates juristi elukutse halvad küljed? Nimetage palun kolm tähtsamat!

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

280. Millise elanike arvuga asulas olete elanud suurema osa oma lapsepõlvest?

- 1 elanikke alla 5000
- 2 elanikke 50000- alla 10 000
- 3 elanikke 10000- alla 25 000
- 4 elanikke 25 000- alla 50 000
- 5 elanikke 50 000- alla 100 000
- 6 elanikke 100 000 või enam

281. Kus olete elanud enamuse osa oma lapsepõlvest?

- 1 Tallinnas
- 2 Harjumaal, mitte pealinnas
- 3 Hiiumaal
- 4 Ida-Virumaal
- 5 Jõgevamaal
- 6 Järvamaal
- 7 Läänemaal

8 Lääne-Virumaal

9 Petserimaal

10 Põlvamaal

11 Pärnumaal

12 Raplamaal

13 Saaremaal

14 Tartumaal

15 Valgamaal

16 Viljandimaal

17 Võrumaal

18 välisriigis (kus?) _____

282. Isa elukutse (amet, millisest põhiliselt elatus)?

1 tööandja, kellel oli palgatud tööjõudu

2 ettevõtja, kellel ei olnud palgatud tööjõudu

3 põlluharija

4 kõrgem teenistuja (juhi-, uurimis-, õpetus- jms. tegevus avalikul- või ärialal)

5 madalam teenistuja (kontori-, sekretäri-, müügi jm. tööd)

6 tööline (põllu- ja metsamajanduses, tööstuses, mujal tootmises-, jaotus- ja teenindus- jms. alal)

7 muu (mis?) _____

283. Isal on (oli) juriidiline haridus?

1 ei ole

2 jah on (oli)

284. Ema elukutse (amet, millest põhiliselt elatus oma elu ajal)?

1 tööandja, kellel oli palgatud tööjõudu

2 ettevõtja, kellel ei olnud palgatud tööjõudu

3 põlluharija

4 kõrgem teenistuja (juhi-, uurimis-, õpetus-, jms. tegevus avalikul- või ärialal)

- 5 madalam teenistuja (kontori-, sekretäri-, müügi- jm. tegevus)
 6 tööline (põllu- ja metsamajanduses, tööstuses, mujal tootmises-, jaotus- ja teenindus- jms. alal)
 7 koduperenaine
 8 muu (mis?) _____

285. Emal on (oli) juriidiline haridus?

1 ei ole

2 jah on (oli)

* Mis on Teie jaoks elus tähtis? Otsustage iga esitatud variandi puhul, kui oluline see Teile tundub. Märkige ringiga vastusevariandi number, mis sobib Teile kõige paremini!

Vastusevariandid: 1=ei ole üldse tähtis

2=ei ole eriti tähtis

3=on mõningal määral tähtis

4=on üsna tähtis

5=on väga tähtis

286. Tööga ja õpingutega toime tulek	1	2	3	4	5
287. Lähedased ja turvalised suhted sõpradega	1	2	3	4	5
288. Pikk eluiga	1	2	3	4	5
289. Kõrge elatustase	1	2	3	4	5
290. Pereelu	1	2	3	4	5
291. Puhkus	1	2	3	4	5
292. Tervis	1	2	3	4	5
293. Maailmarahu	1	2	3	4	5
294. Usk Jumalasse	1	2	3	4	5
295. Võimalus sõlmida uusi tutvusi	1	2	3	4	5
296. Laste edukas elu	1	2	3	4	5
297. Huvitavate inimestega suhtlemine	1	2	3	4	5
298. Võimalus eneseteostuseks	1	2	3	4	5

299. Teiste inimeste tunnustus	1	2	3	4	5
300. Hea töökoht	1	2	3	4	5
301. Et loodus ei kahjustuks ja saastuks	1	2	3	4	5
302. Eesti Vabariigi tulevik	1	2	3	4	5
- 303.-305. Valige eelmisest loetelust Teie jaoks kolm kõige olulisemat ja märkige nende numbrid tähtsuse järjekorras. _____

* Kui tugevasti tunnete end olevat seotud?

Vastusevariandid: 1=väga nõrgalt

2=üsna nõrgalt

3=raske öelda

4=üsna tugevalt

5=väga tugevalt

306. Perega	1	2	3	4	5
307. Suguvõsaga	1	2	3	4	5
308. Naabritega	1	2	3	4	5
309. Elamuühistuga	1	2	3	4	5
310. Töökollektiiviga	1	2	3	4	5
311. Kogudusega	1	2	3	4	5
312. Seltsiga, ühendusega vms.	1	2	3	4	5
313. Valla, linnaosaga	1	2	3	4	5
314. Maakonnaga	1	2	3	4	5
315. Eestiga	1	2	3	4	5
316. Baltikumiga	1	2	3	4	5
317. Venemaaga	1	2	3	4	5
318. Põhjamaadega	1	2	3	4	5
319. Euroopaga	1	2	3	4	5

* Kas osalete mõne kutsealase või muu organisatsiooni ja seltsi töös? Kui jah, siis tõmmake palun vastava organisatsiooni või seltsi nimetusele joon alla!

320. EAÕS

321. Eesti Juristide Liit

322. Eesti Prokuröride Ühing

323. Eesti Kohtunike Ühing

324. Ametiühingud
325. Rahvuslikud organisatsioonid
326. Poliitilised organisatsioonid
327. Teaduslikud organisatsioonid
328. Seltsid (spordi-, jahi-, jm.)
329. Kogudus või muu usuline ühendus
330. Muu tegevus (mis?) _____
331. Teie olete:
- 1 vallaline
 - 2 vabaabielus
 - 3 abielus
 - 4 lahutatud
 - 5 lesk
332. Teie olete:
- 1 mees
 - 2 naine
333. Teie olete sündinud _____ aastal.
334. Laste arv _____
335. Abikaasa amet _____
336. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetasite _____ aastal.
337. Te lõpetasite õigusteaduskonna:
- 1 päevases osakonnas
 - 2 kaugõppes

338. Kui suur oli Teie 1994. a. keskmine kuu sissetulek ? _____EEK.

Missugustele probleemidele, mida ankeedis pole käsitletud, sooviksite tähelepanu
juhida? _____

Suur tänu vaeva nägemise eest!

Ankeedi täitmisel küsimuste või raskuste tekkimisel võtke meiega kontakti järgmisel aadressil:

Tartu Ülikooli õigusteaduskond

Ülikooli 18, Tartu, EE2400,

telefon (27) 465 386

Sisukord

Eessõna	3
<i>Peep Pruks</i>	
Ülikooliharidus ja juristi elukutse Euroopas	5
<i>Peeter Järvelaid</i>	
Akadeemilise õigushariduse mõningaid arenguprobleeme	60
<i>Peep Pruks</i>	
Õigusteaduskonna vilistlaste arvamuse empiiriline uuring	81
<i>Jaan Ginter</i>	
Juristide täienduskoolitus: hetkeseis ja arengutendentsid	97
<i>Peep Pruks</i>	
Eesti kohtunikud	112
<i>Toomas Anepaio</i>	
ANKEET 1995	153